

Uskonto sosiaalityössä

–

Kristinuskon, islamin ja monikulttuurisuuden
paikannuksia sosiaalityöntekijöiden ja
sosiaaliohjaajien haastatteluissa

Rania Taina

Pro gradu -tutkielma, uskontotiede

Humanistinen tiedekunta

USH360

16.3.2018

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	1
1.1 TUTKIMUSKYSYMYS	3
1.2 AIKAISEMPI TUTKIMUS	3
2 MONIKULTTUURINEN SUOMI.....	7
2.1 MONIKULTTUURISUUS, USKONTO JA KULTTUURIENVÄLINEN KOMPETENSSI	7
2.2 MONINAISTUVA SUOMI	9
2.3 USKONNOT SUOMESSA	11
3 SOSIAALITYÖ.....	12
3.1 SEURAKUNTATYÖSTÄ SOSIAALIHUOLTOLAKIIN	12
3.2 SOSIAALITYÖN TEHTÄVÄ JA ARVOT	14
3.4 MONIKULTTUURINEN SOSIAALITYÖ	17
4 AINEISTO JA MENETELMÄT	19
4.1 AINEISTO	19
4.2 TEEMAHAASTATTELU JA SISÄLLÖNANALYYSI	20
5 USKONTO SOSIAALITYÖSSÄ	22
5.1 TYÖNTEKIJÄ	22
5.1.1 Työntekijän uskonnollisuus	23
5.1.2 Tahaton uskonnollinen puhe	25
5.1.4 Työntekijän muut ominaisuudet	27
5.1.5 Yhteenveto	28
5.2 ASIAKAS.....	29
5.2.1 Maahanmuuttajat ja islam	29
5.2.2 Monikulttuurisen asiakastyön haasteet.....	33
5.2.4 Kristinusko ja asiakkaat	38
5.2.5 Muut uskonnot.....	39
5.2.6 Yhteenveto	41
5.3 YHTEISTYÖ JA RAKENTEET	42
5.3.2 Historiallinen ulottuvuus	44

5.3.3 Yhteenveto	45
5.4 PÄÄTÖKSENTEKO	46
5.4.1 Uskontoon vetoava asiakas	46
5.4.2 Päätösten perustelu	48
5.4.3 Yhteenveto	49
5.5 KOHTAAMINEN JA VUOROVAIKUTUS	50
5.5.1 Kielimuuri ja tulkin osallisuus	50
5.5.2 Uskonnon merkitys kohtaamisessa	51
5.5.3 Sukupuolten väliseen vuorovaikutukseen liittyvät tilanteet	52
5.5.4 Yhteenveto	54
5.6 TYÖTEKIJÄN KOMPETENSSI	54
5.6.1 Asenteet ja uskontoon suhtautuminen	55
5.6.2 Tiedot	56
5.6.3 Taidot	58
5.6.4 Toiminta	59
5.6.5 Yhteenveto	60
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	61
7. LOPUKSI.....	64
7 KIRJALLISUUS JA LÄHTEET	67
8 LIITTEET	74
8.1 HAASTATTELUKUTSU	74
8.2 SUOSTUMUSLUPA	75
8.3 TEEMAHAASTATTELURUNKO	76

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Maailman kulttuurien laitos	
Tekijä – Författare – Author Rania Taina			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Uskonto sosiaalityössä - Kristinuskon, islamin ja monikulttuurisuuden paikannuksia sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien haastatteluissa			
Oppiaine – Läroämne – Subject Uskontotiede			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro Gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Maaliskuu 2018	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages
<p>Tiivistelmä – Referat – Abstract</p> <p>Tutkimuksessa selvitetään monikulttuurisuutta suomalaisessa sosiaalityössä sekä tutkitaan uskonnon asemaa ja kulttuurienvälisen kompetenssin merkitystä sosiaalitoimen asiakastyössä. Kyseessä on laadullinen tutkimus, joka sijoittuu uskontotieteen, yhteiskuntatieteiden sekä sosiaalityön kentille. Taustoiton tutkimusta katsauksella suomalaiseen monikulttuurisuustutkimukseen sekä monikulttuurisen sosiaalityön tutkimukseen. Aineistona on käytetty kuuden sosiaalityöntekijän ja sosiaaliohjaajan haastattelua. Haastattelumenetelmä on teemahaastattelu ja analyysimenetelmänä aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Tutkimuksen teoreettisena viitekehystenä kulkevat uskonnon, monikulttuurisuuden ja kulttuurienvälisen kompetenssin käsitteet. Tutkimuksessa käyttämäni kulttuurienvälisen kompetenssin käsite seuraa Sari Hammar-Suutarin soveltamaa näkemystä, jossa kompetenssi muodostuu tietojen, taitojen, asenteiden ja toiminnan elementeistä.</p> <p>Etnisyys ja monikulttuurisuus ovat nousseet suomalaisessa yhteiskunnassa hyvin näkyvään asemaan lähivuosisikymmenten aikana, kun erilaisten kulttuurien ja uskontojen kohtaaminen on johtanut uudenlaisten kysymysten äärelle. Uskonnon asema julkisessa keskustelussa on voimistunut valtavasti hyvin lyhyessä ajassa, ja muslimit ja islam ovat olleet maahanmuuttokeskustelun keskiössä alusta asti. Yhteiskunnan monimuotoistumisen myötä myös sosiaalityön kentällä kohdataan paljon asiakkaita erilaisista kulttuurisista lähtökohdista, usein ilman erillistä perehdytystä tai koulutusta niistä nouseviin kysymyksiin. Otan tällä tutkimuksella osaa keskusteluun uskonnon paikasta sosiaalityössä.</p> <p>Olen jakanut analyysin haastateltavien puheista löytyvien teemojen mukaisesti kuuteen lukuun, jotka ovat: 1. asiakas, 2. työntekijä, 3. instituutiot ja yhteistyö, 4. päätöksenteko, 5. kohtaaminen sekä 6. kompetenssi. Työntekijän uskonto, uskonnollisuus tai muut uskontoon liittyvät valmiudet näkyvät asiakastyössä monin tavoin. Uskonto on osa työntekijän maailmankatsomusta, ja kristillisyydestä kumpuava herkkyyks voi toimia työntekijälle voimavarana ja apuna kohdata uskontoa työssään. Uskonnollinen asiakas on pääsääntöisesti muslimi maahanmuuttaja, mutta toisinaan myös kristitty tai hengellinen suomalainen. Monikulttuuristen ja muslimi-asiakkaiden kanssa tehtävä työ koetaan haasteelliseksi ja erityisosaamista vaativaksi työksi. Muita uskontoja mainitaan hyvin vähän. Uskonto näkyy lisäksi kirkon kanssa tehtävänä yhteistyönä, historiallisena kontekstina, työntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisissa ja vuorovaikutuksen muodostumisessa sekä päätöksentekoon liittyvinä haasteina. Kulttuurienvälisen kompetenssi on monitahoinen, eri ulottuvuuksista koostuva ja jatkuvasti kehittyvä osa työntekijän ammattitaitoa. Työntekijät kokevat uskontoon ja kulttuureihin liittyvän tiedon olevan jossain määrin puutteellista. He kompensoivat puutteita omatoimisella tiedonhaulla sekä ammattitaidollaan ja asiakaslähtöisellä työskentelyotteellaan. Koulutuksesta ja työkokemuksesta saatu kokemus sekä henkilökohtaiset ominaisuudet tai piirteet tukevat kulttuurienvälisen kompetenssin muodostumista.</p>			
<p>Avainsanat – Nyckelord – Keywords</p> <p>Uskonto, monikulttuurisuus, sosiaalityö, islam, kristinuskko, kulttuurienvälisen kompetenssi</p>			
<p>Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited</p> <p>Pääkirjaston kokoelmat</p>			
<p>Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information</p> <p>3 liitettä</p>			

1 JOHDANTO

Suomalainen yhteiskunta on ollut 1990-luvulla kasvaneen maahanmuuton myötä suurten muutosten kourissa. Maahanmuuttajien ja maahanmuuttajataustaisten¹ määrä on moninkertaistunut, ja väestönrakenne on tällä hetkellä heterogeenisempi kuin koskaan. Monikulttuurisuus nähdäänkin usein uutena, nykyaikaan liittyvänä ilmiönä tai jopa ongelmana, vaikka Suomellakin on omia perinteisiä kulttuurisia vähemmistöjä. ”Modernista” monikulttuurisuudesta puhuttaessa unohdetaan usein myös se historiallinen tosiasia, että kulttuurit ovat aina syntyneet vuorovaikutuksessa muiden kulttuurien kanssa. (Lehtonen & Löytty 2003, 7.)

Etnisyys ja monikulttuurisuus ovat nousseet suomalaisessa yhteiskunnassa hyvin näkyvään asemaan lähivuosikymmenten aikana, kun erilaisten kulttuurien, uskontojen ja tapojen kohtaaminen on johtanut uudenlaisten tilanteiden ja kysymysten äärelle. Vierauden kohtaaminen tarkoittaa aina myös oman itsensä ja tutuiksi mieltämiensä asioiden määrittelyä, ja suomalaiset ovatkin joutuneet rakentamaan suomalaisuuden ja kulttuurin² käsitteitä uudelleen peilaamalla niitä ”muihin”, itselle vieraisiin ihmisiin ja kulttuureihin. (Kaikkonen 2004, 9–10; Lehtonen & Löytty 2003, 7–8.) Samalla Suomessa on alettu vastata rakenteelliseen muutokseen erilaisilla poliittisilla ja hallinnollisilla toimilla ja ohjelmilla

¹ Maahanmuuttajalla tarkoitetaan ulkomailla syntynyttä, Suomeen toistaiseksi tai pysyvästi muuttanutta henkilöä. Maahanmuuttajataustainen henkilö on joko itse muuttanut tai hänen vanhempansa ovat muuttaneet uuteen maahan (Martikainen & Haikkola 2010, 10).

² Stuart Hallin mukaan kulttuurilla tarkoitetaan yhteisesti jaettujen merkitysten järjestelmiä, joita samaan ryhmään kuuluvat ihmiset käyttävät rakentaessaan kuvaa sekä ympäröivästä maailmasta että omasta identiteetistään. (2003, 85)

mm. sosiaali-, koulutus- ja terveysaloilla. Suomessa on alettu tukea esimerkiksi oman äidinkielen opetusta, ja koulujen katsomusaineiden opetusta on kehitetty palvelemaan paremmin eri uskonto- ja kulttuuriperinteistä tulevia oppilaita. (Sakaranaho 2007, 12.) Virallisen koulutuspolitiikan tavoitteisiin on myös kirjattu kansainvälistymisen lisäksi kulttuurienvälinen oppiminen. (Lasonen 2009, 85.)

Myös uskonnon asema julkisessa keskustelussa on voimistunut valtavasti hyvin lyhyessä ajassa. Suomessa toimiikin jo satoja uskonnollisia yhteisöjä, liikkeitä ja järjestöjä. Maahanmuuton lisäksi matkailun ja kulttuurikontaktien lisääntymisen sekä internetin myötä uskonnollisten vaikutteiden leviäminen on nykyään helpompaa ja nopeampaa. (Ketola 2008, 11; 338.)

Muslimit ja islam ovat olleet alusta asti maahanmuuttokeskustelun keskiössä, ja merkittävä osa uskonnollisten yhdyskuntien kasvusta onkin muslimimaista tulleiden maahanmuuttajien järjestäytymisen tulosta (Ketola 2008, 338). Islamiin liittyvät kysymykset kasvoivat 1980-luvulla merkittävästi ja esimerkiksi musliminuorten kasvatukseen, koulutukseen ja uskonnollis-kulttuurisiin tapoihin, kuten huivinkäyttöön liittyvät kysymykset nousivat pinnalle. Samankaltaista keskustelua käydään monissa muissakin eurooppalaisissa yhteiskunnissa, ja tällä hetkellä tilanne elää maailmanpoliittisten käänteiden mukana, eikä islamin ympärillä käytävä keskustelu näyttäisi hiipuvan ihan lähiaikoina. (Martikainen 2008, 62–65; Ilman, Ketola, Latvio & Sohlberg 2017, 5.)

Maahanmuuton yleistyessä kasvaa myös maahanmuuttajien osuus yhteiskunnan eri palvelujen piirissä. Lähtökohtaisesti jokainen Suomeen muuttanut henkilö joutuu asioimaan useamman viranomaisen kanssa, kun esimerkiksi oleskelulupa pitää hakea poliisilta, kuntaan rekisteröityminen tehdään maistraatissa ja kotouttamistoimenpiteitä hoidetaan sosiaalitoimistosta. (Hammar-Suutari 2009, 27.) Sosiaalityön kentällä kohdataankin paljon asiakkaita erilaisista kulttuurisista lähtökohdista, usein ilman erillistä perehdytystä tai koulutusta niistä nouseviin kysymyksiin (Anis 2008, 13–14). Esimerkiksi Merja Aniksen kokoaman esityksen (2008, 46–50) mukaan eri maissa tehtyjen tutkimusten perusteella monikulttuuristen asiakkaiden osuus lastensuojelussa on keskimäärin valtaväestöä suurempi. Tutkimusta tehdään kuitenkin jatkuvasti enenevissä määrin, ja viime vuosina onkin tullut monikulttuurisuuteen liittyviä opinnäytetöitä mm. sosiaalitieteiden kentälle (esim. Pekkanen 2014, Joutsalainen 2012). Tutkimustarpeen taustalla ovat yhteiskunnassa

tapahtuvat muutokset sekä tarve tuottaa tietoa näistä muutoksista ja niiden vaikutuksista yhteiskunnassa ja sen instituutioissa.

Uskontotieteessä tutkitaan uskonnon ja kulttuurin paikkaa, merkitystä ja toimintaa yhteiskunnan eri tasoilla. Uskontotieteessä on tehty runsaasti monikulttuurisuustutkimusta, mutta sosiaalityöhön liittyen sitä on tehty kuitenkin vasta varsin vähän. Tässä tutkimuksessa pyritään selvittämään sitä, mikä on uskonnon paikka julkishallinnollisessa organisaatiossa työntekijöiden näkökulmasta. Tutkimuksen organisaatioksi valikoitui sosiaalitoimi siksi, että sosiaalityön asiakkaat edustavat koko yhteiskunnan kirjoa ikään, sukupuoleen, ammattiin tai etniseen, kulttuuriseen tai uskonnolliseen taustaan katsomatta.

1.1 Tutkimuskysymys

Kyseessä on laadullinen tutkimus, joka sijoittuu uskontotieteen, yhteiskuntatieteiden sekä sosiaalityön kentille. Tutkimuksella pyrin ottamaan osaa keskusteluun uskonnon paikasta sosiaalityössä. Tutkimusta varten haastatellaan asiakastyötä tekeviä sosiaalityöntekijöitä ja sosiaaliohjaajia ennalta suunnitellun teemahaastattelurungon perusteella. Tutkimuskysymys kuuluu: *miten uskonto näkyy sosiaalityön asiakastyössä?* Lisäksi selvitän, millaiseksi työntekijät kokevat kompetenssinsa kohdata uskontoa ja monikulttuurisuutta työssään. Koska uskonto on tutkimuksellisesti sekä aineistosta nousevien teemojen mukaan niin vahvasti kytköksissä kulttuuriin ja monikulttuurisuuteen, ja myös oma kiinnostuksenkohteeni on nimenomaan yhteiskunnallinen, on aihetta lähestyttävä monikulttuurisuus-näkökulmasta. Haastattelutilanteissa haastateltava kuitenkin itse määrittelee uskonnon ja sen, minkälaisiin asiakkaisiin, tilanteisiin, tai mahdollisesti yhteiskunnalliseen kysymykseen uskonto liittyy. Lähtökohtana tutkimuksessa on siis monikulttuurinen yhteiskunta ja maahanmuuttajalähtöinen asiakastyö, ja taustaluvut käsittelevät aihetta näistä näkökulmista. Analyysimenetelmänä on aineistolähtöinen sisällönanalyysi, jolloin työ rakentuu aineistosta löytyvien teemojen mukaisesti. Teoreettisena viitekehyksenä mukana kulkevat uskonnon, monikulttuurisuuden ja kulttuurienvälisen kompetenssin käsitteet.

1.2 Aikaisempi tutkimus

Koska uskontoa ei ole juurikaan tutkittu osana viranomaistyötä tai asiakastyötä suomalaisessa tutkimuksessa, lähestyn aihetta kulttuurin ja monikulttuurisuuden tutkimuksen kautta. Monikulttuurista viranomaistyötä tai sosiaalityötä on tutkittu yleensä joko työntekijän tai asiakkaan kokemuksesta lähtien. Tässä tutkimuksessa tarkoitus on ensisijaisesti kartoittaa sosiaalityössä tehtävän asiakastyön sisältöä (joskin jatkokysymys keskittyy työntekijän näkökulmaan omasta kompetenssistaan). Vastaavaa tutkimusta ei ole tietääkseni tehty aikaisemmin, jolloin monikulttuurisen sosiaalityön tai viranomaistyön tutkimukset tulevat lähimmäksi tämän tutkimuksen aihetta. Laajempaa viitekehyksenä on mm. uskontososiologinen islamin ja monikulttuurisuuden tutkimus sekä yhteiskuntatieteellinen maahanmuuttoon liittyvää tutkimus, joita esittelen seuraavaksi.

Uskontososiologinen monikulttuurisuustutkimus on liittynyt pitkälti islamiin sekä yhteiskunnallisiin kysymyksiin uskonnon muuttuvasta asemasta ja paikasta yhteiskunnassa. Monikulttuurisuutta, etnisyyttä ja kotoutumista tutkinut Tuomas Martikainen on esittänyt yhdessä Saaren & Korkeasaaren kanssa, että suomalaisen yhteiskunnan uskonnollinen kenttä ja erityisesti islamin näkyminen siinä on kasvanut merkittävästi maahanmuuton myötä (2013). Islamin ja muslimien asemaa Suomessa ovat tutkineet mm. Tuula Sakaranaho ja Marja Tiilikainen. Sakaranaho on tutkinut katsomusaineiden opetuksen muuttumista osana laajempia yhteiskunnallisia muutoksia (Sakaranaho 2008), sekä toimittanut Heikki Pesosen kanssa teoksen *Muslimit Suomessa*, jossa monitieteinen kirjoittajajoukko esittelee suomalaisen muslimiväestön monimuotoisuutta ja islamiin liitettäviä piirteitä (Sakaranaho & Pesonen 2000). Tiilikainen taas on tutkinut somalidiasporaa ja somalinaisten asemaa sekä yhdessä Martikaisen kanssa selvittänyt maahanmuuttajanaisten kototutumiseen ja työelämään liittyviä kysymyksiä Suomessa (Tiilikainen 2003, Tiilikainen & Martikainen 2007).

Suomalaisen yhteiskunnan uskonnollista kenttää on tarkasteltu myös laajemmasta näkökulmasta: Kimmo Ketola on kartoittanut Suomen uskontotilannetta *Uskonnot Suomessa*-hanketta varten (2008). Hieman tuoreempi katsaus aiheeseen on Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisu *Monien uskontojen ja katsomusten Suomi*, jossa esitellään suomalaisen uskonnollisen ja katsomuksellisen moninaisuuden kehittymistä eri uskontojen ja katsomusperinteiden välisen vuorovaikutuksen näkökulmasta. Kokoomateoksessa esitetään, että uskontojen ja katsomusten sekä niiden yhteiskunnallisten merkitysten ymmärtäminen moninaistuvassa yhteiskunnassa on entistä tärkeämpää. (Ilman & al. 2017, 7).

Yhteiskuntatieteiden puolella monikulttuurisuutta on tutkittu enemmän politiikan ja lainsäädännön kautta. Outi Lepola on selvittänyt väitöskirjassaan *Ulkomaalaisesta Suomenmaalaiseksi* (2000) 1900-luvun maahanmuuttopolitiikkaa eduskunnassa käytyjen keskustelujen kautta. Lepola selvitti teoksessaan mm. monikulttuurisuuden, vähemmistöjen ja suomalaisuuden käsitteitä. Pasi Saukkonen on tutkinut suomalaista vähemmistö- ja kotouttamispolitiikkaa ja sen historiallisia juuria. Esimerkiksi teoksessa *Erilaisuuksien Suomi* (2013) hän pohtii, minkälaisia tulevaisuudennäkymiä Suomen monikulttuuristuvalla yhteiskunnalla on: mikä on kansankirkon, etnisten vähemmistöjen tai uskontojen asema tulevaisuuden Suomessa? Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskuksen julkaisussa *Kotouttaminen ja kulttuuripolitiikka* (2010) Saukkonen taas selvitti, miten suomalainen kulttuuripolitiikka on vastannut maahanmuuton ja yhteiskunnan monimuotoistumisen haasteisiin. Tutkimuksen mukaan konkreettisia kulttuuripoliittisia kotouttamistoimenpiteitä on varsin vähän, ja toimenpiteet ovat usein vähemmistöryhmiin kohdistuvia erillisratkaisuja integroivan palvelujärjestelmän sijaan.

Uskontoa ja sosiaalityötä on käsitelty yhdysvaltalaisessa verkkojulkaisussa *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, jossa sekä tutkijat että sosiaalityön ammattilaiset pohtivat uskonnon ja hengellisyyden sekä etiikan ja filosofian kysymyksiä sosiaalityössä, niin opiskelijoiden, työntekijöiden kuin tutkijoiden näkökulmista. Viime vuosina artikkeleissa on selvitetty mm. sosiaalityön opiskelijoiden oman uskonnollisen ja etnisen taustan vaikutusta tai niiden korrelaatiota heidän asenteisiinsa kohdata uskontoa työssään (Abell, Manuel & Schoeneman 2015), sekä muslimien kanssa tehtävään sosiaalityöhön liittyviä kysymyksiä ja haasteita Venäjällä. (Borodkina, Sokolov, Tavrovskiy & Pankratova 2017).

Viranomaistyön monikulttuurisia ulottuvuuksia sen sijaan on tutkittu Suomessa enenevässä määrin. Esimerkiksi Kielo Brewis on tutkinut väitöskirjassaan kulttuurienvälistä kohtaamista Kelan ja maahanmuuttoviraston työntekijöiden näkökulmasta (2008). Johanna Lasonen on taas esittänyt artikkelissaan musiikinopettajien kulttuurienvälisestä asiantuntijuudesta, että kulttuurienväliseen osaamiseen sisältyvät henkilökohtaisten ominaisuuksien ja ammatillisten taitojen lisäksi kielten ja kulttuurien tuntemus ja ymmärtäminen (Lasonen 2009, 86–88).

Sosiaalityön tutkimuksessa kulttuurista monimuotoisuutta on tutkittu varsin vähän vielä 2000-luvulle tultaessa, minkä Lena Dominelli, Walter Lorentz ja Haluk Soydan (2001) ovat

tulkinneet johtuvan sosiaalityön vahvasta kytkeytymisestä hyvinvointivaltion rakenteisiin, universalismin ihanteeseen ja ammatin perinteiseen kuvaan asiakkaiden kohtaamisesta homogeenisenä ihmisjoukkona. Tutkimus on kuitenkin lisääntynyt viime vuosina jonkin verran. Koska asiakaslähtöisen sosiaalityön perusta on vahvasti asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutussuhteessa (Katisko 2016, 182), monikulttuurisesta sosiaalityöstä tehdyt tutkimukset liittyvät usein juuri vuorovaikutukseen liittyviin kysymyksiin. Marja Katisko (2016) on selvittänyt artikkelissaan *Kulttuurienvälinen kompetenssi sosiaalityössä*, minkälaisia haasteita kulttuurinen moninaisuus tuo sosiaalityöhön ja siinä tapahtuviin asiakaskohtaamisiin. Tutkimuksessa pohditaan vastavuoroisuuden merkitystä työntekijän ja asiakkaan välisessä suhteessa. Myös Sari Hammar-Suutari on tarkastellut suomalaisten virkailijoiden (mm. sosiaalityöntekijöiden) valmiuksia kohdata kulttuurisesti erilaisiksi kokemiaan asiakkaita käyttäen kulttuurienvälisen kompetenssin käsitettä. Tutkimuksessa nousivat esiin kapeat kulttuurin ja monikulttuurisuuden tulkinnat, jossa kulttuurienvälinen vuorovaikutus hahmotettiin viranomaisten puheissa lähinnä erojen kautta, ja monikulttuurisuus liitettiin suppeasti maahanmuuttoon, jättäen muut ilmiön ulottuvuudet huomioimatta. (Hammar-Suutari 2009, 214–216.)

Merja Anis on selvittänyt väitöskirjassaan (2008) sekä työntekijöiden käsityksiä että asiakkaiden kokemuksia siitä, minkälaisia erityiskysymyksiä maahanmuuttajia koskevaan lastensuojelutyöhön liittyy. Anis esittää mm. että sosiaalityöntekijät tulkitsivat maahanmuuttajatyötä erilaisten kehysten kautta (vieraannuttava, sopeuttava, tasa-arvoistava, kulttuuritietoinen, rasismitietoinen ja osallistava). Tutkimuksessa selvitettiin lisäksi sitä, minkälaisia identiteettejä työntekijät tuottavat maahanmuuttaja-asiakkaille (esimerkiksi osaton kärsijä, suomalaisuutta oppiva sopeutuja, samanlainen/tasa-arvoinen ihminen, kulttuurinsa edustaja, rasismin alistama ja aktiivinen toimija). (Anis 2008, 85–89.) Vaikka tutkimus käsittelee lastensuojelutyötä, monet tutkimuksessa esiin nousevat kysymykset on löydettävissä sosiaalityöstä myös yleisemmällä tasolla (Anis 2008, 13).

Seuraavissa luvuissa pohditaan mitä on uskonto, kulttuuri ja monikulttuurisuus sekä esitellään suomalaisen yhteiskunnan kulttuurista moninaistumista ja uskonnollista kenttää. Sen jälkeen esitellään sosiaalityön ammattia ja tieteenalaa sekä tutustutaan monikulttuuriseen sosiaalityön tutkimukseen. Tutkimusmenetelmien ja aineistonkeruuprosessin esittelyn jälkeen siirrytään analyysiin.

2 MONIKULTTUURINEN SUOMI

Jotta tutkimusta voidaan tarkastella osana ympäröivää yhteiskunnallista kontekstia, tulee ymmärtää, mitä kulttuurilla, uskonnolla ja monikulttuurisuudella voidaan tarkoittaa, sekä sitä, millainen kulttuurinen ja uskonnollinen kenttä Suomessa on tänä päivänä ja minkälaisista lähtökohdista se on kehittynyt nykyisenlaiseksi. Seuraavissa kappaleissa tarkastellaan lyhyesti Suomen maahanmuuton ja monimuotoistumisen kehitystä sekä uskonnon paikkaa suomalaisessa yhteiskunnassa.

2.1 Monikulttuurisuus, uskonto ja kulttuurienvälinen kompetenssi

Kun puhumme kulttuurista, tarkoitamme usein monia eri asioita. Eri merkityksiä kuitenkin yhdistää ajatus siitä, että kulttuuri ohjaa ihmisen toimintaa (Martikainen, Sintonen & Pitkänen 2006, 12.). Kulttuuriin sisältyy ryhmän yhteisesti jakamia näkemyksiä tiedosta ja kokemuksista, ja nämä yhteiset merkitykset antavat ihmisille tunteen johonkin kuulumisesta ja yhteisesti jaetusta identiteetistä. Kulttuuri siis yhdistää ihmisiä. Kulttuurisesti jaetut käsitykset ovat myös usein itsestäänselvyyskiä, ja vasta niiden haastaminen tai kyseenalaistaminen tekee ihmisen tietoiseksi omasta kulttuuristaan. (Anis 2008, 19; Hall 2003, 85.) Kulttuurit rakentuvat näkyvistä ja näkymättömistä piirteistä. Näkyviä piirteitä ovat esimerkiksi ruokaan tai pukeutumiseen liittyvät käytänteet ja tapa- ja käyttäytymiskulttuuri, ja näkymättömiä piirteitä ovat merkitysjärjestelmät kuten kieli, perinne ja uskonto. (Hall 2003, 85; Martikainen & al 2006, 12.) Kulttuurit siirtyvät sukupolvelta toiselle, mutta ne eivät ole muuttumattomia, sillä ihmiset uudistavat niitä jatkuvasti toiminnallaan.

Myös uskontoa voidaan kuvailla ihmisten toimintaa ohjaavana ja ihmisiä yhdistävänä tekijänä. Hallin mukaan uskonnolla on keskeinen vaikutus kulttuuriin siksi, että se määrittelee tai kannattelee yhteisölle pyhäksi koettuja merkityksiä tai käsityksiä (2002, 90). Uskontososiologian klassikko Emile Durkheim on esittänyt, että kaikkien uskontojen ytimessä löytyy jako pyhään ja arkipäiväiseen, ja että uskonto on näiden pyhiä/erityisiä asioita kokevien tapojen ja sääntöjen sosiaalinen järjestelmä, jonka avulla yhteisön jäsenet sitoutuvat samoihin käsityksiin todellisuudesta (Durkheim 1980). Uskonto voidaan kuitenkin määritellä monin eri tavoin, sillä mikään määritelmä ei ole täydellinen. Perinteisiä uskontotieteellisiä uskonnonmääritelmiä ovat uskonto uskona ylikuonnolliseen, uskonto pyhä/profaani -erottelun kautta sekä uskonto perimmäisen huolenaiheen kautta (Laitila

2006). Lisäksi uskontoja voidaan tarkastella niistä löytyvien ulottuvuuksien kautta (Smart 2005). Tässä tutkimuksessa uskonto nähdään osana kulttuuria ja ihmisen toimintaa, mutta tarkka määritelmä jää avoimeksi, sillä haastateltavat määrittelevät itse sen, millaisena ja missä yhteydessä he näkevät uskonnon työssään.

Myös monikulttuurisuuden käsitteellä on monia merkityksiä. Sillä voidaan viitata sekä konkreettisesti löytyvään yhteiskunnan kulttuuriseen kirjoon, että poliittiseen tai ideologiseen strategiaan. (Hall 2003, 233–234.) Tässä tutkimuksessa monikulttuurisuus-käsitteellä viitataan pääasiassa edelliseen, eli yhteiskunnasta löytyvään kulttuuriseen kirjoon, johon viitataan yleensä silloin, kun puhutaan maahanmuutosta johtuvasta monikulttuurisuudesta³. Tässäkin yhteydessä käytettynä ko. käsitteellä on monia merkityksiä. Näille merkityksille on yhteistä oletus, että yhteiskunnassa vaikuttavat kulttuurit voi erotella toisistaan joidenkin ulkoisten tai näkyvien piirteiden perusteella. (Lepola 2000, 200; Martikainen & al. 2006, 14.) Monikulttuurinen yhteiskunta on kuitenkin alettu 1990-luvulta lähtien ymmärtää monimuotoisiin identiteetteihin perustuvana yhteiskuntamuotona, jossa se muodostuu ulkoisten kulttuuripiirteiden sijaan sen kautta, miten ihmiset käyttävät erilaisia luokitteluja muodostaessaan omaa ryhmäidentiteettiään (Martikainen & al. 2006, 13–15).

Monikulttuurisuuden, kulttuurin ja uskonnon käsitteet rakentuvat siis suhteessa muihin. Yhteiskunnallisessa ja poliittisessa keskustelussa monikulttuurisuudessa onkin kyse nimenomaan ”me vs. muut” -asetelmasta: ihmisten oikeudet ja velvollisuudet määräytyvät sen mukaan, mihin ryhmään he kuuluvat, ja toisaalta mihin ryhmään he eivät kuulu. Suomen valtio pyrkii politiikallaan tukemaan kulttuurista monimuotoisuutta, mutta on muistettava, että suomalainen kansallisidentiteetti on aikoinaan rakennettu kulttuurisen yhtenäisyyden ihanteelle. Suomalaista monikulttuurisuutta tarkastellessa tuleekin huomioida näiden vastakkaisten näkökulmien yhteen kietoutuminen. (Saukkonen 2013, 270.)

Kulttuurienvälisestä työstä keskusteltaessa keskeisellä sijalla on kulttuurienvälisen kompetenssin käsite. Kulttuurienvälinen kompetenssi pitää sisällään ne valmiudet, joita tarvitaan kulttuurienvälisissä vuorovaikutustilanteissa. Monikulttuurisesti kompetentti ihminen pyrkii toimimaan eettisesti, kunnioittamaan toista ja toiseutta ja suvaitsemaan erilaisuutta sekä toisenlaista käyttäytymistä. (Kaikkonen 2004, 146–148.) Darla K. Deardoff

³ Suomessa monikulttuurisuus on ymmärretty nimenomaan maahanmuuton myötä tulleeksi ilmiöksi (Lepola 2000, 210).

on tehnyt laajan tutkimuksen kulttuurienvälisen kompetenssin (*intercultural competence*) käytöstä lukuisissa tutkimuksissa. Käsite koostuu useasta eri osa-alueesta, joista keskeisimpiä ovat asenteet (*motivation*) tiedot (*knowledge*) ja taidot (*skills*). (Deardoff 2009, 7–34). Kulttuurienvälisestä kompetenssista ja siihen sisällytettävistä ulottuvuuksista on kuitenkin erilaisia näkemyksiä, ja ne vaihtelevat tutkimuskohteen ja alan mukaan. Tämän tutkimuksen tuloksia tullaan tarkastelemaan Sari Hammar-Suutarin (2009) soveltaman mallin kautta, josta on löydettävissä tietämyksen, taitojen, asenteiden ja toiminnan ulottuvuudet. Kulttuurisesti kompetentti työntekijä osaa toimia muuttuvissa tilanteissa ja erilaisten ihmisten kanssa joustavasti, ja niin, että hänen päätöksentekokykynsä perustuu ennakkokäsitysten sijaan avoimelle ymmärrykselle ja erilaisuuden kunnioittamiselle. (Hammar-Suutari 2009, 66–67.)

2.2 Moninaistuva Suomi

Siitä huolimatta, että Suomessa on lukuisia perinteisiä kulttuurisia vähemmistöjä (kuten saamelaiset, suomenruotsalaiset, tataarit, romanit, juutalaiset ja venäläiset), Suomi on nähty melko homogeenisenä maana hyvin pitkään. (Martikainen & al. 2006, 32.) Suomi olikin pitkään lähinnä maastamuuttomaa, ja maahanmuuttajien määrä on kasvanut nopeasti vasta viime vuosikymmenien aikana.

Maahanmuuttoon on suhtauduttu eri aikoina eri tavoin, ja suomalaisten kokemukset maahanmuutosta tulisikin nähdä osana laajempaa Eurooppaan suuntautunutta muuttoliikettä ja sen vaiheita. Toisen maailmansodan jälkeen maahanmuuton puolesta argumentoitiin työvoiman tarpeella, ja kulttuurieroihin liittyvät keskustelut olivat harvinaisia. (Martikainen & al. 2006, 26.) 1980-luvulta lähtien muuttoliike alkoi koostua entisistä siirtomaista tulevista turvapaikanhakijoista, ja 1990-luvulla pakolaisia alkoi saapua mm. Somalian sisällissodan jaloista sekä Balkanin alueelta. Samoihin aikoihin äärioikeiston suosio kasvoi Euroopassa, ja maahanmuuttoon ja ulkomaalaisiin liittyvä keskustelu alkoi koskea enemmän kulttuurisia ja uskontoa koskevia eroja. Ympäröivän yhteiskunnan asenteiden myötä maahanmuuttajat alkoivat kokea tarvetta oman kulttuurin ja yhteisöllisyyden vahvistamiseen mm. uskonnollisena järjestäytymisenä. Tässä vaiheessa maahanmuuttoon liittyvä keskustelu alkoi muuttua ongelmakeskeiseksi ja kulttuurista ja uskonnollista erilaisuutta korostavaksi. Juuri näihin aikoihin myös Suomeen suuntautunut muuttoliike kasvoi entisestään, kun pakolaisia tuli monista sotaa käyvistä maista kuten Irakista, Afganistanista ja myöhemmin

Syyriasta, ja ilmiöön liittyvä keskustelu sai samoja piirteitä kuin muualla Euroopassa. 2000-luvulla muuttoliike-keskustelu on yhdistellyt sekä työvoimaan vetoavia että ongelmaakeskeisiä argumentointeja. (Martikainen & al. 2006, 27–28; Martikainen, Saari & Korkiasaari. 2013, 36–37.)

Ulkomaalaisten määrä kasvoi Suomessa nopeasti: Kun vuonna 1987 ulkomaan kansalaisia oli vielä alle 20 000, vuonna 1998 heitä oli 85 000 ja vuonna 2009 yli 150 000. (Saukkonen 2013, 26–28; Martikainen & al. 2013, 35.) Vuoden 2015 lopussa Suomessa asui vakituisesti jo lähes 330 000 äidinkieleltään vieraskielistä henkilöä, eli n. 6 % väestöstä, Uudellamaalla jopa 11 % (Tilastokeskus 2016). Valtaosa maahanmuuttajista on lähialueilta Euroopasta, osittain EU:n maahanmuuttopolitiikan ja vapaan liikkuvuuden vuoksi. (Martikainen & al. 2013, 37–38.) Maahanmuuttajien suuren määrän vuoksi Suomessa on kuitenkin paljon eri etnisiä, kielellisiä ja kansallisia ryhmiä, joista monet ovat hyvin pieniä. Tämä merkitsee sitä, että muutamat suuremmat ryhmät symboloivat helposti maahanmuuttajien koko kirjoa julkisessa keskustelussa. Stereotypiat ja yleistykset johtavat väärinkäsityksiin, ja luovat maahanmuuttajista virheellisesti kuvan yhtenäisenä joukkona. (Martikainen & al. 2006, 32.)

Väestön monikulttuuristumista alettiin huomioida vasta 1990-luvulla, kun maahanmuuttajien sosiaalisiin tarpeisiin ja heidän oikeuksiinsa alettiin vastata erilaisten poliittisten toimenpiteiden muodossa. Esimerkiksi Suomessa toteutettu laaja perusoikeusuudistus 1990-luvulla merkitsi muutoksia myös Suomessa asuvien ulkomaalaisten ja muiden vähemmistöjen oikeuksiin. Suomen kansalaisten lisäksi kaikki Suomen oikeusjärjestelmän piirissä olevat olivat jatkossa yhdenvertaisia lain edessä. Perustuslakiin sisällytettiin myös muita vähemmistöjä koskevia päätöksiä kuten mm. syrjinnän kieltä sekä päätös saamelaisten, romanien ja muiden ryhmien oikeudesta oman kielen ja kulttuurin kehittämiseen ja ylläpitämiseen. (Saukkonen 2013, 28.) Perusoikeusuudistukseen kirjattu uskonnollisen vakaumuksen vapaus tarkoittaa uskonnon ja omatunnon vapautta sekä oikeutta tunnustaa uskontoa, oikeutta ilmaista vakaumusta ja oikeutta kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. (Saukkonen 2013, 28–29; Finlex: Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta HE 309/1993.) Poliittiset toimenpiteet heijastelevat samoihin aikoihin vahvistunutta kansallisen identiteetin muutosta, jossa yhtenäisyysretoriikasta alettiin siirtyä kohti moniarvoisuutta ja kansainvälisyyttä. (Saukkonen 2013, 29).

Vaikka sosiaalisia oikeuksia sisällytettiin perustuslakiin, yhteiskunnan suhtautuminen hyvinvointitehtäviin ja niiden kehittämiseen alkoi muuttaa muotoaan. Yksilöistä huolehtimisen sijaan 1990-luvulla alettiin korostaa yksilön omaa vastuuta ja velvollisuutta elämänsä hallintaan ja yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Julkisen hallinnon rooli sosiaalisten ongelmien ratkaisemisessa heikentyi samalla kun julkisia organisaatioita alettiin johtaa ja kehittää tuloksellisuus ja tehokkuus edellä. (Saukkonen 2013, 30–31.)

Viranomaisilla ja mm. sosiaalitoimella on kuitenkin yhä keskeinen rooli maahanmuuttajien kotouttamisessa ja yhteiskuntaan integroimisessa, ja siksi kulttuurinen monimuotoisuus ja siihen sisältyvä uskonto näkyvät enemmän myös eri virastojen asiakastyössä (Pitkänen 2006, 25–31).

2.3 Uskonnot Suomessa

Uskonnollinen monimuotoisuus ei ole Suomessa uusi asia, mutta se on muuttanut muotoaan erityisesti viime vuosien aikana. Suomi on ollut kristillinen maa yli tuhat vuotta, ja luterilainen valtio 1500-luvulta lähtien. Tänä päivänä Suomea voidaan kuvailla yhtä aikaa sekä evankelisluterilaiseksi, maallistuneeksi että moniuskontoiseksi maaksi. Valtaosa suomalaisista kuuluu yhä evankelisluterilaiseen kirkkoon, vaikka katsomuksellinen kenttä onkin kokenut muutoksia, ja uskonnollisuuden tai henkisyyden harjoittamisen muoto on muuttunut osittain yksilökeskeisemmäksi ja vapaamuotoisemmaksi. (Illman & al. 2017, 8–9.) Sekularisaatiokehityksen myötä institutionaalinen tai yhteisöllinen uskonnollisuus on vähentänyt kannatustaan, mutta samalla maahanmuuton ja ideoiden, ajatusten ja ihmisten liikkuvuuden myötä erilaiset uskonnot ja maailmankatsomukset ovat muokanneet ja monipuolistaneet suomalaisen yhteiskunnan uskonnollista kenttää. (Illman & al. 2017, 7.)

Koska jo uskontojen määrittely ja luokittelu on kiistanalaista, on uskonnollisten yhteisöjen tilastointi sitäkin haastavampaa. Uskontojen sisällä ja välillä voidaan käydä kiistaa siitä, mikä on oikeaa ja autenttista uskontoa ja mikä ei, ja kaikilla uskonnollisilla ryhmillä ja yhteisöillä on omat näkemyksensä ja perustelunsa omalle ryhmälleen ja sen tradition tai opin seuraamiselle. (Ketola 2008, 21.) Kimmo Ketola on jakanut Suomessa esiintyvät uskonnot kymmeneen kategoriaan, joita ovat kristinusko, buddhalaisuus, hindulaisuus, islam, juutalaisuus, länsimainen esoteria, modernit uskonnot, sikhiläisyys, taolaisuus ja uuspakanuus. Ketolan mukaan selkein luokitteluperustelu on tarkastella yhteisöjen historiaa ja kulttuurista taustaa, jolloin liikkeen sijoittaminen jonkin uskonnollisen yhteisön

historialliseen tai kulttuuriseen kontekstiin on helpompaa. Ketolan käyttämä uskontojen luokitusjärjestelmä perustuukin siten vain historiallisiin ja kulttuurisiin yhteyksiin, ei oppiin, traditioon tai auktoriteettiin. (Ketola 2008, 21–22.)

Uskonnollinen yhdyskunta on erillinen yksityisoikeudellinen yhteisömuoto, josta poikkeuksena ovat evankelisluterilainen ja ortodoksinen kirkko, jotka ovat julkisoikeudellisessa asemassa. Kaikki uskonnolliset ryhmät eivät ole rekisteröityjä uskonnollisia yhdyskuntia, jolloin niiden tilastoiminen on vaikeaa. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2014 rekisteröityihin kristillisiin yhdyskuntiin kuului yli 4 100 000, islamilaisiin yhdyskuntiin 12 300, juutalaisiin yhdyskuntiin hieman yli 1 100 ihmistä, buddhalaisiin 880 ja hindulaisiin 300 ihmistä. Muiden uskontokuntien rekisteröityihin yhdyskuntiin kuului lähes 23 000 ihmistä. (Tilastokeskus 2015.) On kuitenkin huomioitava, että vuonna 2015 Suomessa asuvista vieraskielisistä henkilöistä 84 prosenttia ei kuulunut mihinkään rekisteröityyn uskonnolliseen yhdyskuntaan (Tilastokeskus 2018).

Vaikka uskontoja ja katsomuksia on valtavasti, ja suurin osa suomalaisista ja osa maahanmuuttajista kuuluvat johonkin rekisteröityyn yhdyskuntaan, ja luultavasti vielä useammalla on jonkinlainen uskonnollinen tai katsomuksellinen vakaumus, tässä tutkimuksessa esiintyviä uskontoja on huomattavasti vähemmän, ja tulemmme huomaamaan, että itse asiassa vain kaksi uskontoa näkyvät haastateltavien puheissa ja heidän työssään merkittävällä tavalla.

3 SOSIAALITYÖ

Tässä luvussa perehdytään sosiaalityöhön tieteenalana ja ammattina sen historian, yhteiskunnallisen tehtävän ja arvojen kautta, sekä esitellään monikulttuurisen sosiaalityön tutkimusta.

3.1 Seurakuntatyöstä sosiaalihuoltolakiin

Historiallisesti sosiaalityön juuret juontavat kirkolliseen, kristillisiin arvoihin perustuneeseen avustustyöhön. Köyhistä ja sairaista huolehtiminen kytkeytyi pitkään luterilaiseen uskoon ja kristilliseen laupeuteen. Vaivaishoito olikin kuulunut kirkolle aina 1800-luvun lopulle asti, kunnes se kunnallisen järjestelmän syntymisen myötä alkoi siirtyä seurakunnilta kunnille. (Pulma 1994, 34–35; Juhila 2006, 19.) Julkisen vaivaishoidon

rinnalle alkoi kehittyä ns. kansalaisyhteiskunnan toimintaa, jossa kiinnitettiin huomiota yhteiskunnallisiin ongelmiin uudella tavalla; huono-osaisten kansalaisten oloja alettiin tarkastella osana laajempaa yhteiskunnallista kontekstia, kun kaupungistuminen ja teollistuminen loivat uudenlaista sosiaalista turvattomuutta ja köyhyyttä. (Jaakkola 1994, 91; Juhila 2006, 19–20; Raunio 2009, 11.)

Vaivaishoidon käsitteen korvautuminen neutraalimmalla köyhäinhoidon käsitteellä oli osoitus 1800-luvun lopulla heränneestä hyvinvointivaltion ihannetta ennakoivasta aatteellisesta muutoksesta, jossa vähävaraiset ja sairaat nähtiin osana erilaisia tukea tarvitsevia ryhmiä (Jaakkola 1994, 91). Muutoksen myötä herättiin hiljalleen erilaisten auttamismuotojen tarpeeseen, jolloin työntekijöiltä alettiin tarvita uudenlaista osaamista. Modernin, länsimaisen sosiaalityön keskeinen vaikuttaja Charity Organisation Society (COS) pyrki vapaaehtoisen köyhäinavun ammatillistamiseen, ja hyväntekeväisyys alkoi perustua koulutukseen pohjautuvaan asiantuntijuuteen. (Juhila 2006, 20–25; Raunio 2009, 12–14.)

Kansainväliset sosiaalityön kehityssuunnat ovat olleet merkittäviä vaikuttajia myös suomalaisen sosiaalityön perinteessä. COS:ssa kehitetyn systemaattisen sosiaalityön parissa toiminut Mary Richmond (1861–1928) sekä Settlementiliikkeessä⁴ vaikuttanut Jane Addams (1860–1935) kehittivät sosiaalityön ammatillistumista kahteen suuntaan. Richmond korosti yksilöön paneutuvaa työtä, jossa työntekijä nähtiin ensisijaisesti asiantuntijana ja diagnostikkona, ja Addams painotti auttajan ja autettavan välistä suhdetta ja vuorovaikutusta sekä köyhien arjen ymmärtämisen merkitystä sosiaalityön lähtökohtana. (Raunio 2009, 14–16.) Samaan aikaan vaikuttanut sosiaalireformismin aate korosti yhteiskunnallisten olojen merkitystä ja pyrki hyvinvointivaltion ja sosiaaliturvajärjestelmän kehittämiseen. (Raunio 2009, 16–18.)

Hyvinvointivaltio-projekti kehittyi ja vahvistui 1970- ja 1980-luvuilla, jolloin sosiaalipalveluiden ja kansalaisten oikeuksia korostava ideologia tuli osaksi suomalaista sosiaaliturvajärjestelmää (Rauhala 1996). Tämä sosiaalityön uusi ideologinen tausta juonsi juurensa pohjoismaisen hyvinvointivaltion universalismin ajatuksesta, jonka mukaan

⁴ Settlementiliike oli kristillissosiaalista työtä, jonka arvopohja oli kristillisessä lähimmäisenrakkaudessa. Katso kristillissosiaalisesta työstä lisää: Markkola 2002.

”kaikki kansalaiset, myös keskiluokka, ovat elämänkaarensa hyvinvointivaltion etuuksien piirissä ja siis asiakaskuntia.” (Julkunen 2001, 27.)

Uuden sosiaalihuollon lainsäädännön myötä 1980-luvulla sosiaalityö määriteltiin tiettyä koulutusta vaativaksi ammatiksi. Sosiaalityön virkoihin määriteltiin kelpoisuusehdot, ja sosiaalityön koulutusohjelmasta tuli maisteritasoinen. (Pohjola 2003, 148.) Lainsäädännölliset muutokset, kuten uusi lastensuojelulaki, irtolaislain kumoaminen sekä huoltoavun muuttaminen toimeentulotueksi korostivat sosiaalityön hyvinvointivaltiollista ja asiakaslähtöisempää, luottamukseen perustuvaa työtettä. (Juhila 2006, 42–43.)

1990-luvun talouskriisi ja lama jättivät jälkensä hyvinvointiyhteiskunta-ajatteluun – uusliberalististen näkemysten ja vapaan kilpailun myötä alettiin uudestaan korostaa kansalaisyhteiskunnan merkitystä hyvinvoinnin rakentajana. 2000-luvulle tultaessa sosiaalityö on kehittynyt sekä tutkimuksellisesti että ammatillisesti, sosiaalityön koulutus on vakiintunut ja rinnalle on tullut erikoistumiskoulutusohjelmia eri sosiaalityön alueilla. (Juhila 2006, 47–48.)

3.2 Sosiaalityön tehtävä ja arvot

Sosiaalityön kansainvälinen kattojärjestö The International Federation of Social Workers (IFSW) määrittelee sosiaalityön yhteiskunnallista muutosta ja kehitystä, sosiaalista yhteenkuuluvuutta sekä ihmisten voimaantumista edistäväksi ammattikunnaksi ja tieteenalaksi, jota ohjaavat ihmisoikeuksien, kollektiivisen vastuunkannon, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja monimuotoisuuden kunnioittamisen periaatteet (IFSW, 2014).

Sosiaalityön käsite ei ole täysin yksiselitteinen, ja sen rinnalla käytetään erilaisia lähikäsitteitä kuten sosiaalihoito, sosiaaliala, sosiaalipalvelut ja sosiaaliohjaus. Sosiaalityö voidaankin ymmärtää esimerkiksi tieteenalaksi, ammatilliseksi tai yhteiskunnalliseksi käytännöksi, hallinnolliseksi järjestelmäksi, ideologiaksi tai ammatiksi. Sosiaalityön moninaisuudesta huolimatta sitä yhdistävät kuitenkin tietyt ydinelementit, joita ovat ammatin yhteiskunnallinen tehtävä, arvot ja eettiset periaatteet. (Kananoja & al. 2011, 21–23; 127.)

Suomessa sosiaalihuollon lainsäädäntö perustuu sosiaalihoitolakiin, asiakaslakiin sekä niitä täydentäviin erityislakeihin (Tuori & Kotkas 2008, 23–25). Lainsäädännöstä vastaava

sosiaali- ja terveysministeriö kuvaa sosiaalityötä yksilöiden, perheiden, yhteisöjen ja rakenteiden tasolla tehtäväksi asiantuntijatyöksi, joka pyrkii ehkäisemään ja vähentämään sosiaalisia ongelmia. Sosiaalityön asiakastyö voi liittyä esimerkiksi työllistymiseen, koulutukseen, toimeentuloon, kuntoutumiseen tai muuhun hyvinvoinnin ja osallistumisen edistämiseen. (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2017)

Sosiaaliohjaajia ja sosiaalityöntekijöitä koskeva kelpoisuusvaatimus on kirjattu sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annettuun lakiin (272/2005), joka tuli voimaan 1.8.2005. (Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimukset 2007.) Kelpoisuuslaki edellyttää, että sosiaalihuollon ammattilaisella on tarvittava koulutus ja perehtyneisyys tuottaa laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa. Sosiaalityöntekijän kelpoisuusvaatimuksena on ylempi korkeakoulututkinto, johon sisältyy yliopistolliset opinnot sosiaalityöstä. Sosiaaliohjaajan kelpoisuusvaatimuksena on tehtävään soveltuva sosiaalialalle suuntaava sosiaali- tai terveysalan ammattikorkeakoulututkinto, esimerkiksi sosionomin (AMK) tutkinto. (Kananaja & al. 337–341.) Viime vuosina sosiaalityön kenttä on ollut erilaisten muutosten kourissa, ja sosiaaliohjaajat ovat tulleet sosiaalityöntekijöiden rinnalle toimimaan tehtävissä, jotka kuuluivat aikaisemmin sosiaalityöntekijöille. (Kananaja & al. 2011, 23.)

Seurakunnassa toimiva diakoniatyö on sosiaalitoimen rinnalla toinen suuri sosiaalipalveluiden tarjoaja Suomessa. Vaikka diakoniatyöllä ei ole virallista asemaa suomalaisessa hyvinvointivaltiomallissa, se on nähty merkittävänä kolmannen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan toimijana. (Matthies 1999, 82.) Kirkkolakiin kirjattu kirkon perustehtäviin kuuluva diakoniatyö on kristilliseen arvomaailmaan perustuvaa sosiaali- ja terveyspalvelua, ja ammattiin valmistuneet diakonit saavat piispan vihkimyksen (Jokela 2011, 23). Kirkollisen ja kunnallisen ammattikunnan välille sijoittuvassa sosionomin diakoniatyön (AMK) koulutusohjelmassa yhdistyvät yhteiskunnalliset hyvinvointia edistävät tavoitteet sekä kristillinen usko ja ihmiskäsitys (Diak 2017).

Eri koulutusohjelmat painottavat erilaisia asioita, kuten esimerkiksi sosiaalisia ilmiöitä selittäviä teorioita, sosiaalipoliittisia toimenpiteitä tai käytännön työn lähtökohtia. Vuorovaikutuskyky, sekä kyky tuottaa asiakkaalle turvallisuuden kokemusta ja luottamusta ympäröivään yhteiskuntaan on kuitenkin keskeistä kaikille sosiaalialan ammattiryhmille. (Kananaja & al. 339.) Kirsi Juhilan mukaan työn sisältö määrittyy pitkälti sen mukaan,

minkälaiseksi työntekijän ja asiakkaan suhde muodostuu, ja miten nämä osapuolet kohtaavat toisensa (2006, 11).

Sosiaalityö perustuu teorian ja tiedon lisäksi arvojen ja eettisten periaatteiden määrittelemään ammattietiikkaan. Arvot eivät ole sosiaalityön itse kirjoittamia, vaan ne perustuvat yleisesti hyväksyttyihin modernin yhteiskunnan arvoihin, kuten ihmisarvoon ja solidaarisuuteen. Arvot ovat aina kulttuurisidonnaisia ja sosiaalityön arvot edustavatkin vahvasti länsimaisesta, kristillisestä perinteestä lähtöisin olevaa eurooppalaista ihmiskäsitystä. (Raunio 2009, 82; 86–87.) Sosiaalityön käsikirjan (2011) mukaan keskeisimpiä arvoja ovat jokaisen ihmisen yhtäläinen ihmisarvo, oikeudenmukaisuus, yhteinen vastuu yhteisön jäsenistä sekä itsemääräämisoikeus.

Käytännön työssä arvojen merkityksen voi havaita esimerkiksi silloin, kun työntekijä joutuu selvittämään eri intressien välisiä ristiriitoja: esimerkiksi asiakkaan itsemääräämisoikeuden noudattamisen aiheuttaessa riskejä muille ihmisille. Sosiaalityön arvot edellyttävät asettumista heikomman puolelle, mutta samalla työntekijän on noudatettava muiden ihmisten oikeuksia ja yhteisesti sovittuja pelisääntöjä. Moraalisten kysymysten ja ongelmien selvittäminen onkin yksi keskeinen osa sosiaalityötä, ja tästä syystä arvojen ja eettisten periaatteiden tunteminen on työntekijälle erityisen tärkeää. (Kananaja & al. 2011, 128–130.)

Eettiset periaatteet ohjaavat työntekijöitä päätöksenteossa, ja ne myös kertovat asiakkaalle, mitä työntekijältä voidaan odottaa. Lisäksi eettisen ohjeiston on tarkoitus vahvistaa ammatillista asemaa ja ylläpitää ammatillista identiteettiä. (Raunio 2009, 90.) Talentian ammattieettisen lautakunnan muotoilemat ammattieettiset toimintaperiaatteet liittyvät ihmisoikeuksien ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden toteutumiseen. (Raunio 2009, 92–94; Talentia 2017) Näistä erityisesti seuraavat neljä kohtaa ovat kiinnostavia: *Oikeus tulla kohdatuksi kokonaisvaltaisesti* tarkoittaa asiakkaan kaikkien elämänalueiden huomioon ottamisen ja asiakkaan kohtaamisen paitsi yksilönä, myös osana perhettä, yhteisöä ja yhteiskuntaa. *Itsemääräämisoikeudella* tarkoitetaan sitä, että ammattilaisen on omista arvoistaan riippumatta kunnioitettava ja edistettävä asiakkaansa oikeutta tehdä omat valintansa edellyttäen, että tämä ei uhkaa muiden oikeuksia tai oikeutettuja etuja. *Erilaisuuden tunnustamisella* tarkoitetaan yhteiskunnan etnisen ja kulttuurisen moninaisuuden tunnustamista ja kunnioittamista sekä yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen erojen huomioimista. *Negatiivisen syrjinnän estämisellä* taas tarkoitetaan velvollisuutta

estää negatiivista syrjintää, joka liittyy esimerkiksi ikään, kulttuuriin, sukupuoleen, ihonväriin, rotuun, uskontoon tai muuhun vakaumukseen. (Talentia 2017)

Sosiaalityön asiakaskunnassa on yhä enemmän ihmisiä joiden etninen ja kulttuurinen tausta sekä niihin liittyvät tavat, arvot ja normit poikkeavat totutusta suomalaisesta kulttuurista. Eettisesti kestävä työote monikulttuurisen asiakastyön parissa tarkoittaa siis asiakkaan kulttuuritaustojen tunnistamista, ymmärtämistä ja huomioon ottamista sekä syrjinnän estämistä. (Kananoja & al. 2011, 130.) Sosiaalityön ohjeistus ja lainsäädäntö heijastelevat yhteiskunnallisia olosuhteita ja muutoksia, josta kertoo esimerkiksi se, että asiakkaiden erilaisuuden tunnistamisen periaate on tullut eettiseen ohjeistoon vasta 2000-luvulla, kun sosiaalialalla on alettu vaatia asiakaskunnan moninaisuuden huomioimista. Periaate sisältyy nykyään myös sosiaalihuollon asiakaslakiin, jossa työntekijää veloitetaan huomioimaan asiakkaan kulttuurinen tausta ja äidinkieli. (Raunio 2009, 97.)

3.4 Monikulttuurinen sosiaalityö

Monikulttuurisessa sosiaalityössä vaadittavien taitojen, tietojen, osaamisen ja kompetenssin sisällöt ovat jatkuvassa muutoksessa. (Katisko 2016, 180.) Tutkimuksissa korostetaan usein kulttuurista tietoisuutta ja esimerkiksi rasismin huomioimista osana asiakastyötä, joskaan kunnollisia käytännön työkaluja siihen ei ole vielä tarjottu (Anis 2008, 99). Työntekijöille asetetut monikulttuurisen asiantuntijuuden vaatimukset ovat moninaiset, ne voivat liittyä esimerkiksi kielitaitoon, kulttuuriosaamiseen, suvaitsevaisuuteen ja eettisyyteen liittyviin kysymyksiin. (Katisko 2016, 181.)

Kulttuurienvälisessä viranomaistyössä ollaan tekemisissä työntekijälle erilaiseksi koettujen asiakkaiden kanssa. (Hammar-Suutari 2009, 22; 29). Koettu vieraus selitetään helposti kulttuurilla, johon liittyviä ominaisuuksia työntekijä ei tunne. Asiakaspalvelutilanteessa esiin nousevat erilaisuuteen liittyvät tekijät voivat liittyä esimerkiksi ulkonäköön, käytökseen tai asiointivalmiuteen. (Hammar-Suutari 2009, 28; 159). Erityisesti ”vaikeat” asiakkaat näyttäytyvät virkailijoille erilaisuuden kautta, jolloin itselle vieras kulttuuri koetaan voimakkaammin vuorovaikutusta haittaavana ongelmana (Anis 2008, 88–92). Erilaiseksi koetut asiakkaat tuovatkin uudenlaisia haasteita julkisella sektorilla toimivien viranomaisten työhön ja työkuviin, kun esimerkiksi viranomaistyölle annetut raamit ja asiakkaan tarpeet eivät sovikaan yhteen. Suomalaisiin julkisiin palveluihin on luettu vahvasti demokraattisen hyvinvointivaltion takaama ajatus tasa-arvosta ja sen toteutumisesta kaikille

asiakkaille, mutta monimuotoistuvan asiakaskunnan myötä kaikille samat toimintatavat ja palvelut eivät välttämättä tarkoitaakaan automaattisesti tasa-arvoa, ja viranomaistyöhön sisältyvä yhdenvertaisuuden ajatus vaatiikin uudelleen arviointia. (Hammar-Suutari 2009, 27–28.)

Työntekijöiden kulttuurienvälisiä valmiuksia lähestytään usein kulttuurienvälisen kompetenssin kautta: käsitteellä tarkoitetaan kykyä sopeutua muuttuviin tilanteisiin sekä joustavaa toimimista erilaisten kulttuuristen käyttäytymiskoodistojen välillä, mikä edellyttää jossain määrin sekä oman että toisen kulttuurin tuntemusta (Katisko 2016, 181). Esimerkiksi Hammar-Suutarin käyttämästä kulttuurienvälisen käsitteestä on löydettävissä toisiinsa kytkeytyvät tietämyksen, taitojen, asenteiden ja toiminnan ulottuvuudet.⁵ Käytännössä kulttuurisesti kompetentin ihmisen päätöksentekokykynsä ei saisi myöskään olla riippuvainen mahdollisista ennakko-oletuksista, vaan työntekijän tulisi pystyä toiminaan ammattitaitoisesti erilaisiksi kokemiensa ihmisten kanssa toimiessaan ja olemaan valmis kunnioittamaan ja ymmärtämään kohtaamaansa erilaisuutta. (Hammar-Suutari 2009, 67–68.) Kompetenssin kehittämisen voidaankin nähdä olevan elämänmittainen, työntekijän henkilökohtaiseen arvomaailmaan ja periaatteisiin nojaava prosessi, jota vuorovaikutuksessa tapahtuvat onnistumisen kokemukset vahvistavat (Katisko 2016, 187–188).

Kulttuurienväliseen sosiaalityöhön liittyy myös eettisiä kysymyksiä, joita voivat olla esimerkiksi sukupuolen vaikutus naisvaltaisen viranomaistyön asiakaskohtaamisissa, tai tilanteet, joissa eettisyyssäännöt tai lainsäädäntö joutuu haastetuksi kulttuurisiksi nimettyjen käytänteiden tai seikkojen vuoksi. (Hammar-Suutari 2009, 29.) Työskentely kulttuurisesti erilaiseksi koetun asiakkaan kanssa voi olla erityisen haastavaa työntekijälle silloin, kun esimerkiksi sosiaalityöntekijän ymmärtäjän ja auttajan rooli⁶ voi olla ristiriidassa hänen julkista valtaa edustaman viranomaisen roolin kanssa (Hammar-Suutari 2009, 83). Kulttuurienvälisessä asiakastyössä tulisi lisäksi ottaa huomioon esimerkiksi epävarmuus tai pelko vierautta kohtaan, tai huoli annetun työtehtävän hyväksyttävästä suorittamisesta. (Hammar-Suutari 2009, 28–29.)

Monikulttuurisessa työympäristössä toimivalle työntekijälle asetetaan uudenlaisia vaatimuksia, kuten valmiutta ottaa selvää kulttuurisesta moninaisuudesta, tilannesidonnaista

⁵ . Hammar-Suutari soveltaa käsitteessään James Banksin (1994), Sonia Nieton (1996) ja Katri Jokikokon (2002) esimerkkejä kulttuurienvälisestä kompetenssista. (2009, 69.)

⁶ Sosiaalityöhön sisältyvä ohjaamisen ja neuvonnan elementti voi vaatia viranomaiselta erityistä ymmärtäjän ja auttajan roolia.

ymmärrystä ihmisten elämään vaikuttavista kulttuurisista tekijöistä sekä käsitystä esimerkiksi vähemmistönä elämiseen liittyvistä haasteista ja sosiaalisista ulottuvuuksista sekä rasmin ilmenemismuodoista. (Anis 2008, 99; Hammar-Suutari 2009, 69.) Työntekijät joutuvat lisäksi toimimaan sisäisten sekä organisaation ja lainsäädännön asettamien ulkoisten vaatimusten ja odotusten välillä, jolloin he voivat kokea eri tahoilta tulevaa painetta kulttuurien välisen työn ”oikeanlaiseen” tekemiseen. Monikulttuurisen asiakastyön hallitsemiseen ja kehittämiseen tarvitaankin teoreettisten näkemysten lisäksi käytännönläheisyyttä sekä työyhteisön osallistumista ja tukea. (Hammar-Suutari 2009, 69–70.)

On huomionarvoista, että monikulttuurisen sosiaalityön tutkimuksessa ei puhuta juuri lainkaan uskonnosta. Tässä tutkimuksessa tarkoitus on tuoda tutkimusperinteeseen uusi näkökulma, jossa huomio on kiinnitetty uskontoon. Koska uskonto ei liity vain monikulttuurisuuteen, tutkimus sijoittuu myös uskonnotutkimuksen ja yhteiskunnallisen tutkimuksen kentille, ja on näin laajempi, kuin vain maahanmuuttajiin tai monikulttuurisuuteen tai kulttuurienvälisyyteen liittyvä tutkimus.

4 AINEISTO JA MENETELMÄT

4.1 Aineisto

Aineisto koostuu kuudesta pääkaupunkiseudulla toimivan, sosiaalialan asiakastyötä tekevän työntekijän haastattelusta. Haastatteluja tehtiin yhteensä kuusi kappaletta, ja ne pidettiin vuoden 2016 kesän ja syksyn aikana. Haastateltavilta ei edellytetty uskonnon tai monikulttuurisuuskysymysten erityisosaamista. Haastattelut suoritettiin haastateltavien valitsemissa paikoissa ja valitsemina aikoina, ja ne tehtiin tutkimuseettisiä periaatteita ja anonymiteettiä kunnioittaen. Työ ei ole tapaustutkimus, eikä tutkimuksessa ole tunnistettavia tietoja haastateltavista, haastateltavien työpaikoista tai heidän asiakkaistaan.

Haastatteluhetkellä neljä haastateltavaa kuudesta toimi sosiaalityöntekijänä, joista kahdella oli pätevöittävä sosiaalityöntekijän koulutus ja kaksi oli opintojen loppuvaiheessa. Loput kaksi kuudesta haastateltavasta toimi sosiaaliohjaajana ja molemmilla oli sosiaaliohjaaja-diakonin koulutus. Haastateltavat toimivat sosiaalityön eri aloilla, kuten lastensuojelussa, aikuissosiaalityössä ja nuorten aikuisten sosiaalityössä. Haastateltavien asiakastyön

piirteissä oli koulutuksesta tai alasta riippumatta paljon yhteistä keskenään. Kaikilla haastateltavilla asiakastyöhön kuului mm. asiakastapaamiset, puhelinajat, toimeentulotukipäätökset ja muut etuusasiat, palveluihin ohjaaminen sekä yhteistyö eri tahojen kanssa. Asiakastyössä esiintyvät kysymykset liittyivät esimerkiksi asiakkaan taloudelliseen tilanteeseen, työn tai opiskelupaikan löytämiseen, nuoren itsenäistymiseen tai lasten päivähoittoon liittyen sekä henkilökohtaisiin kysymyksiin asiakkaan hyvinvoinnista, terveydestä ja avun piiriin pääsemisestä. Laajemmassa kontekstissa haastateltavien työt, vastuualueet ja muut työn osa-alueet saattoivat olla keskenään hyvinkin erilaisia riippuen työntekijän asemasta, työtehtävästä tai erikoistumisalasta, mutta tutkimuskysymyksen liittyessä juuri asiakastyöhön, muut vaihtuvat tekijät työn luonteessa eivät ole tutkimuksen kannalta oleellisia, eikä niitä siksi eritellä tai selvitetä työssä tarkemmin.

Tutkimuksessa pyrin selvittämään, miten uskonto näkyy sosiaalityön asiakastyötä tekevien työntekijöiden haastatteluissa. Laaja aineisto tarjosi mahdollisuuden tarkastella uskontoa monella eri tasolla, ja alkuperäisten teemojen lisäksi aineistosta löytyi runsaasti uutta materiaalia. Käydessäni aineistoa läpi, työn rakenne muutti muotoaan useita kertoja, kunnes sieltä alkoi löytyä keskeisimmät teemat joiden varaan työ tulisi rakentumaan. Haastatteluja tehdessä yllättikin se, miten vähän työntekijät mainitsivat eri uskontoja nimeltä. Oletin, että pääkaupunkiseudun uskontojen kirjo vilisisi haastateltavien puheessa, mutta haastateltavat mainitsivat erikseen vain kuusi eri uskontoa, ja niistäkin useimmat mainittiin vain kerran tai kaksi.

4.2 Teemahaastattelu ja sisällönanalyysi

Tutkimuksen aineistonkeruumenetelmänä on teemahaastattelu ja analyysimenetelmä on aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Puolistrukturoidun haastattelun etuna voi nähdä sen, että suora vuorovaikutus tutkittavan kanssa antaa jonkin verran mahdollisuuksia muokata tiedonhankintaa haastatteluhetkellä. Haastatteliija voi esimerkiksi kysyä tarkentavia kysymyksiä, muokata kysymysten järjestystä tai muuttaa kysymysten laatua tilanteeseen sopivammaksi. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 34; Ruusuvuori, Nikander & Hyvärinen 2010.) Teemahaastattelu lukeutuu puolistrukturoidun haastattelun sisälle tai rinnalle, ja on teemoiltaan ja aihealueeltaan ennalta määritelty, muuten avoin. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 47–48). Teemahaastattelu vastaa parhaiten tämän tutkimuksen tarpeita, sillä pyrkimyksenä on kartoittaa sosiaalityöntekijöiden omia näkemyksiä ja määritelmiä, jolloin haastattelun

pitää joustaa haastateltavan antaman informaation mukana. Tällä tavalla haastateltavat määrittelevät lopulta itse sen, millä tavalla alustavat teemat lopulta ymmärretään tässä tutkimuksessa. Ymmärrän haastattelut nimenomaan sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta tulevana eetoksena, joka antaa arvokasta informaatiota ymmärtämään sitä, miten uskontoon ja kulttuuriin liittyvät kysymykset mielletään asiakasrajapinnassa työskentelevien näkökulmasta.

Haastattelujen teemat olivat 1) haastateltavan tausta, 2) uskonto asiakaskohtauksissa, 3) työntekijän reflektiot, 4) työntekijän kompetenssi ja 5) työntekijän koulutus. Tutkielman ja haastattelujen teemat perustuvat uskontotieteen sekä yhteiskuntatieteiden näkemyksille yhteiskunnan monikulttuuristumisesta (mm. Kaikkonen 2004, Lehtonen & Löytty 2003, Martikainen 2008, Sakaranaho 2007) sekä viranomaistyön monikulttuurisuutta käsittelevien tutkimusten tuloksiin (mm. Anis 2008, Hammar-Suutari 2009, Katisko 2016). Lisäksi teemat heijastelevat sosiaalityön näkemyksiä sosiaalityön luonteesta, kulttuurisensitiivisestä asiakastyöstä ja sosiaalityöntekijän ammattitaidosta (mm. Kananoja & al. 2011; Juhila 2006; Puuronen 2011).

Analysointimenetelmäksi valikoitui aineistolähtöinen sisällönanalyysi, sillä se antaa mahdollisuuden selvittää sitä, miten työntekijät itse kuvaavat tutkimuksen kohteena olevaa aihetta. Aineistolähtöistä analyysia voidaan kuvata kolmivaiheiseksi prosessiksi, johon sisältyy aineiston pelkistäminen, klusterointi eli ryhmittely sekä abstrahointi, eli teoreettisten käsitteiden luominen. Aineiston pelkistäminen tarkoittaa aineiston pilkkomista osiin, jonka jälkeen materiaali ryhmitellään, eli aineistosta etsitään samankaltaisuuksia. Abstrahoinnissa eli käsitteellistämisessä erotetaan tutkimuksen kannalta oleellinen tieto, ja muodostetaan teoreettisia käsitteitä, joita yhdistelemällä saadaan vastaus tutkimuskysymykseen. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108–113).

Analyysin luvut perustuvat kuuteen aineistosta nousevaan teemaan, joita ovat 1) työntekijä, 2) asiakas, 3) rakenteet ja yhteistyö, 4) päätöksenteko, 5) kohtaaminen ja 6) kompetenssi. Haastatteluissa mainittuja uskontoja olivat kristinusko (6/6 haastattelusta), islam (6/6), buddhalaisuus (2/6), juutalaisuus (2/6), Jehovan todistajat (1/6) ja (afrikkalainen) kansanomaisen uskonnollisuus (1/6). Kristinusko ja islam olivat ylivoimaisesti edustettuina jokaisessa haastattelussa, muista uskonnoista puhuttiin huomattavasti vähemmän. Uskontojen esiintymisen vuoksi olikin mielekkäämpää lähteä etsimään niitä eri teemoja, joita työntekijät sisällyttivät puheeseen uskonnosta; missä yhteydessä uskonnoista ja

uskonnosta puhuttiin, minkälaisia kysymyksiä työntekijät kohtasivat työssään, ja miten he puhuivat omasta toimijuudestaan, osaamisestaan ja varmuuksista tai epävarmuuksistaan uskontoon liittyvässä asiakastyössä.

5 USKONTO SOSIAALITYÖSSÄ

Kristinuskon ja islamin olivat haastatteluissa ylivoimaisesti edustettuina, mikä tuli työntekijöidenkin puheissa esiin: ”varmasti on muitakin uskontoryhmiin kuuluvia, tai onkin, siis asiakkaita, mut useimmiten tulee niinku puheeks just kristittyjen ja islaminuskosten kanssa” (H5). Muita haastatteluissa mainittuja uskontoja olivat juutalaisuus, buddhalaisuus, Jehovan todistajat sekä alkuperäinen afrikkalainen kansanuskon.

Uskontoa ei mainittu aina nimeltä, vaan haastateltava saattoi puhua jostakin uskonnon piirteestä tai ulottuvuudesta, jolloin jäi haastattelijan selvitettäväksi ja tulkittavaksi, puhuiko haastateltava tässä yhteydessä tietystä uskonnosta, (ja mistä), vai yleisesti uskonnosta tai uskonnollisuudesta. Nämä yllä mainitut uskonnot löytyvät siis joko eksplisiittisesti mainittuina, tai asiayhteydestä tai aikaisemmin/myöhemmin käydyn keskustelun perusteella on voitu tulkita, mihin uskontoon haastateltava ko. tapauksessa viittaa.

Kristinuskon ja islamin näkyivät aineistossa keskenään hyvin eri tavoin. Kristinuskon oli mukana laajempaan, organisaatiolliseen tai historialliseen kontekstiin sekä työntekijän omana uskontona, kun taas islam liitettiin monikulttuurisiin tai maahanmuuttajataustaisiin asiakkaisiin. Muista uskonnoista puhuttiin hyvin vähän ja ne liittyivät yksittäisiin tapauksiin.

Aineistosta nousi monenlaisia tapoja kategorisoida haastatteluista löytyvää materiaalia, mutta työntekijät nostivat itse säännöllisesti esille sellaisia näkökulmia ja kysymyksiä, jotka lopulta muodostivat työn hedelmällisimmän sisällön. Analyysi on siten jaettu näiden haastateltavien puheista löytyvien teemojen mukaisesti seuraaviin lukuihin: 5.1 asiakas, 5.2 työntekijä, 5.3 instituutiot ja yhteistyö, 5.4 päätöksenteko sekä 5.5 kohtaaminen. Kuudes teema, 5.6 kompetenssi, oli ennalta päätetty, ja se sisältyi teemahaastattelurunkoon jo haastatteluvaiheessa.

5.1 Työntekijä

Uskonto ja uskonnollisuus näkyivät työntekijöiden puheissa niin työhön kuin työntekijäänkin vaikuttavina tekijöinä tai piirteinä. Työntekijän omat uskonnolliset lähtökohdat mm. vaikuttivat työn motiiveihin, ja ne saattoivat helpottaa tai vaikeuttaa työntekoa. Uskonto nähtiin myös vahvasti ambivalenttina tekijänä; uskontoa haluttiin tuoda asiakkaille jollain lailla tapaamisen aikana esille, mutta samalla uskonto koettiin työntekijälle kiellettynä tai jopa tabuna puheenaiheena.

5.1.1 Työntekijän uskonnollisuus

Haastatteluissa ei kysytty työntekijän uskonnollisesta vakaumuksesta tai uskonnollisista lähtökohdista, mutta puolet työntekijöistä ottivat sen jollain lailla itse esille. Uskonto, tässä tapauksessa kristinusko, voi olla keskeinen osa työntekijän maailmankatsomusta, ja hän voi tuoda sen asiakastyössään ilmi joko tietoisesti tai tiedostamattaan. Työntekijä voi tuoda uskonnollisuutta tai uskontoa esille esimerkiksi ulkoasussaan tai työhuoneen sisustuksessa, jolloin asiakkaalle välittyy viesti työntekijän kristillisistä lähtökohdista.

Niinku sanoin että mulla on aina risti kaulassa, mikä vaan niinku on, ni se varmaan on monelle sellanen, että sit ottaa herkemmin puheeksi – ja sit mulla on itse asiassa, no nyt on tollanen enkelikortti – mulla on ollu sellanen enkelivaasi tossa jonka sain yheltä työkaverilta, ni ehkä semmonen – ei siis sillai oo tarkoitus mitenkään tuoda omaa uskontoa esiin, mutta siis semmonen että ehkä se herkkyyys, ett monella on, ett tässä on ehkä sellanen virkamies kenen kanssa tästä asiasta voi sivuta keskustelua (H5)

Oli yks semmonen itteeni vanhempi ortodoksimies, sillä oli tosi vaikee tilanne elämässä, ja se ei pystyny oikeen edes puhuu niinku tässä vastaanotolla ollenkaan, ja häntä itketti sun muuta, ni sillä oli samanlainen risti ku mulla tässä [osoittaa rintakehää jolla risti], ni se niinku kosketti tätä omaa ristiä ja mua näytti näin, ja sit ku se ei – siit ei tullu siit tapaamisest mitään ku sil oli niin paha olo, ni sit se vaan kiitteli vaan, sovittiin ett nähdään toisen kerran, ja sit se jotenki, emmä tiä se jotenki sai lohtua sit kuitenkin (H4)

Työntekijällä voi olla työhuoneessaan kristillinen symboli, kuten kortti tai enkelivaasi, tai kaulassaan risti, joista asiakas voi tulkita voivansa sivuta tapaamisella myös uskontoon liittyviä kysymyksiä. Kristillinen symboli voi herättää kristinuskaisessa asiakkaassa lohdullisen tunteen jonkinlaisesta erityisestä yhteydestä tai jaetusta arvomaailmasta työntekijän kanssa. Kristillisistä symboleista kertovat työntekijät kuitenkin korostivat, että tarkoituksena ei ole tuoda omaa uskontoa esiin, ja että työhön ei kuulu uskonnosta keskusteleminen:

[---] että puhutaan jollain ihan sivulauseella – ett täällähän ei sillä tavalla uskonnosta puhuta periaatteessa, oteta mitenkään sitä puheeks, mutta se joskus tulee ehkä sivulauseessa niinku näissä (H4)

[---] se ei oo meidän työtä eikä meidän työaikaakaan ja sillä tavoin niinku.. Tietyllä tapaa se pitääkin rajata pois, ett tavallaan koska me ei täällä myönnetä siis – ei jumalan armosta eikä lähimmäisen rakkaudesta – siis sillä tavoin, ett se tavallaan se pitää jättää siitä keskustelusta pois kun puhutaan toimeentulotuesta tai näistä – aikuissosiaalityöstä (H5)

Meil on vähän siis se, että mä en hirveästi lähe keskustelemaan asiakkaiden kans, koska se ei oo niinku meidän työtä, mutta kyllä mä vastaan että, ett joo, että mä oon, olen kristitty, tai että jos joku kysyy että uskotko jumalaan - sanon että joo (H5)

Työntekijällä voikin mahdollisesti olla vaikeuksia toimia oman, uskonnollisen yksityishenkilön ja julkisen sektorin työntekijän roolien välillä – oman maailmankatsomuksen sovittaminen työ-minään voidaan kokea kielletyksi, mutta samalla uskonto voidaan nähdä niin tärkeänä, että se halutaan silti tuoda jollain lailla työssään esille.

Mä luulen ett seki on monelle sitte semmonen niinkun – tai tulee niis tapaamisis semmonen niinkun.. fiilis että se on monelle sitte tosi jotenki ilahduttava asia, että täältä voidaan myös ohjata sinne hengellisten tarpeiden piiriin, koska mä luulen et aika pitkälti sosiaalitoimistolla on vähän semmonen kylmänkalskahtava semmonen rahatoimiston leima (H5)

Työntekijä voi pitää sosiaalitoimiston imagoa kylmänä ja etäisenä, ja haluaa rikkoa tätä kuvaa luomalla asiakkaalle kokemuksen, että asiakastapaamisella otetaan huomioon myös hengelliset tarpeet. Työntekijän oma uskonnollinen vakaumus voi myös olla syy suuntautua alalle, jossa voi auttaa ihmisiä.

T: Mul on hirveen diakoninen ote yleensä ottaen työhön

H: Joo, mitä sä tarkoitat diakoninen ote?

T: Ööm, sillä tavalla että, että mä toteutan varmaan semmosta diakoniaa, niinku sitä Jeesuksen ajattelua tässä - nyt tää menee ihan jeesusteluks tää homma - mutta tota se syy miks mä oon tämmösessä työssä on se, ett mä uskon ett mä pystyn tässä työssä paremmin auttaa ihmisiä, ku mitä mä pystyin seurakunnalla (H4)

Haastateltava kokee voivansa auttaa ihmisiä paremmin nykyisessä työssään kuin seurakunnalla ollessaan. Arvojansa toteuttava työntekijä voi saada työlleen syvällisemmän ja tärkeämmän merkityksen, mikä voi sitouttaa työntekijän vahvemmin valitsemaalleen alalle.

Uskonnollisuus nähdään siis hyvin kahtalaisena: toisaalta se on tärkeä osa ihmisen toimintaa joka tulee ottaa huomioon, toisaalta uskonto on asia josta ei saa puhua, koska valtion virasto ”ei myönnä toimeentulotukea lähimmäisen rakkaudesta” vaan lainsäädäntöön nojaten. Uskonnon kaksijakoisen aseman tiedostava työntekijä voikin kiinnittää huomiota työympäristöönsä, ja reflektoida maallistunutta ammattiaan suhteessa ympärillään näkyvään

kristilliseen symboliikkaan, omaan uskonnolliseen kutsumukseensa ja toisaalta asiakkaiden uskonnollisiin tarpeisiin.

5.1.2 Tahaton uskonnollinen puhe

Kristinuskko voi näkyä tai kuulua työntekijän puheessa tai toiminnassa myös ikään kuin vahingossa tai tiedostamatta, osana työntekijän omaa kulttuuri- ja tapaperinnettä.

Mä itse sanon että ”hyvää joulua - ainii anteeks ett ettehan te taida viettääkään” ni sit monet sanoo ett ”joo ei mutta että hyvää joulua sinulle” (H1)

Työntekijä voi esimerkiksi toivottaa vahingossa hyvää joulua asiakkaalle, koska ei tule heti ajatelleeksi ettei asiakas välttämättä vietä joulua. Joulun toivottamiseen ei kuitenkaan aina liity kristillistä retoriikkaa, vaan se voi olla arkinen, kulttuurinen tapa tervehtiä toista ihmistä joulun alla.

Eräs haastateltava kertoi työuransa alkuvaiheessa tilanteesta, jossa toimiessaan sairaalan sosiaalityöntekijänä kohtasi juuri menehtyneen ihmisen omaisen, ja ajatelleensa, että pappi osaisi parhaiten auttaa asiakasta. Haastattelussa työntekijä pohti, ettei hänelle tullut mieleenkään kyseenalaistaa asiakkaan uskonnollisuutta tai suhdetta uskontoon ennen kuin vasta jälkikäteen:

Tiedä vaik hän olis ollu kovinki ateistinen ihminen ja varmaan ihan itsestäänselvästi jotenki ajattelin että tottakai pappi nyt tulee tähän ku ihminen on kuollu, ett pappihan tässä nyt on oikeestaan tää jonka pitää auttaa, joka osaa auttaa (H1)

Kuolemaan liittyvät kysymykset liittyvät usein vahvasti uskontoon, jolloin työntekijä voi tarkastella asiaa automaattisesti vain omista kulttuurisista tai uskonnollisista lähtökohdistaan, jättäen asiakkaan uskonnollisen tai maailmankatsomuksellisen näkemyksen huomiotta.

Koska uskonto ja kulttuuri ovat niin vahvasti sidoksissa toisiinsa, uskonnollisia piirteitä tai tapoja ei välttämättä eroteta itselle arkisista tai ei-uskonnollisista toimintatavoista. Uskontoon tai maailmankatsomukseen liittyvät kysymykset ovat kuitenkin usein jollain tavalla kuolemaa kohdatessa läsnä – elämän ja kuoleman ollessa niitä perimmäisiä huolenaiheita, joihin uskonnosta on perinteisesti katsottu haettavan vastauksia.

Haastateltava pohtii, että jotkin uskontoon liitettävät tavat tai juhlat, kuten joulu, voidaan nähdä ensisijaisesti kulttuurisina perinteinä, jolloin niiden yhteys uskontoon voi olla toissijainen ellei täysin sivuutettu. Joulun liittyvien tilanteiden tai asiakaskohtaamisen ei välttämättä koetakaan uskontoon liittyvinä kysymyksinä.

[---] ja tietenkin sit joulu, emmä tiedä kuinka uskonnollinen juhla se monelle on, mut se on tietenkin sellanen mikä kans kerran vuodessa aina nousee niinku lähes kaikkien kanssa sit puheeksi, ett eiks jouluna mitään ylimäärästä (H5)

Toisin kuin joulu, ristiäiset on aina uskonnollinen juhla. Työntekijä voi liittää asiakastapaamiseen kristillisen ulottuvuuden epähuomiossa puhumalla ristiäisistä, vaikka ei tietäisi asiakkaan suhdetta kristinuskoon tai uskontoon ylipäättään. Työntekijä reflektoi tätäkin tilannetta jälkikäteen, ja pohti, että uskonnoton retoriikka on asiakkaiden kanssa kannattavampi tapa puhua, jotta ei epähuomiossa loukkaisi eri uskonnon tai maailmankatsomuksen edustajaa.

Tuli puheeksi sit lapsen nimen antaminen, ja siinä sit tietysti ite taas vanhan olettamuksen mukaan kysyin että millos teillä on ristiäiset, nykyäänhän voidaan myös sanoa ett ”ei ku meil on nimiäiset”, ett siinä sit ite huomaa - mut he pitivät kyllä sit ristiäiset. Mut siis ite vaan taas jälkikäteen mietti että siitä vaan pokasti kysyin et millos on ristiäiset. Ett ois sitä tietysti voinu kysyä et mites lapsen nimi, et sitä antaa itse pariskunnan kertoa että missä tilaisuudessa - ite, mä oikee ”joo ett onks kirkko jo varattu”, oletuksena omista lähtökohdista, ett se on niinku se kirkko ja ristiäiset (H1)

Kristinuskon asema yhteiskunnassa ja osana esimerkiksi vuodenkiertoon ja elämän siirtymävaiheisiin liitettyjä juhlia on niin syvälle juurtunut, että toimintaansa yleensä reflektoivakaan työntekijä ei aina huomaa puhuvansa uskonnosta. Asiakaskunnan moninaistumisen ja kokemuksen myötä työntekijät kuitenkin pyrkivät kiinnittämään asiaan enemmän huomiota, ja ovat erityisesti maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa asioidessaan puheissaan varovaisempia.

5.1.3 Koulutus

Työntekijän kompetenssia kohdata uskontoa työssään tarkastellaan tarkemmin viimeisessä analyysiluvussa. Esittelen tässä luvussa kuitenkin jo lyhyesti niitä työntekijän oman uskonnollisuuden lisäksi olevia tekijöitä, kuten koulutusta ja luonteenpiirteitä, jotka vaikuttivat työntekijän lähtökohtiin kohdata uskontoa työssään.

Sosiaalitoimessa voi olla diakonin ammattitutkinnon suorittaneita työntekijöitä, jolloin uskonto, kristinusko ja kristilliset arvot nivoutuvat maalliseksi koetun laitoksen asiakastyöhön ja esimerkiksi monikulttuurisuuden kohtaamiseen entistä monimutkaisemmin. Diakonin tutkinto voi vaikuttaa työntekijän lähtökohtiin ymmärtää asiakkaiden vakaumuksia, ja siten tehdä päätösten tekemisen työntekijälle haastavammaksi:

Mul on ittellä diakonin koulutus, ni ehkä sen takii ett mä myös niinku ymmärrän sen et ihmisillä on vakaumus, ni sen takii se ehkä mulle tuntuu haastavammalta kieltäytyä sitte siitä, ett – koska mun mielestä ihmisillä niinku saa olla niit omii vakaumuksii, mut sit myös tän työni takia mä joudun vetää tiukempaa linjaa (H4)

Työntekijä voi kokea maallisiin periaatteisiin perustuvan työn ja ”tiukemman linjan vetämisen” vakaumuksensa vastaiseksi. Toisaalta diakonin tutkinnosta voi myös kokea saavansa erityistä osaamista ja apua, jonka avulla pystyy kohtaamaan helpommin esimerkiksi uskonnosta puhuvan asiakkaan.

[---] itsessä on osittain koulutuksen kautta mutta sit myös muuten ni tavallaan se herkkyys puhua näistä asioista, se ei oo mikään tabu eikä se oo kiusallista, ja mä ite ajattelen ett ihminen on psyykinen, fyysinen, sosiaalinen ja hengellinen kokonaisuus, että vaik tässä työssä ei keskitytä siihen, mutta se on yks osa ihmistä mikä pitää pystyy kohtaamaan. (H5)

Diakonin koulutuksesta ja työntekijän piirteistä kumpuava herkkyys voi olla työntekijälle voimavara tai työkalu, jonka avulla hän voi kohdata ihmisen uskonnollisen puolen ja uskontoon liittyvät tarpeet paremmin, kuin kenties ilman tätä herkkyyttä. Tässäkin on huomionarvoista, miten työntekijä puhuu ihmisen hengellisen puolen kohtaamisesta samaan aikaan kun korostaa, että siihen ei kuitenkaan keskitytä työssä. Diakonin koulutus julkisessa virastossa voikin lisätä ristiriitaisia tunteita siitä, mikä on uskonnon paikka tässä työssä.

5.1.4 Työntekijän muut ominaisuudet

Koulutuksen lisäksi kiinnostuksenkohteet, luonteenpiirteet ja muut ominaisuudet voivat vaikuttaa työntekijän osaamiseen tai hänen kokemukseen kyvyistään tai osaamisestaan kohdata uskontoa työssään. Maahanmuuttaja-asiakkaiden tai uskontoa kohtaavien asiakkaiden kanssa työskentelevä työntekijä voi haluta kartuttaa tietämystään eri uskonnoista ja kulttuureista esimerkiksi lukemalla, osallistumalla kursseille tai olemalla kiinnostunut asiakkaastaan ja kysymällä kysymyksiä. Hän voi kohdata työssään vaikeita tilanteita, ja selvittää jälkikäteen mistä on ollut kyse, ja näin varautua tulevaisuudessa

vastaavanlaiseen tilanteeseen paremmin. Eräs työntekijä kertoi opiskelleensa maailman uskontoja viimeksi lukiossa, ja palauttaneensa asioita mieleen lapsen koulunkäynnin myötä, oppikirjoja selailemalla.

Mä oon varmaan vaa ehkä semmonen ihmisenä - mua on helppo lähestyä, ja sitten myöskin mä oon niin utelias, ett mä oon silleen, että mä en oo heti ett joo ”ei, ett mua ei kiinnosta kuunnella” vaan sit mä sanon ett joo että kerro vaan. Ett sillä tavalla, että vaikka mä en saa puhua itse, ni kyl mä sitten kuuntelen, jos ihminen halua jotain kertoo (H4)

Uteliaisuus sekä helposti lähestyttävyyys voidaan nähdä erilaisuutta kohtaavalle asiakastyölle hyödyllisinä piirteinä. Haastateltavan maininta ”ei saa puhua” viittaa jälleen uskontoon kiellettyinä puheenaiheena, mutta jonka työntekijä voi ikään kuin kiertää esittämällä asiakkaalle kysymyksiä, ja näin antaa asiakkaan itse kertoa niistä asioista joista hän haluaa, myös uskonnosta.

Tiedon kartuttamisen lisäksi siis erilaiset luonteenpiirteet tai ominaisuudet voivat vaikuttaa siihen, miten työntekijä kohtaa tai osaa kohdata monikulttuurisia ja uskonnollisia asiakkaita työssään. Työntekijät joutuvatkin pohtimaan, miten toisivat näitä luonteenpiirteitään asiakkaalle ilmi silloin, kun uskonnosta keskusteleminen on jollain lailla rajattua tai kiellettyä.

5.1.5 Yhteenveto

Työntekijän uskonto, uskonnollisuus tai uskuntoon liittyvät muut valmiudet näkyivät asiakastyössä monin tavoin. Uskonto oli osa työntekijän omaa maailmankatsomusta sekä kulttuurisesti opittu puhetapa. Koulutus, kotikasvatus, työntekijän piirteet ja kiinnostuksenkohteet sekä oma aktiivisuus vaikuttivat työntekijöiden näkemyksiin uskonnosta, sekä kykyyn kohdata uskontoa työssään. Kaikki omasta uskonnollisuudestaan kertovat työntekijät puhuivat kristinuskosta ja kristillisistä arvoista, herkkyydestä ja symboleista. Muita uskontoja ei mainittu. Monikulttuurista sosiaalityötä tekevä työntekijä voikin joutua tilanteisiin, joissa omien tapojen yhteensopivuus eri kulttuurista tulevien asiakkaiden kanssa joutuu uudelleenarvioitavaksi joko asiakastilanteessa tai sen jälkeen. Uskonto oli läsnä työntekijän puheessa, kun hän puhui asiakkaan kanssa vuodenkiertoon tai ihmisen elämän siirtymä- tai käännekohtiin liittyvistä juhlista tai muutoksista, kuten syntymästä tai kuolemasta, joulusta tai Ramadaniin liittyvistä juhlamenoista.

Uskonnolla oli hyvin ambivalentti rooli työntekijöiden puheissa. Uskonnosta kumpuava herkkyys oli työntekijälle tärkeä väline kohdata uskonnollisia asiakkaita, ja uskonto nähtiin myös keskeiseksi osaksi ihmistä ja ihmisen tarpeita, jotka työntekijän tuli kyetä huomioimaan. Uskonto nähtiin kuitenkin myös kiellettynä puheenaiheena, eikä sen katsottu kuuluvan sosiaalityöntekijän tai sosiaaliohjaajan työnkuvaan.

5.2 Asiakas

Haastatteluissa kuvattu asiakas oli useimmiten islaminuskoinen maahanmuuttaja. Suomalaisista asiakkaista puhuttiin vähemmän, ja heitä kuvattiin pääasiassa kristityiksi tai ateisteiksi, suomalaisiin asiakkaisiin yhdistettiin myös hengellisyyden sekä uskonnonvastaisuuden piirteet. Muutamassa tapauksessa asiakas saattoi edustaa myös jotain muuta uskontoa, mutta tällöin hänestä ei puhuttu maahanmuuttajana, paitsi yhdessä, toisen käden kautta kerrotussa tapausesimerkissä. Kristityt asiakkaat olivat pääsääntöisesti suomalaisia, ja suomalaiset asiakkaat saattoivat olla lisäksi uskonnonvastaisia tai heihin liitettiin ajatus ateismista. Haastatteluista on löydettävissä vahva suomalaisen ja maahanmuuttajataustaisen/monikulttuurisen asiakkaan vastakkainasettelu, sekä oletus siitä, että monikulttuurinen asiakas on yhtä kuin muslimi. Jokainen haastateltava puhui maahanmuuttaja-taustaisista asiakkaista.

5.2.1 Maahanmuuttajat ja islam

Koska haastateltavat puhuvat monikulttuurisista asiakkaista pääasiallisesti maahanmuuttajina, käytetään tätä termiä myös analyysissä. Tämä kategoria liittyy nimenomaan asiakkaisiin joiden ei koeta kuuluvan suomalaiseen kantaväestöön kulttuurillisesti, uskonnollisesti ja/tai kielellisesti. Maahanmuuttaja-asiakkaita verrattiin usein ”kantasuomalaisiin”, eli asiakkaisiin, joiden työntekijä koki olevan syntyperältään, taustaltaan ja kulttuuriltaan suomalaisia. Tästä syystä myös analyysissä käytetään kantasuomalainen-termiä.

Maahanmuuttajat olivat siis yleensä kotoisin jostain muualta kuin Suomesta. Yleisimmistä kotimaista mainittiin Afganistan, Somalia, Iran ja Irak. Myös Suomessa syntynyt asiakas voitiin nähdä maahanmuuttaja-taustaisena, jos hänen vanhempansa olivat syntyneet muualla. Maahanmuuttaja-asiakkaisiin yhdistettiin uskonnollisuus ja islam, yhdessä ja

erikseen. Muihin uskontoihin ei viitattu silloin, kun haastateltava puhui maahanmuuttaja-taustaisesta asiakkaasta.

[---] maahanmuuttaja-asiakaskuntaa joo, ett kun työskentelee täällä (kaupunginosan) alueella, niin tota tietenki ihan väestöpohjasta tosi – on reilusti maahanmuuttajia – ja heistä sitten reilusti on islaminuskosia (H5)

Tietyillä kaupunginosilla tai alueilla voi asua suhteessa paljon maahanmuuttajia, mikä näkyy myös asiakaskunnassa. Työntekijä voi nähdä maahanmuuttajat yhtenä suurena asiakasjoukkona, joihin ei välttämättä yhdistetä sitä monimuotoisuuden ajatusta joka väestöstä voisi olla löydettävissä. Maahanmuuttajien uskonnoista islam nähdään keskeisimpänä ja suurimpana uskonnollisuuden muotona, eikä muita uskontoja joko kenties huomioida, tunnisteta, havaita tai koeta tarpeelliseksi tuoda haastatteluissa esille.

Maahanmuuttajat yhdistettiin uskontoon jokaisessa haastattelussa, ja viisi työntekijää kuudesta koki, että uskonto näkyy maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa selkäemmin kuin kantasuomalaisien asiakkaiden kanssa. Tästä poikkesi yhden haastateltavan karkea arvio, jonka mukaan vain noin kaksikymmentä prosenttia uskontoon liittyvistä tilanteista liittyi maahanmuuttaja-asiakkaisiin.

Sanotaan nyt kun maahanmuuttajia on tietenkin enenevissä määrin asiakkaina – niin maahanmuuttajien elämässä, uskonnolliset asiat tulee ihan selkeesti esille (H1)

Vaikka uskonto oli asiakaskohtaamisessa läsnä, vaikutti ja näkyi, haastateltavat eivät aina pystyneet paikallistamaan tai sanallistamaan sitä, missä tai millä tavalla uskonto oli havaittavissa. Uskonto näyttäytyi työntekijälle jollain lailla silloinkin, kun asiakas ei puhunut uskonnostaan tai tuonut sitä erikseen esille. Uskontoon tai uskonnollisuuteen liitettäviä tai viittaavia piirteitä olivat esimerkiksi asiakkaan lähtömaa tai turvapaikanhakija- tai pakolais-tausta.

Ehkä nää jotka on tullu vaikka yläaste-iässä turvapaikanhakijoina, pakolaisina Suomeen, ja sitte on asiakkaana, niin ehkä heillä korostuu se.. muistelen pariakin tässä, ehkä heillä korostuu sit kyl joo enemmän, mikä on tietysti luonnollista, ku he on vasta vähän aikaa sit tullu niinku sieltä itämaista, mistä he sitten tulee, niin tota näihin ne just irakilaiset, iranilaiset, afganistanilaiset, ehkä he on jotenki enemmän siinä semmonen.. - ei heistä kukaan koskaan oo sanonu ett näin täällä meidän kulttuurissa, tai näin, ei he sitä silleen niinku tuo esille, vaan se vaan tulee jollakin tapaa siinä tapaamisessa, se vaan tulee jotenki niinku erilailla siinä niin. (H1)

Haastateltava siis saattoi kokea uskonnon näkyvän tai olevan tapaamisessa läsnä, vaikka asiakas ei puhunut siitä itse. Haastateltava käyttää uskonnon näkymisestä termejä ”korostuu” ja ”tulee”. Uskonto voi olla vahvemmin havaittavissa, jos asiakas on asunut Suomessa vasta vähän aikaa. Uskonto liitettiin kulttuurin käsitteeseen.

Uskonto näkyy asiakastyössä myös konkreettisesti ja selkeästi havaittavissa ja sanotettavissa olevana tekijänä. Islamin yhdistäminen maahanmuuttajiin voikin johtua joko siitä, että työntekijät kiinnittivät islamiin tai siihen liitettäviin piirteisiin enemmän huomiota, tai siitä, että muslimit toivat uskontoaan itse asiakastapaamisella esille enemmän kuin muut asiakkaat, esimerkiksi puhumalla omasta tai perheen suhteesta uskontoon. Maahanmuuttajilla oli suuria perheitä, lapsia saatiin nuorena, ja perheestä ja vanhemmista puhuttiin erilaiseen sävyyn kuin esimerkiksi kantasuomalaisten nuorten puheessa.

Mä en ole vielä koskaan kuullu yhdenkään maahanmuuttajanuoren kieltävän jumalaa, ett enemmänki niinku just silleen, että tuodaan ehkä esille sen isän ja äidin ja perheen kautta niinku sitä heidän sitä uskonnollisuutta. (H1)

Islaminuskoiset/maahanmuuttaja-asiakkaat koettiin kaiken kaikkiaan erilaisiksi. Heidän kanssaan työskentely oli totutusta poikkeavaa, ja jotkin käytännöt ja tavat saattoivat tuntua työntekijälle hassuilta tai oudoilta:

[---] no toki tietysti ehkä nyt eniten tulee just se islam, koska se on.. tai semmonen, ehkä sit mihin liittyy jotenki paljon semmosia, ehkä meidän näkökulmasta vähän outoja käytäntöjä, tai semmosia mitkä tuntuu hassuilta. Mut ett sen kans huomaa, että kun on tosi paljon just... eri alueelta tulleita maahanmuuttajia, jotka on islaminuskosia. (H2)

Haastateltavat olivat myös toisinaan epävarmoja siitä, mikä liittyy uskontoon ja mikä kulttuuriin. Tällaisia ovat olleet huivin käyttöön, sukupuolten väliseen vuorovaikutukseen ja ympärileikkaukseen liittyvät kysymykset.

sitten mä mietin että jotenki joskus on vaikee erottaa et mikä sit liittyy niinku uskontoon ja mikä kulttuuriin, mut et sitte, et jos aattelee esimerkiksi islaminuskosia joita on aika paljonkin meidän asiakasryhmissä mut että, se on ehkä sit joillakin asiakasryhmillä enemmän se kulttuurinen asia, mut se sit saattaa ku on ite nuori nainen ni, ni miesten puolelt saattaa olla sellasta et ei niinku kätellä tai katota tai – niinku sellasta, mut et ei se ehkä suoraan uskontoon liity sekään (H5)

Työntekijä puhuu islaminuskoisista asiakkaista ja kertoo että miehet eivät aina kättele tai katso nuorta naistyöntekijää, mutta pohtii, että tapa ei välttämättä kuitenkaan liity uskontoon.

Islaminuskoiset asiakkaat voidaan nähdä niin vahvasti uskonnon läpi, että vaikka haastateltava puhuu kulttuurisista piirteistä, asiakas määritellään silti muslimiksi. Myös maahanmuuttaja-asiakkaat saattoivat kokea kulttuurierot vaikeina ja outoina. Esimerkiksi muslimi-asiakkaalla saattoi olla vaikeuksia ymmärtää sitä, miten sosiaalitoimen organisaatio on rakentunut tai miten lainsäädäntö määrittää työntekijän päätöksiä ja toimintaa.

Se tulee keskustelussa ehkä esiin enemmän semmosena, että miten he kokee jonkun asian, esimerkiksi, jos puhutaan opintolainasta, ni osa muslimeista kokee, että he ei sitä saa nostaa, että se on vastoin heidän uskontoa. (H3)

Opintolainan vaikutus nuoren toimeentulotukeen on asia, joka herättää nuorissa asiakkaissa usein kysymyksiä. Asiakkaiden mukaan lainan nostaminen ja koron maksaminen on uskonnon vastaista, jolloin asiakastapaamisella on vastakkain kaksi hyvin erilaista lähtökohtaa keskustelulle toimeentulotuesta ja sen myöntämiseen vaikuttavista perusteluista.

[---] ehkä heillä saattaa olla sillee erilaiset jotenki, että jotkut on just tosi tarkkoja siitä että okei, että ei olla mies ja nainen samassa huoneessa [---] että jostain tietyistä asioista tosi tarkkoja kun sit taas jotkut toiset saattaa olla just sillee, että noh, tai tavallaan niinku elää ns. meidän näkökulmasta ihan tavallisesti, mut sit on just sillee että no mä en voi sitä opintolainaa nostaa [---] tottakai siis sehän on kaikis uskonnoissa se, että ihmiset sitä harjottaa niinku haluaa ja elää niiden sääntöjen mukaan mitä haluaa, mut että se on ehkä semmonen mitä huomaa että siin on niinku tosi paljon eroja.. että joidenki asiakkaiden kohdalla tulee semmosia jänniä juttuja että aijaa että okei että sul on tämmönen juttu ja sit täl toisella ei kuitenkaa oo (H2)

Maahanmuuttajien kulttuuriset tavat näyttäytyvät työntekijälle erilaisuutena. Jos asiakas taas ei tuo kulttuurisia tai uskonnollisia piirteitä tapaamisessa esille, hänen koetaan elävän ”tavallista elämää”. Työntekijä korostaa, että tavallisuuden määritelmä on hänen oma näkökulmansa.

Moraaliin ja etiikkaan liittyvät kysymykset herättivät työntekijän pohtimaan muslimi-asiakkaan tai perheen uskontoa. Vanhentuneiksi koetut tai tiukat moraalikäsitykset liitettiin uskontoon, kun kyseessä oli esimerkiksi esiaviollinen seksi, raskaus tai alkoholin käyttö. Vastaavaa pohdintaa ei liitetty haastatteluissa muihin uskontoihin tai muihin kuin islaminuskoisiin asiakkaisiin.

[---] muslimien saattaa olla tyttöjen kohdalla just vaan se, että saattaa olla pelko, että miten oma perhe ottaa vastaan vaikka jonkun raskauden (H2)

[---] et hän on niinku huono ihminen koska on tehnyt tätä ja tätä, eli juonu ja harrastanu seksiä [---] et miten hänen ajatusmaailmansa, miten hänen kulttuurinsa siellä kotona, kotimaassa kun hän on tullu Suomeen vasta noin 16-17 vuotiaana, kuin myös sit se niinku uskonto jota hän harjottaa edelleen, nii vaikuttaa siihen, että miten hän kokee sen eettisyyden tai moraalin, et kuka on huono ja kuka ei oo huono ihminen. (H3)

Uskonnon merkitys voi olla keskeistä myös henkiseen hyvinvointiin ja mielenterveydellisiin kysymyksiin liittyvissä tilanteissa, esimerkiksi silloin, kun asiakas kokee olevansa huono ihminen, jos toimii vastoin uskontonsa (tässä tapauksessa islamin) vastaisia moraalisääntöjä.

Asiakkailla voi olla myös keskinäisiä erimielisyyksiä uskonnon merkityksestä, mitkä voivat esimerkiksi liittyä lapsen hyvinvointiin ja uskonnonvapautteen liittyviin kysymyksiin:

Mut oli yks semmonen vanhempien, vähän niinku semmonen huoltajuus- ja oleskelukiista mihin nyt ilmeisesti liittyy se, että, että ömm – tai toinen on Suomesta ja toinen on islamilaisesta maasta, ja ne on eronnu aikanaan, [---] sit se pääs semmoseen niinku ”en ole rasisti – mutta kyllä nämä kulttuurit on niin erilaisia”, et kyl hän haluaisi kasvattaa lapsen suomalaiseen kulttuuriin (H6)

Haastateltavan kertomassa tapauksessa asiakkaat olivat eri mieltä siitä, mihin uskontoon lapsi kasvatetaan ja minkä uskontokunnan oppitunneilla lapsen tulisi käydä. Erimielisyydet olivat yhteydessä myös laajempiin kysymyksiin lapsen huoltajuudesta ja kasvattamisesta. Työntekijän asema uskonnollisten ristiriitojen ja toisaalta sosiaalihuollollisten kysymysten ristitilassa voi olla erityisen haastava.

5.2.2 Monikulttuurisen asiakastyön haasteet

Maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa työskentelyyn liittyi erilaisia haasteita ja ongelmallisuuden kokemusta, kuten esimerkiksi erilaisten perherakenteiden sovittaminen sosiaalitoimen rakenteisiin, tulkkien kanssa työskentelyyn liittyvät haasteet ja kulttuuristen piirteiden tai tapojen kokeminen syrjäytymistä edistäväksi. Maahanmuuttajien kanssa toimiminen voi olla vaikeampaa esimerkiksi silloin, kun asiakas ei ole kasvanut suomalaisen yhteiskunnan instituutioiden keskellä, jolloin sosiaalityön ja erilaisten palveluiden byrokratiaa voi olla vaikea ymmärtää.

[---] ett jos ihminen ei ymmärrä mikä on sosiaalitoimiston eli sossun ja kelan ero.. kun ei monet kantasuomalaisetkaan ymmärrä, ett kun joutuu tekee sitä taulukointii heilleki, ni miten sitte ihminen joka tulee eri kulttuurista jolle- koska tosi usein on vähä sillee ett no mut se raha tulee jostain – niin no mut on tosi tärkeetä ett sä ymmärrät mistä se raha tulee. Ja just se ett miten puhutaan laista, tai lain velvoitteista, jos et sä oikeesti ymmärrä tai osaa puhua suomea ees niinku keskustelutasolla, nii saatika sit niin spesifiä asiaa kun lakia käydä läpi. Mut ett joo.. Mut ett se on niinku - me koetaan se tärkeempänä ku sit he ehkä kokee sen (H3)

Palveluviidakon ja lain velvoitteiden tunteminen on asiakkaalle tärkeää, vaikka asiakas saattaakin kokea sen vähemmän tärkeäksi kuin työntekijän mielestä pitäisi. Kielitaidon

merkitys konkretisoituu myös silloin, kun kantasuomalaisellekin vaikeasti ymmärrettävä asia pitäisi selittää ihmiselle, joka ei osaa suomen kieltä. Kielimuuri ja tulkin käyttäminen on ongelmallista myös esimerkiksi silloin, kun työntekijä ei tiedä millä perusteilla tulkki pitää etsiä; tulkki voi edustaa asiakkaan mielestä väärää sukupuolta tai hän voi puhua eri kieltä tai murretta kuin asiakas.

Huono kielitaito voi myös mahdollistaa maahanmuuttajan yhteiskunnasta eristäytymisen silloin, kun asiakas on syystä tai toisesta kodin piirissä. Maahanmuuttajaperhe, jossa on pieniä lapsia, kotona olevat vanhemmat ja lisäksi kotona asuvia aikuisia lapsia, ei mahdu sosiaalityön palvelurakenteisiin, kun tulojen laskeminen ja menojen jyvittäminen ei toimikaan samalla tavalla kuin on totuttu.

Maahanmuuttajan lähtökohdat itsenäistymiseen ja yleisesti käsitys elämän etenemisestä ja rakentamisesta voi erota työntekijän käsityksistä paljonkin. Täysi-ikäisenä innokkaasti kotoa pois muuttava nuori voi tuntua työntekijälle itsestäänselvyydeltä, ja hän voi kokea haastavana tästä poikkeavan tilanteen, jossa maahanmuuttaja-taustainen nuori ei haluakaan muuttaa omaan kotiin, tai tavoittele samanlaisen elämänkaaren muodostamista kuin kantasuomalainen nuori.

[---] et ehkä siellä huomaa että se on semmoinen, ton lasten saannin kanssa kulttuuri - tai muistuttaa mua hyvin paljon mun isovanhempien ajasta, että millanen Suomi on ollu joskus 40-luvulla, ni joo, että ollaan oltu tosi nuoria, mut että heidän kulttuuris on edelleen että ollaan tosi nuoria, mut että sillon myös, sit se tarkoittaa että opiskelut jää kesken ja työkokemusta ei kerry, ja varsinkin jos suomenkieli on heikko, ni mitkä on heidän vahvuudet sit päästä työelämään enää myöhemminkään. Ja sit se onki helppo jäädä kotiin, koska, niinku näin. (H3)

Heikon kielitaidon yhdistyminen maahanmuuttaja-asiakkaan elämäntapoihin voidaan nähdä erityisen problemaattisena ja sosiaalityön tavoitteiden vastaisena. Somalialaisen asiakkaan elämäntapaa pidetään vanhanaikaisena ja vanhentuneena, ja sitä verrataan vuosikymmenien takaiseen suomalaiseen perhekulttuuriin. Perheen perustaminen nuorena nähdään ongelmallisena, koska sen nähdään johtavan opiskelujen keskeyttämiseen ja työkokemuksen puuttumiseen. Jos maahanmuuttajalla on lisäksi huono kielitaito, hänen tulevaisuutensa nähdään vaikeana, kenties jopa toivottomana.

Monikulttuurinen perhe voi olla myös sellainen, jossa on sekä kantasuomalaisia että maahanmuuttaja-taustaisia perheenjäseniä, ja perheen sisäiset ristiriidat voivat olla työntekijälle haastava paikka pohtia esimerkiksi oikeaa toimintatapaa lapsen kannalta.

[---] just esimerkiks sen isän kohdalla mä mietin et miten se, että tulee (tietyn maan) kulttuurista, mikä se ikinä nyt onkaan, että miten se tukee tytön kasvattamista Suomessa, teini-

ikäisen tytön – ni se on just se, että mist mä ajattelen ett sil isällä saattaa olla sitte vaikeeta, ja mistä se äiti odottaa varmaan sit tosi spesifin suomalaisia tai länsimaisia asioita, ett niil on kummallaki mielessään kuva teinitytöstä ja teinitytön elämästä, ja ne saattaa olla aika erilaisiakin – ja eroperheessä sitten taas ei oo sillä lailla mahdollisuutta kommunikoida niistä tai täyttää niitä toistensa kuvia siinä (H6)

Jos lapsi kasvaa kahden tai useamman kulttuurin keskellä, työntekijä joutuu työskentelemään tilanteessa, jossa voi olla erilaisia näkemyksiä lapsen eduista ja siitä, miten lapsen kasvattamisessa tai lapseen liittyvissä asioissa tulisi suhtautua. Työntekijä on ikään kuin kulttuurisesti ja uskonnollisesti riippumaton, mutta työskentelee suomalaisesta kulttuurista käsin, ja joutuu käymään dialogia eri mieltä olevien vanhempien kanssa. Esimerkiksi lapsen uskonnonopetukseen, kielen oppimiseen tai muuhun kulttuuriin ja uskontoon liittyviin kiistoihin voi olla vaikea löytää ratkaisua jos lapsen vanhemmat ovat asioista eri mieltä.

Erilaiset maailmankatsomukset ja näkemykset moraaliin liittyvistä kysymyksistä voivat vaikeuttaa merkittävästi asiakkaan auttamista. Jos asiakkaan kokemus esimerkiksi jonkin toiminnan moraalisuudesta on hyvin erilainen kuin työntekijällä, hedelmällistä keskustelua voi olla vaikea käydä.

Esimerkiks yks poika mul on ollu semmonen, joka oli hyvin masentunut siihen aikaan kun tavattiin, ja sitte hän koki, ku hän on tullu yksin pakolaisena, alaikäsenä tänne, ett muu perhe asuu kotimaassa, niin sit se, että alkoholin juominen – hän oli juonu sitä ni hän koki ett on paha ihminen, ja just sano ett on harrastanu seksiä ennenku on rakastanu sitä tyttöystävää, ni se teki hänestä pahan ihmisen ja jollain lailla niinku niitä, mitä sit kotimaassa koettiin, ett on huonon ihmisen merkkeja, ni ihan semmosia periaattees meijän kulttuuris normaaleja, ni hän koki, ett se tekee hänest nii huonon ihmisen, ett hän ei pysty ees tapaa uusii ihmisii, koska miten voi tavata näin kauheen ihmisen. Ett semmosii tulee. Ett se on ehkä semmonen vahvin esimerkki. (H3)

Työntekijän asiakas koki olevansa huono ihminen siksi, että oli harrastanut seksiä avioliiton ulkopuolella ja juonut alkoholia, minkä työntekijä taas koki normaaliksi toiminnaksi. Työntekijä ei kuitenkaan uskonut mielipiteellään olevan vaikutusta, ja koki että hänen ymmärryksensä olisi pitänyt ulottua omaa kontekstiaan pidemmälle; hänen olisi pitänyt ymmärtää uskonnolliset ja kulttuuriset lähtökohdat asiakkaan ajatusmaailman taustalta, jotta olisi voinut auttaa asiakasta tarvitulla tavalla.

5.2.3 Kantasuomalaiset

Aineistossa nousee useissa yhteyksissä esiin vertailu tai vastakkainasettelu suomalaisten ja maahanmuuttaja-asiakkaiden välillä. Monikulttuurisia asiakkaita ja heidän kanssaan

käsiteltyjä asioita verrataan samankaltaisiin, suomalaisten asiakkaiden kanssa käytyihin tilanteisiin. Vertaamista tehdään sekä asiakkaalle itselle, että haastatteluissa, kerrottaessa asiakastyöstä ja sen aiheuttamista pohdinnoista uskonnon paikasta.

[---] ett toki jos ois ollu joulu, ni oisinks mä saanu samanlaisen puhelun sit kantasuomalaiselta, ehkä. Mut se tuli just silleen ett hän koki ett kyl nää nyt niinku ovet pitää avata että hän pääsee viettää sitä juhlaa, koska se on niin tärkeä heijän kulttuurissa. Mutta just se, että niinku sanoin, ett koska on pakkohoidossa, ni ei myöskään ollu ihan 'tällä', niinku sillee psyykkisesti.. mut ett se just tulee siinä ett koska suomalaisten – kantasuomalaisten kans ei oo ikinä törmänny semmoseen vaativuuteen – todellakin on, mut ei uskonnon kautta, ei oo semmosen niinku oman kulttuurillisen kautta. Ett kantasuomalaiset osaa olla ihan muuten vaan.. mutta ett se [uskonto] ei niinku näy (H3)

Mut sillee se tuli jossai vaihees esille ett haettiin sitä tukea näihin Ramadan-juhlasta aiheutuviin kuluihin, mikä on tietysti verrattavissa kantasuomalaisten joulunviettoon samalla lailla kun kantasuomalaiset hakee marras-joulukuussa ja kysytään ett voisko saada lisärahaa vaikka ruokaan tai lapsen lahjoihin, tai.. sillee ihan ymmärrettävä. (H1)

[---] tavallaa jotenki tuntuu siltä ett ku se käsitys yleensä on sillee ett no maahanmuuttajat tulee tänne ja sit niitä hyysätään ja niinku tää kadunmiehen käsitys [naurahtaa], niin sillee on niillä kantasuomalaisilki ihan tosi paljon ongelmia ja tosi paljon just sitä, ett ei ymmärretä järjestelmää ja ei ymmärretä sitä, että mikä vaikka on sosiaalitoimen ja kelan ero ja kaikkee tämmöstä, ett tavallaan niinku semmoset ongelmat mitä monet ehkä stereotyyppisesti luulee, että on maahanmuuttajilla, nii on myös niinku kantasuomalaisillaki tosi paljon (H2)

Asiakkaat hakevat sosiaalitoimesta tukea sekä joulun että Ramadaniin liittyvien juhlien järjestämiseen liittyviin kuluihin, kuten ruokaan tai lasten lahjoihin, mitä haastateltava sanoo pitävänsä ymmärrettävänä. Toisaalta uskonnollisia perusteluja toimeentulotukea tai muuta tukea saadakseen voidaan pitää myös epärehellisenä keplotteluna. Myös kantasuomalaiset asiakkaat keinottelevat hakiessaan tukea, mutta he eivät perustele hakemuksiaan uskontoon liittyvillä syillä.

[---] kantasuomalaisiksi löytyy hyvin paljon heitä jotka yrittää keplotella mahdollisimman paljon rahaa, ehkä sitä ei käytetä sit tekosyynä, koska me ollaan tääl sillee ett ”mut ehkä se on tärkeä juhla, ehkä –” näin. Et ehkä sit joulu on meillä vähän sama, että sit sitä vedotaan tunteisiin. (H3)

Kantasuomalaisten asiakkaiden kanssa keskusteleminen ja asioiminen tuntuvat työntekijälle helpommalta, sillä asiakkaan kanssa yhteisen kulttuuritaustan jakava työntekijä kokee ymmärtävänsä asiakasta, ja asiakkaan ymmärtävän työntekijää paremmin, kuin silloin, jos asiakkaalla ja työntekijällä on erilaiset kulttuuriset taustat. Yhteisestä kulttuuritausta työntekijä mainitsee saman koululaitoksen ja vuosittaisten juhlapyhien, kuten juhannuksen ja joulun jakamisen. Haastateltava kokee, että hänellä on pakolais- tai maahanmuuttaja-taustaisen asiakkaan lisäksi myös Suomessa syntyneen maahanmuuttajien lapsen kanssa erilainen kulttuurinen tietämys, mikä näkyy asiakaskohtaamisessakin jollain tavalla. Hän on

asiakastilanteessa varovaisempi, jos asiakas ei ole kantasuomalainen, sekä silloin, jos asiakas on toisen polven maahanmuuttaja.

Joo ja ehkä sit kulttuuriin siihen, ett sitten kun koen ett kantasuomalaisena kaks ihmistä jutellaan, niin ymmärrys on ihan erilainen, koska me ollaan molemmat käyty saman valtion ala-asteet ja yläasteet ja.. on samanlainen joulu ainakin niinku oletusarvoltaan ja semmosii että vietetään juhannusta mut ett sit taas – ehkä niitä ei oo sit siinä jos mä koen ett joku on joko pakolainen tai sitten pakolaisena tai maahanmuuttajana tullu lapsena tai lähemmäs aikuisikää, tai sitte sekään ett on kahen maahanmuuttajan lapsi, niin siinäkin kokee ehkä ett välttämättä ihan kaikki ei oo yhteistä, niinku semmonen kulttuurillinen tietämys, mikä vaan on siellä takaraivossa, ehkä sellasena kohtaamisen... jotenki, siinä mukana.. että ehkä siinä pitää olla – mä koen et mä oon aina varovaisempi, kun mä tapaan ihmisen, joka ei oo kantasuomalainen. (H3)

Kantasuomalaisten asiakkaiden uskonto ei työntekijän mukaan vaikuta asiakkaisiin samalla tavalla, tai luo samanlaisia rajoitteita heidän elämäänsä, kuin maahanmuuttaja-taustaisilla asiakkailla. Sen sijaan maahanmuuttaja-asiakkaiden elämässä uskonnolla nähdään suurempi rooli; uskonto määrittää toimintaa ja kulttuuri vaikuttaa esimerkiksi sukupuolirooleihin ja sukupuolten väliseen kanssakäymiseen eri tavalla tai enemmän, kuin kantasuomalaisilla.

Mä koen, että kantasuomalaiset – oli se heidän uskonto tai sen puute – ateismi tai ei, että he kuitenkin aika samalla lailla elää sitä elämäänsä, ja semmosia tuntuu että uskonnon tuomia, jos voi sanoa rajoitteita, ei ehkä ole samalla tavalla, ett sit niinku semmoseen, ett mitä voi tehdä ja mitä ei, ja just ett miten ehkä sit kuitenkin koen [---] maahanmuuttajien kulttuuri myös hyvin – ehkä sukupuoliroolit näkyy ihan eri tavalla ku kantasuomalaisilla. (H3)

Kantasuomalaiset asiakkaat nähtiinkin yleensä vähemmän uskonnollisina, ja toisinaan heitä kuvattiin uskonnonvastaisina tai ateisteina. Nuorten kanssa toimivan työntekijän vertauksessa maahanmuuttaja-nuoria ja kantasuomalaisia nuoria erottaa selkeä jako maahanmuuttajien vahvaan uskonnollisuuteen ja suomalaisten vahvaan uskontokielteisyyteen tai uskonnon kyseenalaistamiseen.

Uskonnolliset asiat tulee ihan selkeesti esille, ihan eri lailla kuin vaikka kantasuomalaisen nuoren elämässä, että kantasuomalaisen kanssa ne ei silleen tuu edes esille jos ei se nuori vaikka itse johdata keskusteluun, ett puhutaan vaikka jostain että mikä on oikein ja mikä on väärin. Ja jos se nuori haluaa ihan selkeesti välillä vaikka haastaa mua, jos puhutaan vaikka päivän poliittisista aiheista, niin silleen se saattaa tulla esille että nuori kertoo olevansa tosi jumalakielteinen, esimerkiksi, että vaikka että ei usko ja sit tavallaan puhuu niinku just siitä että miten mahdotonta edes on että joku jumala olis ees olemassakaan, että kylhän tää maailma niinku makaa tässä ja on tässä ja jostain tänne on tultu. No sit taas maahanmuuttajanuorella se.. tulee esille sillee – se tulee just siinä ett ku he puhuu vaikka perheestään ja [---] se niinku korostuu jollain tapaa (H1)

Kantasuomalainen nuori saattaa haastaa työntekijää kapinoimalla uskontoa tai kristinuskoa kohtaan, kun taas maahanmuuttaja-taustaisen nuoren kapina ei ole näyttäytynyt työntekijälle

uskonnonvastaisuutena, vaan he ennemminkin ovat korostaneet uskonnon merkitystä elämässään ja perheensä elämässä. Ateismi ja uskontovastaisuus liitettiin haastatteluissa vain kantasuomalaisiin asiakkaisiin.

[mietin] voinkohan mä kysyä toltä että mitenhän se mahtaa kokee nyt tän kirkon, ku tää kirkko on täs mukana ni sillee huomaa kun soitti jollekin, ja kerroin sitä että mä en oo missään nimessä sun tietoja antanu kellekään vaan ihan vaan ku meille tuli tällanen, niin kysyn nyt sinulta, ett ootko kiinnostunu, ett voinko antaa sun yhteystiedot kirkolle ja sit sieltä otetaan yhteyttä sinuun, ni silleen tuli muutama sanoo että ei kiitos, että hän ei oo missään tekemisissä kirkon kans, ett ei kiitos, ei niinku ollenkaa, ett silleen sanottiin ja nää oli siis näit kantasuomalaisia. (H1)

[---] jos on tullu vaikka puheeks jonkun asunnottoman kanssa, että no näitä ja näitä tällasii paikkoja on missä voi käydä vaikka aamupalal ett seurakunnal on – joku sanoo ihan suoraan että no en oo menossa, että mä en usko mihinkään – ett sillä tavoin sit toisaalta myös (H5)

[---] semmonen kans nuorten aikuisten asiakas jolle me ehdotettiin – ja sillä oli päihdeongelmia ja sit oli joku, oliko se sininauha vai mikä – mut joku semmonen liitto tai yhdistys millä oli kristillinen tausta tai juuret siellä – ja sit se oli sanonu ett ei, hän ei just sinne voi mennä ett hänellä on niin ahdistava kotoo semmonen uskonnollinen tausta. (H6)

Uskonnonvastaisuus tuli esille silloin, kun työntekijä tarjosi asiakkaalle jonkin kristillisen toimijan palveluita, kuten kirkon kanssa tehtävää yhteistyötä Joulupuu-keräyksen yhteydessä, seurakunnan palveluita asunnottomille tai Sininauhaliiton tai muiden päihdekuntoutusta tarjoavien tahojen palveluita päihdeongelmaisille. Kaikki haastatteluissa kerrotut tapaukset olivat kantasuomalaisia, ja kaikki kieltäytyivät kristillisen toimijan tarjoamista palveluista. Eräs asiakas perusteli kieltäytymistä kotiolojen ahdistavalla uskonnollisuudella.

5.2.4 Kristinuskon ja asiakkaat

Kristinuskoisia asiakkaita oli huomattavasti maahanmuuttaja-asiakkaita vähemmän. Liitän kristittyihin asiakkaisiin myös hengelliset ja uskosta puhuvat asiakkaat, sillä näistä asiakastilanteista kertoessaan haastateltavat viittasivat diakoniatyöhön tai kristinuskosta löytyviin symboleihin tai hahmoihin kuten ristiin tai Mariaan. Kristityt asiakkaat olivat suomalaisia, tai heidän kulttuurisesta taustastaan ei puhuttu haastatteluissa. Uskonto tuli kristityn tai hengellisen asiakkaan kanssa esille esimerkiksi henkilökohtaisina uskon liittyvinä tarpeina tai uskonnollisuuden koettelemuksena. Asiakas saattoi liittää rankan elämäntilanteensa tai kokemansa vaikeudet uskonharjoittamiseen, tai hän koki jollain tavoin

uskoaankin horjuttavaa toivottomuutta. Kenties itselle läheistä uskontoa ei tule erikseen nimenneeksi, vaan puhuu helpommin vain ”uskosta” yleisesti?

Vanhemmat ihmiset tietenkin herkästi ehkä puhuu sillain, se on ehkä heille luontevampaa, - mut sitte ku tavallaan ollaan sellasten asioiden äärellä et ihmisillä on yleensä tosi vähän rahaa tai tosi tiukassa se - elämässä on jotain puutetta [---] ni useampi saattaa sit puhuu - sitä tavallaan lähestyy sitä kautta jotenki että ”mäki olen aina ollu uskovainen ja rukoillu jumalta ja nyt mä oon tässä tilanteessa ja ei oo niinku mitään” ja vähän sellanen toivottomuus jotenki et onko ihan heitteillä (H5)

Uskonnosta puhuminen koettiin vanhemmille ihmisille luontevammaksi. Uskonnon ja siihen liittyvien kysymysten katsottiin nousevan esiin myös erityisesti vaikeiden elämäntilanteiden ja eräänlaisen toivottomuuden tunteen myötä.

[---] yhdessä asiakkaan kanssa ollaan varattu aikaa diakoniatyöhön – tai sitten jossakin tapauksessa– yks sellanen tapaus tulee mieleen, sellanen vanhempi rouva, joka oli joutunu todistamaan aika ikäviä tämmösiä lastensuojelullisia asioita omassa perheessään ja itki sit mun tapaamisella et hänellä ei oikeestaan ollu sellasta, et se taloudellinen tilanne oli tavallaan ihan semmonen vähän niinkun tekosyy tulla tapaamiselle. [---] sit jotenki tuli puheeksi se, että kaipasi just siihen uskoonkin sitä sellasta vahvistusta, ni hänen kans esimerkiks tehtiin niin että mä soitin diakoniatyöntekijälle ja diakoniatyöntekijä sit varas hänelle ajan (H3)

Asiakkaan uskonnollisuus tai tarve uskonnollisten asioiden käsittelemiseen voi tulla esiin muista elämään liittyvistä vaikeista asioista puhuessa, ja työntekijä voi tällaisissa tilanteessa ohjata uskonnollista keskusteluapua tarvitsevan asiakkaan diakoniatyöntekijälle.

Vanhusten tai elämänsä kanssa hukassa olevien asiakkaiden lisäksi kristinusko saattoi liittyä jollain lailla päihteidenkäyttöön tai päihteiden käyttäjiin, jotka olivat usein uskonnonvastaisia. Joskus uskonto ja uskoon tuleminen saattoi kuitenkin myös toimia apuna päihteistä eroon pääsemisessä:

tai sitten on myös näitä sit jotka on päässy siitä päihteestä jollain tavalla eroon, niin sen uskoon tuleminen kautta, ja se tulee ehkä jollain tavalla puheessa sit esille siitä (H4)

5.2.5 Muut uskonnot

Muita uskontoja mainittiin haastatteluissa harvakseltaan. Jehovan todistajat nähtiin erään haastateltavan puheessa eräänlaisena riskiryhmänä siksi, että heidän koettiin menevän naimisiin nuorena ja lyhyen tuntemisen jälkeen. Toisessa tapauksessa Jehovan todistajat mainittiin yhteisönä, joka oli hylännyt ateistiksi kääntyneen asiakkaan. Työntekijä pohti

mielenterveysongelmien ja syrjäytyneisyyden yhteyttä uskonnollisesta yhteisöstä erottamiseen.

Et ehkä just sitä niinku ateistienkin puolelta tulee just siinä nimenomaan, et oikeestaan muuten uskonto ateistien kautta ehkä ainoo mikä tulee mieleen on se, että mul on asiakas joka on jehovan todistajissa sit niinkun, mikä tämä nyt onkaan.. erotettu jo, hänet on erotettu mut en tiedä miksi, nii siinä tulee just se hänen niinku ateisminsa et hän sit jäi ihan täysin yksin, ja se öö tuotti hänelle tosi paljon mielenterveysongelmia, just semmost syrjäytyneisyyttä mistä hän keskustelee paljon. Et ehkä siinä tulee kans se, et miten uskonto on sit vaikuttanu, tai sen puute omassa henkilökohtaisessa elämässä on sit vaikuttanu siihen, et koko lähipiiri on niinku sulk – tai sulkenu pois siitä piiristä. Ja tämä nimenomaan niinku kantasuomalaisen kohdalla H3

Ateisteista ja ateismista puhuttiin haastatteluissa hyvin vähän, ateismi mainittiin lähinnä kantasuomalaisiin liitettävän maailmankatsomuksen mahdollisena muotona.

Afriikkalainen kansanomainen uskonnollisuus tuli haastatteluissa esiin yhdessä tapauksessa, jossa haastateltavan kollegan asiakas pelkäsi lapsensa sairauden johtuvan noituudesta. Työntekijä pohti haastattelussa sitä, miten suomalainen sosiaalitoimen työntekijä osaa auttaa ja ohjata asiakasta, jonka näkemys sairauden syistä ja tarvittavasta hoidosta eroaa merkittävästi asiakkaan näkemyksestä. Noituus-tapaus ei liittynyt haastateltavan omaan asiakkaaseen, joten hän ei käsitellyt asiaa syvemmin.

Lisäksi haastatteluissa mainittiin juutalaisuus ja buddhalaisuus. Erään haastateltavan asiakkaina olivat juutalaiseen päiväkotiin lapsen haluavat juutalaiset vanhemmat sekä muslimiksi kääntyneen asiakkaan buddhalaiset vanhemmat, mutta buddhalaisuutta sinänsä ei käsitelty haastatteluissa, heidät mainittiin vain eräänlaisena viitekehyksenä muslimi-asiakkaasta kerrottaessa.

Joo, koska niitä on – mitä tulee mun mieleen heti ni ainaki siis kaksi tapausta, toisessa on just tää ett on juutalaisessa päiväkodissa, ja toisessa on sitten islaminuskosessa päiväkodissa – ja ne on niinku tosissaan yksityisiä ja kalliita, ja sitte on sitä keskustelua, niin molemmissa tapauksissa vanhemmat on myös sanonut sitä, että he kokee sen tärkeeksi, että se – siellä päivähoidossa ja arjessa tulee myös se oman uskonnon tukeminen – niin että sen takia ei halua laittaa kunnalliseen, missä sitä uskontoa ei sitten tule. (H5)

Juutalaisista asiakkaista kertova työntekijä mietti, miksi toimeentulotukea hakeva asiakas haluaa laittaa lapsen kalliiseen päivähoitoon, ja pohti syyksi uskon vahvistusta ja uskontokasvatuksen merkitystä. Ristiriita kalliin päivähoidon ja sosiaalitoimen asiakkuuden välillä konkretisoituu siinä, kun asiakas ei välttämättä kykene maksamaan laskujaan tällaisessa tilanteessa. Uskonnon ja uskontoperinteen välitys lapsille voi olla asiakkaalle niin tärkeää, että toimeentuloon ja taloudenhoitoon liittyvät kysymykset nähdään toissijaisina.

5.2.6 Yhteenveto

Asiakkaan uskonto oli asiakaskohtaamisessa selkeimmin esillä tai läsnä silloin, kun asiakas puhui työntekijälle uskonnosta tai uskonnollisuudestaan. Vaikka asiakkaan uskonto saattoi olla työntekijän havaittavissa ja jopa puheen tasolla läsnä, se ei kuitenkaan välttämättä liittynyt suoraan asiakastapaamisen sisältöön. Joskus taas uskonto oli osa asiakkaan kanssa käytävää prosessia, esimerkiksi selvitettäessä asiakkaan taloudellista tilannetta tai toimeentuloa, asiakkaan pohtiessa eettisiä tai moraalisia kysymyksiä, tai puhuttaessa seurakunnan tarjoamista palveluista.

Työntekijöiden puheessa maahanmuuttajat ja islam sekoittuivat toisiinsa, ja maahanmuuttaja nähtiin islaminuskoisena ja islaminuskoiset asiakkaat nähtiin maahanmuuttajina tai maahanmuuttaja-taustaisina. Islamista puhuttaessa pohdittiin islaminuskon piirteitä ja ulottuvuuksia kuten juhlia, tapoja, perinteitä ja maailmankatsomusta sekä islaminuskon merkitystä asiakkaiden elämässä. Islam koettiin ei-suomalaisena.

Haastatteluissa pohdittiin paljon kulttuurieroja sekä niiden aiheuttamia haasteita asiakastyössä. Asiakkaan tapoja pohdittiin suhteessa kulttuuriin ja uskontoon erityisesti silloin, kun se erosi työntekijälle tutuista toimintatavoista tai käsityksistä. Esimerkiksi sukupuolten kohtaamiseen liittyvät erikoistilanteet käsittelemiseen, katsekontaktiin tai samassa tilassa olemiseen liitettiin asiakkaan maahanmuuttaja-taustaan, toisaalta ne sijoitettiin nimenomaan kulttuurisiin eikä aina niinkään uskonnosta lähteviin tekijöihin, vaikka asiakas saatettiin nimetä muslimiksi. Itselle vieraiden uskontoon tai kulttuuriin liittyvien tapojen kohtaaminen voi olla työntekijälle vaikeaa silloin, kun työntekijä joutuu pohtimaan sitä, millaisten toimintatapojen mukaisesti tilanteessa tulisi kulloinkin toimia, omien vai asiakkaan tapojen.

Maahanmuuttajia verrattiin kantasuomalaisiin asiakkaisiin. Työntekijät korostivat haastatteluissa sitä, että samanlaiset haasteet ja toimintatavat koskevat kumpaakin asiakasryhmää, mutta vain maahanmuuttajat vetosivat uskontoon, kun taas suomalaiset asiakkaat vetosivat kulttuuriin asioihin kuten jouluun, tai esimerkiksi tunteisiin. Suomalaiseen kulttuuriin liittyvät uskonnolliset juhlat nähtiin usein enemmän kulttuurisina kuin uskonnollisina.

Uskonnolliset suomalaiset asiakkaat olivat pääasiassa kristittyjä, mutta toisinaan myös Jehovan todistajia. Suomalaiset saattoivat myös olla ateisteja tai heillä saattoi olla vahva

kielteinen suhtautuminen uskontoon. Suomalaiset kristityt asiakkaat hakivat apua hengellisiin tarpeisiin tai esimerkiksi uskon vahvistamiseen. Näitä asiakkaita kuvailtiin usein vanhoiksi, yksinäisiksi tai he olivat erityisen vaikeassa elämäntilanteessa. Uskonnonvastaisuus näkyi silloin, kun asiakas kieltäytyi työntekijän tarjoamasta seurakunnan tai muun kristillisen tahon tarjoamasta palvelusta. Muut uskonnot ja maailmankatsomuksen muodot olivat yksittäisiä tapauksia ja niitä oli hankala yhdistää siten laajemmin aineistosta löytyviin teemoihin.

Uskonnon harjoittaminen nähtiin inhimillisenä ja ymmärrettävänä toimintana joka tuli osata kohdata, mutta totutusta poikkeava uskontoon tai kulttuuriin liittyvä toiminta herätti kysymyksiä ja koettiin haasteellisenä.

5.3 Yhteistyö ja rakenteet

Uskonto tuli haastatteluissa esille myös rakenteiden ja instituutioiden tasolla. Tässä yhteydessä näkyvä uskonto esiintyi evankelisluterilaisen kirkon ja seurakunnan muodossa, kristillisenä diakoniatyönä ja kristinuskoon pohjaavana historiallisena kontekstina ja arvomaailmana.

5.3.1 Yhteistyö

Rakenteellinen yhteistyö näkyi haastatteluissa seurakunnan kanssa säännöllisesti tai satunnaisesti järjestettävänä tapaamisina. Kokouksissa voi olla mukana toimijoita useilta eri tahoilta, kuten sosiaalitoimesta, diakoniatyöstä ja esimerkiksi päihdehuollosta.

Diakonissat ja kirkko aina silloin tällöin kutsuu sosiaalivirastosta edustajat, ett kai se on niinku semmonen kahvihetken tapanen, tunnin verran – tunnin pari – kokous. Käyvät läpi mitä siellä sitte.. mä en oo koskaan ollut ni mä en silleen tiedä, ni olisko niitä kaks kolme kertaa vuodessa. Sellanen et ollaan tekemisissä kuitenkin kirkon kanssa jollakin tavalla. (H1)

Siel [kaupunginsosassa] oli semmonen ett just tavattii puolin ja toisin, siin oli seurakunnan eri alueiden työntekijöitä ja sitte mejän sekä avopuolelta että arvioinnista – keskusteltiin et mitä me tehään ja mitä tukimahollisuuksii meil on.. koska se on niin monessa suhteessa ristikkäistä se mejän työ, että on ihan hyvä tietää et mitä tapahtuu. (H6)

Seurakunnan ja sosiaalitoimen välisen yhteistyön luonne ei ollut työntekijälle välttämättä selkeä, jos työntekijä ei ollut kokouksissa itse osallisena. Kokouksiin osallistuneen

työntekijän mukaan niissä selvitettiin sitä, mitä eri tahot tekevät ja minkälaisia tukimahdollisuuksia eri toimijoilla on tarjota. Seurakunta voi toimia myös esimerkiksi mukana Joulupuu-keräyksessä. Keräyksen tarkoituksena on kerätä hyväntekeväisyyden nimissä joululahjoja vähävaraisten perheiden lapsille.

[---] esimerkiksi seurakunnista pyydetään meiltä ett onkohan mahdollista kysyy asiakkaita niinku henkilöitä jotka haluais heidän kautta saada semmoisen joulupuu-avustuksen - jonkun semmoisen lahjatoiveen. (H1)

Joulupuu-keräys ei itsessään ole seurakunnan organisoima, mutta seurakunnan asema välittäjänä tuo kristillisen elementin työhön. Lisäksi joulupuu-keräys liittyy jouluun, mikä on kirkollinen juhla, joskaan joulua ei Suomessa nykyään juhlita enää aina ensisijaisesti tai välttämättä lainkaan uskonnollisista syistä.

Seurakunta ja seurakunnassa tehtävä diakoniatyö on kytköksissä sosiaalityöhön myös puheen tasolla; vaikka käytännön yhteistyötä ei olisi, niin asiakkaat saattavat olla yhteydessä sosiaalitoimiston lisäksi diakonialaitokseen ja olla näin usean eri avun piirissä. Diakoniatyö ja yhteistyö diakonien kanssa tuli esille useamman haastateltavan puheessa.

[---] sekään ei ollut varsinainen kysymys, ett se oli silleen havainto että sillä oli seurakunnalta diakoniatyöntekijä, kenen kanssa tehtiin sit yhteistyötä. (H2)

Se näkyy sillä tavalla, että ollaan käyty diakoniassa hakemassa ehkä myös avustuksia, ett se on ainoo miten se tulee sitte siellä esille, että ollaan käyty ja saatu ehkä se kahenkympin mitä neljänkympin avustuslippunen seurakunnalta (H4)

Se, että asiakas on useamman toimijan kanssa tekemisissä ja kenties usean eri avun piirissä, auttaa ymmärtämään sitä, miksi eri tahojen yhteiset tapaamiset ovat tarpeen. Työntekijä ymmärtää asiakkaan tilannetta kokonaisvaltaisemmin ja pystyy hahmottamaan avun ja tuen piirin kokonaisuuden, kun tietää minkälaisia tukipalveluita muut toimijat, esimerkiksi diakonialaitos ja seurakunta tarjoavat. Joihinkin seurakunnan järjestämiin palveluihin voidaan myös myöntää tukea sosiaalitoimesta, ja niitä voidaan muutenkin, esimerkiksi edullisuuden vuoksi ehdottaa asiakkaalle yhtenä palvelumuotona:

Lasten kesäleireihin voidaan myöntää toimeentulotukea ja se sääntö on se, ett nää seurakuntien leirit rinnastetaan niihin ihan mihin tahansa leireihin, ett kyllä voidaan myöntää. Mutta toki sit se, että seurakunta voi niistä tarvittaessa maksuallennusta antaa [---] mut kyl niihin on myönnetty myös, jos katotaan ett se on sen lapsen tai nuoren kannalta hyvä, ett tuetaan sitä kesätoimintaa. (H5)

Seurakuntien järjestämiä leirejä suositellaan sekä siksi, että seurakunnat voivat itsekin antaa niistä maksualennusta, mutta tarvittaessa myös sosiaalitoimisto voi antaa leireihin tukea, jos niiden katsotaan olevan lapselle tai nuorelle tärkeitä. Työntekijä saattaa harkita seurakunnan leiritoiminnan ehdottamista pidempään silloin, jos asiakkaana on maahanmuuttaja-taustainen asiakas, jolla on eri uskonnollinen vakaumus, tai jonka uskonnollisesta vakaumuksesta tai taustasta ei ole tietoa.

[---] mut mä mietin myös, ett pitäiskö mun jättää se kysymättä, ja sit mä päätin että ei, ett täytyyhän tää esittää, että tää on ihan tämmönen niinku yks mahdollisuus muiden joukossa, mut ett samalla mä haluun kertoa, että siihen liittyy sitten myös se uskonnollinen aspekti ja ilmeni ett oli ihan hyvä että mä sanoin sen siinä ääneen (H6)

Työntekijä koki velvollisuudekseen kertoa asiakkaalle palveluun liittyvästä uskonnollisesta aspektista, mikä osoittautui hyväksi toimintatavaksi, sillä asiakas ei tässä tapauksessa halunnut lapsensa osallistuvan leirille, joka on kristillisen toimijan järjestämä.

5.3.2 Historiallinen ulottuvuus

Sosiaalityön kristilliset juuret sekä kristinuskon vaikutus yhteiskuntaan mietityttivät haastateltavia. Samaan aikaan kun kirkko tai kristilliset symbolit olivat fyysisesti läsnä työpaikoilla tai muissa julkisissa tiloissa, kristinuskosta juontava historia koettiin asiaksi joka ei ole esillä tai tiedossa tänä päivänä siinä määrin kuin sen ehkä voisi olettaa tai odottaa olevan.

[---] mut että ehkä siinä on sit taas just et kristillisessä perinteessä se ett miten läpitunkevaa se on, ett just miten ne on ne ristit siellä palvelukeskusten juhlasaleissa ja ett aika moni meidän yhteistyötahoista tai jostain kolmannen sektorin toiminnasta jo jostain Diakonissalaitoksesta lähtien on kristillisperusteisia alun perin, ett vaikka se ei tulis esiin missään työssä, niin ne instituutiot on kuitenkin hyvin uskonnollisia, ett mikä sitte näkyy myös jossain varmaan niinku niiden peruskirjoista tai niistä rakennuksista missä ne toimii ja semmosissa (H6)

Mun mielestä sosiaalityön opinnoissa tuotiin tosi vähän [---] kristillisiä arvoja, ehkä jossakin vähän, ehkä se peruste ennemminki, ett se sosiaalityön arvopohja on siellä, mitä näit nyt oli Jane Addams – [---] ja sitte nää hengelliset arvot kuitenkin - mut olikse niin ett nykypäivänä ei niistä sitten sais kauheesti mainita ja puhua, vähän niinku oikeustieteessäki, et sielläkin on pohjalla ne kristilliset arvot, mut hyvinhän niitä yritetään häivyttää ett ei niitä nyt sit siellä mukamas olis pohjalla. (H1)

Vaikka uskonto ei näkyisi työssä itsessään, monilla sosiaalityön yhteistyökumppaneilla on kristillinen arvopohja, ja uskonnollisuuden voidaan kokea olevan siten sosiaalityössäkin läsnä jollain tasolla, yhteistyökumppanin toiminnan tasolla, arvomaailmana ja näiden

toimijoiden tiloissa olevina kristillisinä symboleina. Jotkut haastateltavat pohtivat uskonnon paikkaa sosiaalityön opinnoissa, jossa tieteenalan kristillistä taustaa on koettu vähäteltävän. Kristinuskon ja uskonnon problemaattisiksikin koettavasta asemasta yhteiskunnan maallisissa instituutioissa voi kertoa työntekijän kokemus siitä, että uskonto on jopa kielletty puheenaihe, niin tieteenalan kuin ammatinharjoittamisenkin puitteissa.

[---] tavallaan se ei oo meidän työtä eikä meidän työaikaa ja sillä tavoin niinkun.. tietyl tapaa se pitääkin rajata pois, että tavallaan koska me ei täällä myönnä sitä – ei jumalan armosta eikä lähimmäisen rakkaudesta – ett se tavallaan pitää jättää siit keskustelusta pois kun puhutaan toimeentulotuesta tai näistä aikuissosiaalityöstä (H5)

Sosiaalityön kristillisistä juurista ollaan siis tietoisia, mutta ammatin nähdään perustuvan vahvasti maallisiin arvoihin ja lainsäädäntöön. Kristinuskon on historiallisena tosiasiana ja arvomaailmana läsnä, mutta samaan aikaan se on häivytetty pois. Työntekijät reflektoivat myös omaa toimintaansa erilaisten arvojen välimaastossa, kuten jo analyysin alussa saimme huomata.

5.3.3 Yhteenveto

Uskonto nähtiin sosiaalityön asiakastyössä rakenteellisena ja historiallisena ulottuvuutena. Tässä tapauksessa uskonto oli nimenomaan kristinuskon, joka on rakenteellinen osa myös suomalaista yhteiskuntaa. Seurakunnan kanssa toimiminen oli rakennettu osaksi sosiaalityötä, tekemällä säännöllistä tai satunnaista yhteistyötä diakonien ja diakoniatyön kanssa esimerkiksi kokousten ja tapaamisten merkeissä. Kokouksiin saattoi osallistua tapauksesta riippuen sosiaaliohjaaja, sosiaalityöntekijä tai vastaava sosiaalityöntekijä sekä työntekijöitä myös muilta toimialoilta, kuten päihdehuollosta tai terveydenhuollosta. Kokouksiin osallistumattomat työntekijät eivät välttämättä tienneet, mistä kokouksissa on kyse, mutta käytännön tasolla yhteistyö näyttäytyi heille konkreettisena yhteistyönä tapauskohtaisissa yhteistyökuvioissa, kun asiakkaalle esimerkiksi tarjottiin yhteistyömahdollisuutta tai heitä ohjattiin seurakunnan tai diakonin tarjoaman palvelun piiriin.

Sosiaalityöllä nähtiin olevan kristillinen arvopohja, ja sen historialliset juuret tiedostettiin. Työntekijät pohtivatkin sitä, mikä on ammatin asema maallisessa, tunnustuksettomassa virastossa, kun monet yhteistyökumppanit, tieteenalan tausta, ja myös joidenkin työntekijöiden oma opintotausta olivat jossain määrin uskonnollisia. Uskonto oli siis jollain

lailla työssä olemassa, mutta siihen ei suhtauduttu aktiivisesti. Uskontoa ei nähty osana niinkään omaa työtä, vaan olemassa olevana ilmiönä tai havaittavissa olevana tekijänä. Uskontoa tarkasteltiin ja sen puitteissa pyrittiin toimimaan, ottamatta kuitenkaan kantaa sen olemassaoloon. Työntekijät korostivat haastatteluissa vielä erikseen sitä, että eivät perusta päätöksentekoaan uskonnosta kumpuaviin arvoihin.

5.4 Päätöksenteko

Asiakkaan uskonto saattoi vaikuttaa työntekijän päätöksentekoon, tai ainakin uskonnon merkitystä pohdittiin silloin, kun työntekijä teki esimerkiksi toimeentulotukeen tai harkinnanvaraiseen tukeen liittyviä päätöksiä.

5.4.1 Uskontoon vetoava asiakas

Työntekijä joutui joissain tilanteissa arvioimaan tarkemmin sitä, minkälaisiin menoihin toimeentulotukea tai harkinnanvaraista tukea myönnetään silloin, kun ollaan jollain lailla tekemisissä uskonnon kanssa. Tällaiset tilanteet liittyivät pääasiassa islamiin; esimerkiksi opintolainan nostamiseen, tai islamilaisten juhlien järjestämiseen haettavaan taloudelliseen tukeen. Työntekijä joutui pohtimaan mm. sitä, missä määrin asiakkaan uskonnollisuudella oli sijaa määrittää sitä, mitkä nähtiin hänen ensisijaisiksi tarpeikseen.

[---] sit ku on Ramadan ja nää heidän omat juhlat, niin yhdes vaihees oli, mut nyt ei oo kyl ollu enää vähään aikaan, oli silleen että haettiin toimeentulotukea just niinku näihin Ramadan-juhliin (H1)

Työntekijä ei välttämättä osannut nimetä juhlaa tai tiennyt tarkalleen mistä Ramadanissa on kyse, mutta yleensä haastatteluissa puhuttiin Ramadanista, eli islamin paastokuukaudesta, sekä sen jälkeen vietettävästä Id al-Fitr -juhlasta. Juhlien aikaan jotkut muslimi-asiakkaat anoivat toimeentulotukea voidakseen esimerkiksi ostaa lapsille lahjoja, hankkia juhliin ruokaa tai vaatteita tai voidakseen käydä parturissa.

Vähän aikaa sitte oli just semmonen tilanne tavallaan, että kaks äitiä – he tuli hakeen ruokarahaa, tai he oli tavallaan niinku käyttäny jo kaikki heidän tulonsa ja tyhjentäny tilit, ja sit he tuli hakee ruokarahaa, ja perusteena oli sit se, että heillä on juhlapäivä ja he tarvii niinku sitte sen perusteella enemmän sitä rahaa. Ja se oli semmonen rajauksen paikka tavallaan, että se ei vaan niinku – näin ei voida toimia. Et se oli vähän niinku tavallaan hankala tilanne. (H4)

Mul oli poika joka oli siis suljetulla osastolla [---] Ja hän soitteli sieltä mulle ihan kummallisia puheluita, ja sit hän sano vaan, että hän oikeesti, hänen pitää nyt saada rahaa parturia varten, et

koska on tää.. Ramadanin.. mikä oli just äsken.. [---] tää monisanainen juhla mitä en ikinä muista, mut ett sitä varten hänen nyt tarvii päästä parturiin (H3)

Työntekijä voi kohdata asiakkaiden uskontoon liittyviä toiveita tai pyyntöjä esimerkiksi silloin, kun asiakas ei olosuhteiden puitteissa pääse toteuttamaan uskontoaan tai uskonnollisuuttaan haluamallaan tavalla. Vaikka työntekijälle olisi selvää mihin hänellä on valtuudet ja minkälaisiin asioihin hän voi myöntää tukea, tai millaisiin pyyntöihin hän voi reagoida, hän voi silti joutua käymään keskustelua ja pohdintaa siitä, mikä merkitys uskonnolla on asiakkaalle. Asiakkaan ja työntekijän näkemykset voivat erota näissä tilanteissa merkittävästikin.

Maahanmuuttaja-taustaiset asiakkaat saattoivat vedota toimeentulotukianomuksien yhteydessä uskontonsa ja kulttuurinsa tärkeyteen. Jos uskonto ja kulttuuritausta on työntekijälle vieras, erilaisiin käytäntöihin voi liittyä epävarmuuksia, ja työntekijä joutuu pohtimaan esimerkiksi sitä, mikä on uskontoa ja mikä kulttuuria, ja missä menee kulttuurisensitiivisyyden ja lainsäädännön rajanveto.

No se tuntu siis sen takia hankalalta, että, siinä on tavallaan se, että heillä on myös tapa toimia tietyllä tavalla, [---] he tyhjentää aina tilin tyhjäksi, ja sit he tulee kahden päivän päästä sanomaan että he tarvii ruokarahaa, ja sit ku sanoo että sä oot saanu just näin ja näin paljon, ni sit he sanoo että ku heil on tää uskonnollinen juhla, ja he tarvii sen takia [---] emmä tiedä onks tää nyt ihan hirveetä sanoo, mut se tuntuu niinku huijaukselta, et tullaan tavallaan jonkun asian varjolla (H4)

Uskontoon vetoavan asiakkaan toiveet ja odotukset sosiaalitoimistolta voivat erota siitä, mitä se todellisuudessa asiakkaille voi tarjota. Uskontoon vetoaminen voi olla keino herkistää asiayhteyttä vaikeammin sivuutettavaksi, ja työntekijä voikin kokea uskontoon vetoamisen painostamisena. Uskonnollisiin syihin viittavan asiakkaan voi myös kokea yrittävän käyttää epärehellisiä keinoja tai hänen voi nähdä vetoavan työntekijän tietämättömyyteen asiakkaan uskonnosta ja kulttuurista.

[---] et ehkä maahanmuuttajat ja sen taustaset osaa niinkun vedota kulttuuriinsa koska myös meidän tietämys siitä, mikä on oikeesti tärkeätä, niin puuttuu (H3)

onhan tää sillee, tää on semmosta palapelin rakentamista joskus just näitten isompien perheiden kanssa. Ett tässä huomaa sit taas sen, ett niinku just kantasuomalaisiin tämmösiin mis ois niinku neljä, viis, kuusi lasta, ni eihän tämmösiä hirveesti sit oo, ett se on aika harva ku on tommosia isoja perheitä (H4)

Pitkään kotona asuvat maahanmuuttajanuoret nähtiin haasteellisena ilmiönä myös päätöksentekoprosessin kohdalla, sillä täysi-ikäisten ihmisten asema perheen tulojen ja

menojen laskukaavioissa on eri, kuin alaikäisellä lapsella, ja perheen taloudellisen tilanteen laskeminen on siten hankalampaa. Samassa taloudessa elävillä, kuten täysi-ikäisillä lapsilla ja heidän vanhemmillaan, voi olla asiakkuudet eri tiimeissä, jolloin työ vaatii yhteistyötä muiden tiimien työntekijöiden kanssa. Lisäksi esimerkiksi toimeentulotuen tai muiden etuuksien laskeminen voi olla haastavampaa, jos niihin vaikuttaa useampi muuttuva tekijä kuin normaalisti. Työtehtävä voi koostua monesta eri osasta, ja työntekijä kuvaileekin ison perheen kanssa työskentelyä palapelin rakentamiseksi.

5.4.2 Päätösten perustelu

Asiakkaat perustelivat opintolainan nostamatta jättämistä sillä, että islamin mukaan muslimi ei saisi nostaa korkoa kasvavaa lainaa. Opintolainan huomiotta jättämiseen liittyvään kielteisen päätöksen perusteleminen koettiin toisinaan hankalaksi.

[---] jos nyt miettii uskonnollisuutta ja toimeentulotukea, niin opintolaina on eräs sellanen asia mistä tulee se uskonto. [---] Opintolainaan monet nää muslimit vetoaa, että se on väärin, että me otetaan se tulona huomioon, että siinä he tuo sen esille, että heidän uskonnossa opintolainaa ei oteta (H1)

Se opintolaina-asia on semmonen mitä myös monet – tai niinku ei ehkä ymmärretä sitä että se on toimeentulotukeen nähden ensisijainen tulo ja se nyt vaa silleen - tämä yhteiskunta nyt vaa on rakennettu niin että se pitää nostaa, että tavallaa että vaikka se niinku - tai että se ärsyttää tosi monia ja tosi monet kyselee, ni sit ku ekaa kertaa tuli, että mä en voi mun uskonnon takii nostaa sitä, ni sit oli vähän silleen että häh, että aijaa, miten niin et voi (H2)

Haastateltavat kertoivat käyneensä toimeentulotukeen liittyvissä päätöksissä keskustelua asiakkaiden kanssa sosiaalihuoltolaista ja uskonnon asemasta niin suomalaisessa kulttuurissa ja lainsäädännössä kuin sosiaalipalveluissa. Uskontoon liittyvillä syillä perusteleminen on voinut vaikuttaa työntekijän näkökulmasta vieraalta, ja hän on voinut kokea tilanteen kiusalliseksi tai hankalaksi, sillä uskonnosta keskustelemisen ei ole yleensä nähty kuuluvan työn sisältöön. Asiasta keskusteleminen voi myös olla haastavaa, sillä asiakas voi kokea päätökseen liittyvän uskontoon tai kulttuuriin liittyviä ennakkoluuloja, rasismia tai epäoikeudenmukaista kohtelua, ja työntekijän on siksi pyrittävä selittämään päätöksensä niin, että väärinkäsityksiä ei pääsisi syntymään.

Jos esimerkiksi nyt just näissä tilanteissa on tavallaa vaikeaa siinä keskustelussa tuoda asiakkaalle esiin sitä, että tää ei liity siihen, että mikä on etninen tausta tai mikä se uskonto on [---] että sillon siihen keskusteluun kans nousee herkästi se, että liittyys se niinku siihen että ei olla suomalaisia. (H5)

Silloin kun työntekijä ei halua käyttää ”maassa maan tavalla” retoriikkaa ja vedota suomalaisen ja toisen kulttuurin eroihin, voi lainsäädännön ja suomalaisen sosiaalitoimen organisaation toiminnan selittäminen olla hankalaa. Toisaalta lakiin viittaaminen on voinut myös tuntua hyvältä keinolta, kun lainsäädäntö on toiminut eräänlaisena naamiona, jonka taakse piiloutua. Myös sen selittäminen, että sosiaalitoimessa kaikille on samat säännöt taustasta huolimatta, on nähty hyvänä keinona esittää asia ymmärrettävästi.

[---] ihan niinku jos nyt otetaan tää opintotuki ett - ni näin mä usein sit sanon niinku nuorelle ett se on kantasuomalainen nuori joka on täällä syntynyt ja elänyt ni hän on ihan se sama - ihan samat sävelet mä kerron hänelle, [---] että ei oo kyse siitä että mä jotenkin pitäisin sua toisarvoisessa asemassa ja sitä kantasuomalaista jotenkin eriarvoisessa (H2)

Työntekijä joutuu käyttämään maahanmuuttaja-taustaisten asiakkaiden kanssa erityisen selkeää kieltä perustellessaan päätöksentekoaan silloin, kun asiakas on vedonnut uskontoonsa (kaikissa esimerkkitapauksissa islamiin), ja esittämään asian niin, että asiakas ei kokisi olevansa eriarvoisessa asemassa, tai mahdollisen negatiivisen päätöksen liittyvän hänen etniseen tai uskonnolliseen taustaansa. Maahanmuuttaja-taustaista asiakasta verrataan kantasuomalaiseen asiakkaaseen työntekijän pohtiessa uskonnon paikkaa työssään ja paikallistaessaan sen maahanmuuttaja-taustaisiin asiakkaisiin. Myös asiakkaat voivat tehdä tällaista vertaamista ja vastakkainasettelua, epäillessään, että toimeentulotukipäätös tai muu työntekijän toiminta liittyy hänen uskonnolliseen tai kulttuuriseen taustaansa.

5.4.3 Yhteenveto

Uskonto liittyi päätöksentekoprosesseihin, kun asiakkaat hakivat taloudellista tukea uskonnollisin perustein, esimerkiksi uskonnollisiin juhliin ja niihin kuuluviin ruoka- lahja- ja muihin menoihin. Lisäksi asiakkaat perustelivat hakemuksiaan kulttuurillaan ja uskonnollaan, jolloin työntekijä saattoi kokea perustelut painostaviksi tai vilpillisiksi. Jotkut työntekijät kokivat, että uskonnon ja kulttuurin puutteellista tuntemusta saatetaan käyttää hyväksi.

Työntekijä joutuukin pohtimaan rajanvetoa sen välillä, milloin harkinnanvaraista tukea voidaan myöntää uskonnollisin perustein tehtyyn hakemukseen ja milloin ei – missä määrin asiakkaan uskonnollisuus tai siihen liittyvät tarpeet tulee huomioida asiakastyöhön liittyvissä päätöksissä tai toimintatavoissa?

Päätösten perusteleminen voi olla haastavaa silloin, jos asiakas ei ymmärrä suomalaisen yhteiskunnan ja sosiaalitoimen byrokratiaa ja lainsäädännöllistä taustaa, tai jos asiakkaan kielitaito ei ole riittävän hyvä käydäkseen asiasta selkeää keskustelua. Asiakkaat voivat myös pitää päätöksiä syrjivinä, ja kokea olevansa eri asemassa kantasuomalaiseen asiakkaaseen verrattuna. Työntekijä pyrkii äärimmäiseen selkeyteen päätöksentekoa perustellessaan, jotta asiakas ymmärtää, ettei päätös liity kulttuuriseen tai uskonnolliseen taustaan, vaan niihin sääntöihin ja toimintatapoihin jotka sosiaalityötä ohjaavat.

5.5 Kohtaaminen ja vuorovaikutus

Uskonto liittyi myös erilaisiin kohtaamisen ja vuorovaikutustilanteiden haasteisiin, erityisesti maahanmuuttaja-taustaisten ja islaminuskoisten asiakkaiden kanssa. Esimerkiksi kättelemiseen, pukeutumiseen tai eri sukupuolten väliseen kommunikointiin liittyvät tilanteet saattoivat olla työntekijälle vaikeita. Lisäksi heikko kielitaito ja tulkin käyttäminen toivat omat haasteensa asiakaskohtaamisiin, joita käytiinkin lyhyesti läpi aikaisemmassa analyysiluvussa.

5.5.1 Kielimuuri ja tulkin osallisuus

Työntekijä voi kokea tilanteen vaikeana tai osaamisensa riittämättömänä, jos asiakastapaamiselle on tuotu esimerkiksi väärää murretta puhuva tulkki. Haastateltavan kertomassa tilanteessa asiakas ei ymmärtänyt eri somalinkielen murretta puhuvaa tulkkia, mutta ei jostain syystä halunnut kertoa tätä ko. tilanteesta työntekijälle. Lisäksi asiakas puhui itse kohtuullista suomea, mikä lisäsi tilanteen erikoisuutta.

[---] ku se ei ollut puhunut sille ollenkaan, se oli puhunut mulle vaan niinku suomea, ihan kohtuullista suomea, ja sit se sen jälkeen [---] sano, että somalian kielel on useempia murteita ja että hän puhuu semmosta sellasta joka on niin erilaista niistä muista ettei se ois ymmärtänyt sitä tulkkia, ja se ei ilmeisesti sit pystynyt sanomaan sitä ääneen sillon, ku se oli paikalla (H2)

Tulkin palkkaamiseen voi liittyä monenlaisia kysymyksiä, joihin työntekijä ei välttämättä pysty vastaamaan, esimerkiksi liittyen asiakkaan kielitaidon arvioimiseen, maan tai alueen eri murteisiin ja tulkin kielitaitoon liittyen. Tulkin, asiakkaan ja työntekijän välillä voi olla muutenkin erikoisia vuorovaikutustilanteita, kun tavat ja keskustelukulttuuri eivät kohtaa, ja tulkki voi joutua toimimaan myös tapakulttuurin tulkkina, kun asiakas ei halua kätellä tai

katsoa työntekijää silmiin. Joskus työntekijä taas joutuu selittämään tulkille sosiaalityön perusteita jotta hän voi välittää tiedon asiakkaalle oikein.

[---] tulkkia joskus pyysin kertomaan, tulkki sano mulle itekkin että oli hyvä ett kerroit että hänkään ei oo oikeen niinku just ehkä käsittäny ett on niinku näin, niin mä sit just selitin että kun on perustoimeentulotuki, ett se on periaatteessa kaikille sama (H1)

Kun tietenkin meil on se lähtökohta, että kun keskustellaan tulkin välityksellä, niin me katsotaan asiakasta ja tulkki vaan tulkkaa, ni yhen kerran on tulkki sanonu sitte ett jotenki että hän ei voi ottaa katsekontaktia, mut en tiedä mistä se sit johtuu, enkä tietenkää lähe sitä kysymään että miksi, mut kyseessä vanhempi mieshenkilö, somalitaustainen. Mut että nää on niinku sellasia ett liittyy se sitte kulttuuriin tai uskontoon tai ihan mihin tahansa, niin tavallaan se - tai asenteeseen tai mihin vaan – niin tota, en oo lähteny sen enempää keskustelemaan, ett sanonu vaa että asia selvä ja sit jatketaan sitä mikä niinku mejän työ ja tehtävä on (H5)

Asiakkaan haluttomuus ottaa katsekontaktia työntekijään voidaan liittää kulttuuriin tai uskontoon, mutta sen voidaan myös arvella johtuvan asenteesta tai jostain muusta; työntekijä pohtii asiakkaan iän, sukupuolen ja lähtömaan merkitystä käytökseen. Työntekijä korostaa, että ei kysynyt käytöksestä asiakkaalta, vaan jatkoi siihen *mikä hänen työtään on*. Haastateltava erottaa kulttuuriset tavat ja käytöksen työnteosta ja ilmaisee, että työn sisältöön ei kuulu kulttuurin tai kulttuuritapojen huomioiminen.

5.5.2 Uskonnon merkitys kohtaamisessa

Asiakkaan voimakas uskonnollisuus saattoi myös näyttäytyä työntekijälle haasteena, sekä työn sisällön puolesta että vuorovaikutustilanteessa. Asiakkaan uskonnollinen kääntyminen näkyi esimerkiksi elämäntilanteessa ja muuttuneiden toimintatapojen ja ihmissuhteiden muodossa, mutta myös asiakastapaamisella tapahtuvana työntekijän käännästyksenä. Työntekijä joutuu tällaisessa tilanteessa pohtimaan sitä, miten reagoida uskonnolliseen keskusteluun, sekä sitä, missä vaiheessa ja missä määrin asiakkaan uskonto tai uskontoon liittyvä toiminta kuuluu hänelle esimerkiksi silloin, kun hän epäilee riskikäyttäytymisen liittyvän uskontoon.

Sen käännästyksen kohdalla mun oli esimerkiks tosi vaikeeta jotenki.. ku mä en myöskään tienny siitä tilanteesta paljon enempää, niin oli hirveen vaikeeta asettua siihen tilanteeseen jossa se kerto lähtevänsä sinne Mekkaan - ja sit mä olin toisaalt sillai niinku että tässä nyt on tällanen kiihkouskonnollisuuden vaara ja toisaalta olin sillain, että tämä on uskontovapauden asia (H6)

Työntekijän ennako-oletukset asiakkaasta ja hänen uskonnollisuudestaan voivat myös vaikuttaa siihen, miten hän toimii asiakastilanteessa. Työntekijä voi olettaa asiakkaan

uskonnollisuuden tai suhtautumisen uskontoon, kuten kristinuskoon, esimerkiksi sen perusteella, mistä asiakas on kotoisin. Haastateltava ilmaisi epäilyksensä asiakkaan uskonnosta ja sen merkityksestä Joulupuu-keräykseen osallistumisesta, mikä ilmeni asiakkaan myönteisestä reaktiosta päätellen olleen turhaa.

[---] ja sit se kysy multa heti itse, että ”miten niin en ole”, tai niinku että ”miks sä ajattelet että mä oon muslimi” tai olikse islaminuskonen - no mä sit ”mä nyt vaa aattelin ku sä oot tuolta niinku Afrikasta” ja hän sit sano että ”joo niin oonki mut ei sil oo mitää”, ettei sil ollu niinku hänelle mitään väliä ett voit antaa vaa että ilman muuta että kun sehän menee niinku lapselle (H1)

Haastateltavat eivät kertoneet jättäneensä mitään etuutta tai yhteistyömahdollisuutta tarjoamatta uskonnon tai maahanmuuttaja-taustan perusteella, mutta monet aprikoivat ja harkitsivat kysymistä pidempään ja olivat tilanteessa epävarmempia. Vaikka asiakkaan maahanmuuttaja-tausta tai ulkoinen olemus voivat vaikuttaa siihen, miten työntekijä kohtaa asiakkaan, voi työntekijä myös tietoisesti toimia toisin.

Muistan kun se tyttö sit siinä istu edessä, mä sit vaa että heippa että me ei ollakaa aiemmin nähty mut ett sähän puhut suomee ihan eikö – juu ihan hän asunu ja kasvanu täällä ja – sit mä kysyin ett onko hänel joku henkilöllisyystodistus, passi tai joku oleskelulupakortti ja.. joo, ni sit hän otti ne esille ja anto ja emmä siinäkää varmaa sit kauheen hienotunteisesti miettiny sit vaa sanoin että mut hei tiedätkö mitä ku mä en nyt osaa yhtään kattoo täst passikuvasta että ookse sä vai kuka, ett voiksä ottaa vähän tota huivii pois ja sitte se ihan vaa otti sen koko sen huivin pois ja se vaa ite hymyili ett tietenki että totta kai voin ottaa. Se oli niinku siinä [---] ehkä joidenki ajattelutavan mukaan nii mä en olis saanu noin kysyä, mun olis täytyntä varmaa kymmenen minuuttia ensin ihmetellä ja pyydellä anteeks ett anteeks ett kehtaanko mä nyt kysyä ja voi voi sentään – ja hän oli ihan – mun mielest seki on tietysti uskontoa (H1)

Haastateltava pohti sitä, missä määrin asiakkaan kulttuuri- tai uskontotaustaan liittyviä asioita pitäisi ”kiertää” ja minne vetää ns. sensitiivisyyden raja. Hän kertoi itse toimivansa suoraan, eikä olleen erityisen hienovarainen pyytäessään esimerkiksi asiakastaan poistamaan huivin kasvoiltaan, voidakseen todistaa tämän henkilöllisyyden. Haastateltavan pohdinta anteeksipyytelyn ja asian kiertelemisen tarpeesta voi viitata oletukseen vahvasta kulttuurisensitiivisyyden vaatimuksesta, jossa asiakkaan uskonnollisia tai kulttuurisia tapoja tai ilmenemismuotoja ei saisi erikseen huomioida.

5.5.3 Sukupuolten väliseen vuorovaikutukseen liittyvät tilanteet

Sukupuolten väliseen kommunikointiin ja vuorovaikutukseen liittyvät kulttuurierot tulivat esiin useissa haastatteluissa, mikä on analyysissäkin tullut jo ilmi. Naisen ja miehen väliseen

vuorovaikutukseen, kuten katsomiseen, puhumiseen ja koskemiseen liittyvät toimintatavat aiheuttivat työntekijöille välillä ihmetystä.

[---] sit on tietysti naiset jotka haluaa naistulkin, ett sukupuoleen liittyviä asioita, mut että nekään ei oo niinku niin suoraan – Nyt alkaa tulla just sellasii niinkun kulttuurisia esimerkkejä (H6)

Pari semmosta – pari kohtaa mist on ollu – ne on ollu kaikki mun mielest somalialaisten nuorten miesten kanssa, sillai että ne ei oo halunnu kätellä mua – muuten on menny ihan sillai niinku hyvässä hengessä tapaamiset (H6)

[---] että yks poika ei halunnut olla mun kaa samassa tilassa kahdestaan, ett siihen hän halusi sitte ihan ulkopuolisen ihmisen, mikä sit toisaalta, se on vähän, se vaikeuttaa työtä tosi paljon (H3)

Asiakkaiden kättelemättömyys harvoin häiritsi työntekijää sen enempää, mutta katsekontaktin välttäminen tai kolmannen henkilön paikalle tuominen voi luoda kiusallisen olon työntekijälle. Erilaiset käsitykset asiakaskohtaamisen rakenteesta tai sisällöstä voivat vaikeuttaa työn tekoa. Terveystilasta, mielenterveydellisistä tai päihteiden käyttöön liittyvistä asioista puhuminen voi olla vaikeaa, jos työntekijä ei saa luotua tarpeeksi luottamuksellista suhdetta asiakkaaseen tai esimerkiksi käsiteltyä asioita kahdenkeskisesti.

Työntekijät pitivät haasteista huolimatta tärkeänä vuorovaikutussuhteen onnistumista, ja pyrkivät työssään positiivisen kohtaamisen luomiseen. Koska maahanmuuttaja-asiakkaat kokevat arjessaan usein rasismia ja ennakkoluuloja, tiedostava työntekijä pyrkii osaltaan tuottamaan asiakkaalle positiivisen kohtaamisen sekä kokemuksen, että häntä kohdellaan samanarvoisesti muiden asiakkaiden kanssa.

Sitä ite toivois, ett kun kuitenkin ollaan viranomaisia ja näin ni sit jotenki toivos ett pystyis niinku, tai että ei halua itse tuottaa asiakkaille sellasta kokemusta että noilla on ennakkoluuloja.. koska no ei tietenkää ei me nyt olla vastuussa siitä mitä ihmiset – ett jos joku kadulla kattoo tai sanoo tai kommentoi sitä ett miks sul on huntutai näin, mut sit jotenki ei halua ite olla mukana, ett halua tavallaan tuottaa semmosen just niinku mä sanoin siitä et sen kokemuksen et täällä sinä oot ihan samanarvoinen ku muutkin, ett se on ehkä niinku mihin ite pyrkii (H2)

Työntekijä voi myös suhtautua erilaisuuden kohtaamiseen ja erilaisen uskonnollisuuden tai hengellisyyden näkemiseen positiivisesti itse, ja pitää uskonnon näkymistä ja läsnäoloa asiakastyön positiivisena aspektina.

Mut ett sellanen tietyl tapaa niinku ett se ei sillee tuu jotenki esteeksi, en oo koskaan kokenu sitä, että on ite kristitty ja sitte on eri uskontokuntaan kuuluvia tai silleen, ett sen verran mikä tässä näkyy ni mulla on siitä oikeestaan sellasia niinkun sellasia hyviä, kauniita kokemuksia (H5)

5.5.4 Yhteenveto

Uskonnollisen tai eri kulttuuria edustavan asiakkaan kohtaamiseen liittyi monenlaisia kysymyksiä ja haasteita. Tulkki voi esimerkiksi joutua tulkkamaan kulttuurisia tapoja, ja toisaalta työntekijä voi joutua perehdyttämään tulkkia sosiaalityön käytänteistä voidakseen tulkata asiakkaalle huolellisesti ja oikein.

Työntekijän oletukset asiakkaan mahdollisesta uskonnollisuudesta voivat vaikuttaa hänen lähestymistapaansa asiakastapaamisella, tai siihen, miten hän esimerkiksi ottaa puheeksi uskontoon kytkeytyvän yhteistyömahdollisuuden. Jotkut työntekijät kokivat toisaalta ”karaistuneensa” kokemuksen myötä, ja kertoivat jättävänsä erityisen sensitiivisyyden uskontoon liittyvästä keskustelusta pois.

Työntekijän ja asiakkaan erilaiset tavat, esimerkiksi sukupuolten kohtaamiseen liittyvät erot, kuten asiakkaan välttelevä käyttäytyminen naistyöntekijää kohtaan tai kolmannen osapuolen läsnäolo tapaamisella, saattoivat huonontaa työntekijän mahdollisuuksia luoda luottamuksellista suhdetta asiakkaaseen, mikä on yksi sosiaalityön edellytyksistä. Toisaalta kulttuurin huomioimisen ei välttämättä koettu kuuluvan työn sisältöön, jolloin työntekijä saattoi sivuuttaa kiusallisen tai hankalan kohtaamistilanteen nopeasti siirtyäkseen tilanteessa eteenpäin.

Haasteista huolimatta työntekijät kokivat myös positiivisia asiakaskohtaamisia uskontoon liittyen, ja asiakkaille haluttiin luoda kokemus tasa-arvoisesta ja rasismista vapaasta kohtaamisesta.

5.6 Työntekijän kompetenssi

Tutkimuksessa on pohdittu kompetenssin määritelmää ja merkitystä sosiaalityössä. Haastateltavilta kysyttiin suoraan heidän kokemuksiaan omasta osaamisesta tai kompetenssistaan kohdata uskontoon liittyviä tilanteita tai kysymyksiä, mutta haastatteluissa nousi runsaasti muutakin aineistoa työntekijöiden osaamiseen, tietoihin, taitoihin ja toimintaan liittyen. Kompetenssiin liittyvä sisältö on jaettu Hammar-Suutarin soveltaman teoreettisen kehyksen mukaisesti seuraaviin lukuihin.

5.6.1 Asenteet ja uskontoon suhtautuminen

Työntekijän asenne vaikuttaa siihen, miten ja millaisista lähtökohdista hän kohtaa asiakkaan, asiakkaan tarpeet ja asiakkaan työntekijälle kertomat asiat. Työntekijöillä oli erilaisia ennakkoluuloja ja ennakkokäsityksiä maahanmuuttaja-asiakkaista sekä uskonnoista, erityisesti islamista, mutta myös esimerkiksi suomalaisten uskonnollisuudesta tai uskonnottomuudesta. Maahanmuuttaja-asiakkaiden uskonnollisuuteen suhtauduttiin usein vahvasti; uskonto, islam, nähtiin aina merkittävästi asiakkaan elämää, arvoja ja toimintaa määrittävänä tekijänä. Asiakas määriteltiin helposti muslimiksi pelkän maahanmuuttaja-statusen tai synnyinmaan perusteella, vaikka asiakas ei olisi tuonut uskontoaan tapaamisella ollenkaan tai juuri ollenkaan itse esiin.

Mun on vaikea suhtautua mun omiin reaktioihin, kun oli yks niistä semmosista kätelemättömistä pojista, joka sitten – se oli semmonen kans kauheen kohtelias, kauheen korrekti, ei ollenkaan henkilökohtanen [---] mut sit mä tunsin että mä jotenki aloin sijottaa sitä sellaseen potentiaalisesti riskitaustaan, ku sit ku kysyin siltä vaikka että mitä sä tykkäät tehdä ja se tykkää olla niinku niiden rukoushuoneella ja viettää siellä aikaansa ja – mistä aineista se tykkää koulusta – no kemiasta se tykkää, ni sit alko tulla semmosta, ett – että mä aloin rakentaa mielessäni semmosta pomminrakentajakuvaa siitä (H6)

Jotkut asiakkaat toivat uskonnollisuuden itsekin vahvemmin esiin, jolloin työntekijä saattoi kokea uskonnon roolin vielä voimakkaampana, jopa uhkaavana. Työntekijä voi huomata yhdistävänsä uskonnollisen asiakkaan stereotyyppiseen terroristi-uhakuvaan, jolloin omaan reaktioon voi olla vaikea itsekin suhtautua.

Lisäksi, kuten aineistosta on jo aiemmin noussut esiin, työntekijä voi olla varovaisempi sanoissaan ja toimissaan työskennellessään uskonnollisten asiakkaiden, erityisesti maahanmuuttajien, kanssa.

Mut mä myös ehkä sanoisin, että kyl siihen liittyy se, ett mä oon paljon varovaisempi, ja välillä on ollut silleen, että ois pitäny vaan kysyy [---] toki se ett mun ammattitaito, se ett on ollu vasta sosiaalityöntekijänä reilu kolme vuotta, niin liittyy hyvin paljon myös sit siihen ett mitä, miten paljon kehtaa kysyä ja mitä ei (H3)

Työntekijät kokivat uskontoon liittyvät tilanteet työssään myös yleisesti normaalista poikkeaviksi tai erityisiksi. Varsinkin islam ja maahanmuuttajat nähdään erilaisuuden ja erityisyyden linssin kautta, mutta myös uskonto yleisesti voi olla työntekijälle jollain lailla normaalista asiakastyöstä poikkeava asia. Tästä kertoo useammassa haastattelussa esiintyvä vertaus päihteisiin tai huumeongelmaiseen asiakkaaseen:

Mikä siis pätee myös sit ihan ihan sillee ett jos on vaikka siis päihteiden käyttäjä-asiakas, jollon kokemuksia siitä että ihmiset häntä tuijottaa kadulla ja miks sä oot vaa tääl, seki siis pitkin katuja ni sit jotenki se ett mut ett tänne saa tulla sellaisena ku on ja ei niinku tarvii sitä miettii (H2)

Päihteiden käyttöön vertaamista ei välttämättä tehdä suoraan negatiivisessa mielessä, vaan erityisyys-lähtökohdasta, jossa päihteiden käyttäjä-asiakasta tulee lähestyä tietystä näkökulmasta, samoin kuin asiakastyössä kohtaamaa uskontoa tulee lähestyä tietystä näkökulmasta. Haastateltava korostaa syrjimättömyyttä, jossa erityisessä tai vaikeassakaan tilanteessa oleva asiakas ei ole poissuljettu sosiaalityöstä tai avun ulkopuolella, ja vertaa tilannetta maahanmuuttaja-taustaisten asiakkaiden kokemaan rasismiin.

Ett kyl mä koen ett se on sillain tärkeetä ihan samalla tavalla ku se, että meidän pitää pystyy ottamaan puheeksi tai niinku napata sielt asiakkaan puheesta että jos siel on niinku väkivaltaa, päihdeongelmaa, mielenterveysongelmaa, ni yhtä lailla se ett jos asiakkaal on uskonnollisii, hengellisii tarpeita (H5)

Haastateltavan mukaan uskonto täytyy pystyä kohtaamaan osana asiakkaan tarpeita samalla tavalla, kuin muitakin erityistarpeita, kuten esimerkiksi väkivaltaa, päihdeongelmaa tai mielenterveysongelmaa kokeneita asiakkaitakin. Vaikka vertauksessa on negatiivinen konnotaatio, haastateltavan voi tulkita vertaavan ns. normaalista poikkeavia tilanteita keskenään ja liittävän uskonnon tällaiseksi poikkeamaksi, joka osaavan työntekijän tulisi tunnistaa ja tiedostaa.

5.6.2 Tiedot

Työntekijät kokivat tietonsa eri uskonnoista ja kulttuureista puutteellisina. Koska uskonto koettiin niin suurena osana erityisesti muslimi-asiakkaiden identiteettiä, islamiin liittyvien piirteiden ja maailmankatsomuksellisten ja filosofisten kysymysten ymmärtämisen katsottiin helpottavan asiakkaan kohtaamista ja tapaamisella käytävää keskustelua. Uskontoon liittyvää erityisosaamista verrataan myös tässä yhteydessä päihdetyön vaatimaan erityisosaamiseen.

Pitäis kyllä mun enemmän kiinnittää siihen islamin tunnuspiirteisiin - just ois ehkä kiva tietää, ois kiva saada semmost koulutust siitä, että miten kohdata muslimi, jolla saattaa olla tämmösiä asioita tai mielipiteitä, koska ne kuitenkin sit vaikuttaa häneen yksilönä, ja meil ei niinku, se että me pystytään auttaa, esimerkiksi enhän mä pysty auttaa päihteiden käyttäjää jos emmä ymmärrä päihteiden ongelmasta yhtään mitään, ni miten mä voin sit auttaa ihmistä, jonka uskonto on niin osa sen identiteettiä ja sitä koko arkea (H3)

Uskonnon ja kulttuurin huono tuntemus vaikeuttaa myös vaikeista, henkilökohtaisista ja tabuiksi koetuista asioista puhumista, kun työntekijä ei tiedä minkälainen keskustelukulttuuri asiakkaan kanssa on sopivaa, ja mistä hän saattaa esimerkiksi loukkaantua. Saman kulttuurisen taustan omaavan suomalaisen asiakkaan kanssa vaikeista asioista keskusteleminen koetaan helpommaksi.

Jollain lailla ehkä tietää, että mikä mejän kulttuuris on semmosta, mistä vois loukkaantua, niinku joku kysymys esimerkiks, vois loukkaantuu jos mä kysyn miten sun ehkäsy, koska se on nii henkilökohtanen, mut ett mä tiän et tää on tosi henkilökohtasta, mut sitte ehkä muiden, kun tulee jostain Iranista tai Afganistanista tai ihan mistä vaan, niin tuntuu ett mä en sit välttämät osaa ennakoida, ett minkä hän kokee liian niinku, semmosena, ett ei kuulu sulle. (H3)

Työntekijät kertoivat itse hakeneensa tietoa ja lisännen osaamistaan uskontoon liittyvistä kysymyksistä, kuten mistä asiakaskohtaamisella vastaan tulleet haasteet esimerkiksi tulkin valintaan liittyen johtuvat. Työntekijät saattoivat myös selvittää uskontoon ja kulttuureihin liittyviä kysymyksiä itsenäisesti laajemminkin, lukemalla tai osallistumalla sosiaalitoimen tarjoamille kursseille.

Mä oon niitä varmaan sivusilmällä ite iltasin sohvilla maatesa pläpäilly kirjaa vihkoa ja, että varmaan sitä kautta jotenki semmosta muistinvirkistystä omista sadanvuodentakasista lukio-opinnoista [nauraa]. Mut täytyy sanoo ett sosiaalityön yliopisto-opinnoissa mä ehkä vähän hämmästelenki ett siel ei niinku - toivottavasti nykyään käydään, koska kyllä uskonnot on tosi tärkeitä ihan yleissivistyksen takia tietää, ainaki ne pääjutut. Siis silleen, en mä tiedä mitä se sitte auttaa sitä ihmisen kohtaamisessa, mutta ehkä se nyt jollaki tapaa. Jos miettii ihan niinku maailmanpoliittistakin tilannetta nykyään, ett kyllä se mun mielest on ihan jopa uskontojen pikkunen tietämys on ehkä vähän jopa tärkeempääki ku ihan niitten kulttuuristen kiitos- ja ole hyvä- tapojen ja sellasten [---].Must tuntuu et ne uskonnot antaa jotenki pohjavireen ihmisen käytökselle jollaki tapaa. Että toivoisin sosiaalityön opintoihin jos ei ole, niin ihan sen tyypisii mitä lukiossa oli, maailman uskonto-kurssit, sen tyypisiä. (H1)

Työntekijä ei osannut sanoa, miten parempi tietämys uskonnoista vaikuttaisi suoraan asiakaskohtaamiseen käytännössä, mutta arveli, että siitä voisi kuitenkin olla apua. Hän koki uskontojen tuntemisen tärkeänä osana niin yleissivistystä kuin maailmanpoliittisen tilanteenkin ymmärtämistä, ja se koettiin keskeisemmäksi kuin pelkkien kulttuuristen tervehtimis- ja kohteliaisuus-tapojen osaaminen.

Ei, meil ei oo ollu hirveesti kulttuurisidonnaisten mitään asioiden semmosta kouluttamista tai opiskelua (H6)

Se on ehkä semmonen mitä sit oppii niinku sen työn kautta, ett ei esimerkiks jotenki opinnoissa siihen olla mitenkään kauheesti kiinnitetty huomiota (H2)

[---] kyl mun mielestä vois olla jonkun näkönen luentosarja - vaikka neljän kerran luentosarja, vaikka ihan sosiaaliviraston itse järjestämänä - siellä vois ihan vaikka uskonnonopettaja [---]

se voi olla ylipäätään kuka tahansa osaa opettaa ja tietää uskonnoista. Mä varmaan ite osallistuisin sellaseen luentosarjaan. Se ois itseasiassa varmaa tosi mielenkiintoinen. Kyllä mä nään että se olis enenevissä määrin tarpeen (H1)

Eri koulutustaustojen tarjoamat valmiudet uskontoon ja kulttuuriin liittyvien kysymysten kohtaamiseen nähtiin pääsääntöisesti vajavaisina, ja uskontoihin ja kulttuureihin liittyvän osaamisen katsottiin kehittyvän ennemmin työkokemuksen myötä. Koulutusohjelmiin toivottiin sisällytettävän enemmän uskontoja ja kulttuureita käsittelevää opetusta.

5.6.3 Taidot

Työntekijöiden taidot koostuivat tietojen lisäksi koulutuksen ja työkokemuksen sekä henkilökohtaisten ominaisuuksien tuomasta osaamisesta. Vaikka tiedot olivat osaltaan puutteelliset, työntekijät kompensoivat niitä ammatillisella otteellaan, sosiaalityön periaatteiden noudattamisella sekä vahvalla asiakaslähtöisyydellään.

Kyl mä koen että - mä oon siis ite käyny sosiologian sivuaineen - ni siitä on ehkä ollu sillee hyötyä kyllä. No sit ylipäätään mun mielest ehkä, kun nyt valtiotieteet tai yhteiskuntatieteitä yleensä on sosiaalityöntekijät lukeneet tai sosiaalityötä tekevät lukeneet, ni kyllähän siinä aika silleen kokonaisvaltasesti ne valtsikan tai sitte jonku yhteiskuntatieteellisen opinnot valmistaa semmoseen itsereflektoivaan työtapaan [---] Et ehkä siihen on sillee just saanut valmiudet, että aika paljon myös arvioi sitä mitä ite tekee ja niinkun reflektio (H2)

[---] ehkä semmosest niinku yleisesti kulttuurintutkimuksen pohjalta - mä en nää et mul on sillä tavalla niinkun uskonnollista osaamista, että se liittyis jotenki semmoseen tiettyjen uskontojen sääntöjen tuntemiseen, mut että semmonen yleinen kysymisen taito ja – niinku toisen vakaumuksen arvostaminen (H6)

Työntekijät arvioivat uskontoon ja kulttuuriin liittyvissä haasteissa ja ongelmatilanteissa omia työskentelytaitojaan sekä niihin liittyviä vahvuuksia ja puutteita. Yhteiskuntatieteellisistä opinnoista saatu itsereflektoinnin valmius sekä kulttuurintutkimuksen koulutustaustan tuoma kysymisen taito sekä toisen vakaumuksen kunnioittaminen nähtiin kulttuurienvälisen sosiaalityön asiakastyössä hyödyllisinä taitoina.

Myös työntekijän kristinuskosta kumpuava herkkyys nähtiin työssä tärkeänä voimana tai taitona. Herkkyuden merkitys ja sen välittäminen asiakkaalle korostui erityisesti silloin, kun kristinuskoinen asiakas otti puheeksi uskontoon liittyviä asioita, mutta se oli myös väline, jonka avulla työntekijä pystyi tunnistamaan yleisesti asiakkaan henkisyyteen tai uskontoon liittyvät tarpeet.

5.6.4 Toiminta

Työntekijät kiinnittivät toimintaansa työssään paljon huomiota. Haastateltavien itsevarmuus monikulttuuriseen työhön liittyvässä toiminnassa vaihteli jonkin verran. Toiset kokivat osaavansa ja tietävänsä paljon, jolloin toiminta oli varmaa, ja erilaisten tilanteiden ja asiakkaiden kohtaaminen oli varmaa. Jotkut taas kertoivat epävarmuuksistaan ja olivat maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa varovaisempia. Toimintatavat ja niihin liittyvä varmuus tai epävarmuus saattoivat myös vaihdella tapauskohtaisesti.

Kompetenssi tai että on tosi, siin mieles koen sen puutteelliseksi. [...] että miten osaan kohdata - tottakai henkilöt mä kohtaan aina sillä ajatuksella, että kaikki on niinku – oli uskonto mikä tai ei [...], niin se ei määritä sitä, että miten mä lähen ihmisiin tapaamaan. Tosi paljon kuulostele siinä kun puhutaan, et miten he puhuu asioista. Tottakai pyrkii hirveesti kyseleenkkin, jotenkin semmosii vähän niinku, just jos puhuu päihteistä, niin just sillee että ”ok - että käytätsä päihteitä” ja jos on että ”ei” niin, ihan että onks kohtuukäyttö okei, onko humalahakusta, sit se ehkä lähtee joskus jostai tollasesta. Mut nii. Mut kyllähän sitä on aika epävarma. (H3)

Epävarmuus voi näkyä toiminnassa kyselemisenä ja varovaisuutena, ja vertaus päihteiden käyttöön voisi tässäkin viitata työntekijän näkemykseen uskonnosta ja monikulttuurisuudesta erityistä työtötta ja erityisosaamista vaativana asiana.

Omalla toiminnallaan voi myös antaa asiakkaalle kokemuksen, että tämä on tasa-arvoisessa asemassa muiden asiakkaiden kanssa, eikä häntä kohdella eri tavalla kulttuurisen tai uskonnollisen taustansa vuoksi. Ristiriitaisesti sekä uskonnon tai kulttuurin erityistä huomioimista tai huomaamista, että niiden huomiotta jättämistä voidaan käyttää toimintatapana tukemaan kulttuurisensitiivistä lähestymistapaa.

Miten sen muotoilis, mut jotenki ehkä - sanotaan viimeaikaisen yhteiskunnan ilmapiiriin takia.. Jotenki sit ehkä on tullu sillee erityisen ehkä - tai en nyt tarkaks mutta jotenki että on erityisen sensitiivinen niille kulttuurist- niille eroille (H2)

jos on semmonen asiakas jolle se uskonto on tosi tärkeä tai hän tuo sen itse esiin, että tää on mun elämä ja tällasta ja näin - ni tavallaan kyl sen sit myös pyrkii tiedostamaan, Tai niinku just sanoin sitä että ei tietenkää sinänsä mitää erityiskohtelua, mut että jos nyt joku ois vaikka.. tosi vakaumuksellisesti juutalainen, niin ehkä silleen varoisin toivottamasta hänelle hyvää joulua [...] että jos se asiakas tuo sen tapetille että tää on mulle iso ja tärkeä asia ni tottakai sen huomioi, että ei ehkä sit muuten tai ainakaa sillee mitenkää tuo sitä julki että nyt kohtelen sinua erilaisesti koska olet eri kulttuurista (H2)

Joissain tilanteissa asiakkaan uskonnollisuuden tai kulttuuritaustan huomioiminen voi olla hyvän asiakaskohtaamisen edellytys, toisaalta asiakkaan määrittelemisen tai näkemisen hänen uskontonsa tai kulttuurinsa kautta voi haitata työtä ja asiakkaan todellisten tarpeiden huomioimista.

5.6.5 Yhteenveto

Kulttuurienvälinen kompetenssi oli monitahoinen, eri ulottuvuuksista koostuva ja jatkuvasti kehittyvä osa työntekijän ammattitaitoa. Työntekijät kokivat uskontoon ja kulttuureihin liittyvän tiedon olevan jossain määrin puutteellista. He kompensoivat puutteita omatoimisella tiedonhaualla sekä ammattitaidollaan ja asiakaslähtöisellä työskentelyotteellaan. Koulutuksesta ja työkokemuksesta saatu kokemus sekä henkilökohtaiset ominaisuudet tai piirteet tukivat monikulttuurisen kompetenssin muodostumista. Koulutuksesta saatujen kysymiseen, tiedonhakuun ja itsereflektointiin liittyvien taitojen koettiin olevan hyödyllisiä erilaisissa monikulttuurisen ja uskontoon liittyvän asiakastyön haasteissa. Työntekijät puhuivat tiedoistaan vähätellen ja epävarmaan sävyyn, kun taas taitoihin liitettiin enemmän varmuutta ja osaamisen kokemusta. Toiminnassa näkyi näiden yhdistyminen; erilaisiin asiakastilanteisiin ja monikulttuurisuuden ja uskonnon kohtaamiseen liittyi sekä epäilyjä ja negatiivisia tunteita että varmuutta ja positiivisia onnistumisen kokemuksia.

Uskonnon sisällyttämään kulttuurienväliseen kompetenssiin vaikuttivat lisäksi kiinnostuksenkohteet, työntekijän oma tausta, persoona ja oma uskonnollisuus. Työntekijät kehittivät kompetenssiaan oppimalla ja rohkaistumalla työn tuoman kokemuksen myötä, he pyrkivät huomioimaan asiakkaat toisaalta osana omaa kulttuurista taustaansa, toisaalta kohtelevaan heitä tasaveroisena muiden asiakkaiden kanssa. Työntekijät olivat kiinnostuneita uskonnon, kulttuurin ja monikulttuurisuuden paikasta sosiaalityön asiakastyöstä, ja he halusivat parantaa kompetenssiaan ja kehittää osaamistaan työssään. He myös toivoivat koulutusohjelmiin enemmän sisältöä uskontoon ja kulttuuriin liittyen, ja näkivät taustalla suuremmat, yhteiskunnalliset muutokset ja niiden aiheuttaman tarpeen ymmärtää eri lähtökohdista tulevia asiakkaita paremmin.

Kulttuurisesti kompetentin työntekijän vaatimus joustavuudesta eri tilanteissa sekä erilaisten ihmisten huomioimisesta ilman ennakkokäsityksille perustuvaan päätöksentekoon toteutui vaihtelevasti. Ennakkokäsityksillä ja yleistävillä oletuksilla oli vahva sija työntekijöiden orientoitumisessa, ja monikulttuuristen asiakkaiden kohtaaminen nähtiin haasteellisenä. Maahanmuuttajien kanssa työskentelyssä ei aina ollut mukana tarpeeksi joustavaa ja avoimen ymmärtävää työtettä, kun esimerkiksi kieli- ja kulttuurieroja ei aina otettu

tarvittavalla tavalla huomioon. Työntekijät kuitenkin refleктоivat työtään ja toimintaansa vaikeissa asiakastilanteissa ja pyrkivät kehittämään taitojaan kokemuksiinsa nojaten.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Olen tutkimuksessa selvittänyt uskonnon ja monikulttuurisuuden paikkaa sosiaalityön asiakastyössä. Olen lähestynyt tutkimuskysymystä uskontososiologisesta sekä monikulttuurisen sosiaalityön näkökulmista. Uskonto paikantui työntekijöihin ja asiakkaisiin, organisaatioon ja sen taustalla oleviin rakenteisiin, työntekijöiden ja asiakkaiden väliseen vuorovaikutukseen sekä päätöksentekoon. Uskonto oli toisaalta vahvasti monikulttuurista ja se nähtiin erilaisuuden ja erityisyyden kautta. Toisaalta uskonto oli suomalaisen työntekijän kulttuurinen konteksti ja oma uskonnollinen vakaumus, työhön vaikuttava voimavara sekä koko sosiaalitoimen instituution läpäisevä, historiallinen ja organisaationallinen lähtökohta. Työssä näkyi suomalaisen yhteiskunnan uskonnollisen kentän monimuotoistuminen ja erityisesti maahanmuuton myötä kasvanut islamin merkitys.

Kulttuuri ja monikulttuurisuus löytyivät tutkimuksesta Hallin esittämänä identiteettiä määrittävänä tekijänä, kun työntekijät pohtivat haastatteluissa uskonnon ja monikulttuurisuuden paikkaa suhteessa itseensä sekä suomalaisiin asiakkaisiin. Työntekijät peilasivat monikulttuuristen asiakkaiden elämäntapoja, perhemalleja, maailmankatsomusta ja moraaliin ja etiikkaan liittyviä näkemyksiä omiinsa, omaan perheeseensä tai yleisesti suomalaisiin vastaaviin. Aineistosta oli löydettävissä Hammar-Suutarin tutkimuksesta noussut huomio, jossa viranomaiset tulkitsivat monikulttuurisuutta ja kulttuuria suppeasti lähinnä maahanmuuttoon liitettävänä ilmiönä, sekä Aniksen tutkimuksessa esiintynyt ajatus monikulttuurisuuden yhdistämisestä erityisesti vaikeisiin asiakastilanteisiin. Tutkimukseni haastateltavat liittivät monikulttuuriin asiakkaisiin ja vuorovaikutustilanteisiin erilaisia ennakkokäsityksiä, esimerkiksi asiakkaan uskonnollisuudesta ja sen merkityksestä asiakkaan elämässä, lisäksi työntekijät kokivat monikulttuuristen asiakkaiden kanssa tehtävässä työssä erilaisia vuorovaikutuksen haasteita sekä asiakkaiden itsenäistymiseen tai palvelujärjestelmän ymmärtämiseen vaikuttavia ongelmia.

Työntekijät kohtasivat asiakkaita eri tavoin riippuen siitä, millaiseksi he olettivat asiakkaan uskonnon tai kulttuurisen taustan. Maahanmuuttajia kohdattiin lähtökohtaisesti

varovaisemmin kuin suomalaisia. Työntekijät nostivat esille asiakkaiden kanssa käsiteltäviä vaikeita tai jopa tabuja aiheita, kuten ehkäisyyn, seksuaalisuuteen, mielenterveyteen tai päihteidenkäyttöön liittyvät kysymykset. Asiakaskohtaaminen saattoi purkaa tai vahvistaa työntekijän ennako-oletuksia riippuen siitä, miten asiakas vastasi tapaamisella esitettyyn olettamukseen esimerkiksi uskonnollisuudesta tai sen merkityksestä asiakkaan elämässä. Jotkut työntekijät kokivat rohkaistuneensa positiivisten kokemusten myötä, toiset taas kokivat tulleen varovaisemmiksi kohdattuaan hankalia vuorovaikutustilanteita.

Vaikka maahanmuuttajat ja suomalaiset asetettiin haastatteluissa usein vastakkain, työntekijät myös korostivat, että maahanmuuttajiin liittyvät erityiset haasteet ja esimerkiksi epärehelliseksi koettu toiminta tai keinottelu koskivat myös kantasuomalaisia asiakkaita. Työntekijät halusivat korostaa, että maahanmuuttajien ja suomalaisten asiakkaiden tarkoituksperät olivat usein samat, keinot vain erilaiset. Maahanmuuttajilla näihin keinoihin sisältyi uskontoon liittyvät vaatimukset tai toiveet, jolloin työntekijät toivat haastatteluissa näitä enemmän esiin. Työntekijät kertoivat joutuvansa tekemään monikulttuurista asiakastyötä erilaisten vaatimusten ristitulella, kun sosiaalityön eettiset ohjeistukset velvoittavat työntekijöitä kohtaamaan asiakkaat kokonaisvaltaisesti ja ottamaan huomioon asiakkaiden etniset ja kulttuuriset taustat, mutta samanaikaisesti työn käytäntö ja päätöksenteko tapahtuu tarkoin säädellyn lainsäädännön ja sosiaalityön universalismin ihanteesta kumpuavien toimintamallien puitteissa.

Uskonto näkyi haastatteluissa hyvin moninaisena ilmiönä, ja siihen liittyvää puhetta voidaan tulkita monien eri uskonnonmääritelmien kautta. Kulttuurin tavoin myös uskonnon nähtiin ohjaavan ihmisen toimintaa, erityisesti maahanmuuttaja-asiakkaiden elämää, mutta myös kristillisen työntekijän tapaa tehdä työtään ja kohdata asiakkaita. Uskonto nähtiin toisinaan pyhän ja maallisen rajamerkinä, kun esimerkiksi uskonnollisiin juhliin liitettiin erityisyyden ja poikkeavuuden ajatuksia niin asiakkaiden kuin työntekijöiden toimesta. Uskonto näkyi uskona yliluonnolliseen, kun puhuttiin jumalasta, ja se näkyi perimmäisen huolenaiheen kautta kuolemaan tai elämän tarkoitukseen liittyvissä pohdinnoissa. Uskontoon liitettiin haastatteluissa lisäksi erilaisia, esimerkiksi yhteisöllisiä, rituaalisia, toiminnallisia ja historiallisia ulottuvuuksia.

Kristilliset tai hengelliset asiakkaat nähtiin erilaisten linssien läpi kuin muslimit tai monikulttuuriset asiakkaat; kristityt nähtiin yleensä jollain lailla hukassa olevina, vanhoina

tai eksyneinä, heidän uskonnolliset tarpeet nähtiin huomionarvoisena, ja hengellistä vahvistusta kaipaavia asiakkaita ohjattiin diakoniatyön pariin. Islamilaisen uskon kanssa kamppailevaa asiakasta ei kenties osattu, haluttu, ymmärretty tai voitu lähettää uskonnollista ohjausta ja keskusteluapua tarjoavan toimijan luo, mikä voi johtua siitä, että islamilaisen yhteisön tuntemus on suomalaiselle sosiaalityöntekijälle heikompaa, ja diakoniatyön ollessa niin vahvasti osa sosiaalitoimen palveluverkostoa, diakonin luokse ohjaaminen on työntekijälle automaattisempaa. Haastatteluissa näkyikin evankelisluterilaisuuden keskeinen asema yhteiskunnassa. Sosiaalitoimi oli vahvasti verkostoitunut evankelisluterilaisen kirkon kanssa, mikä näyttäytyi säännöllisten yhteistyökuvioiden ja laajan palvelutarjonnan muodossa, sekä ammatillisen ja organisaationallisen sosiaalityön takana leijuvana kristillisenä arvopohjana.

Kristinuskoon suhtauduttiin haastatteluissa hyvin ristiriitaisesti. Kristinuskon nähtiin samanaikaisesti olemassa olevana, työn taustalla vaikuttavana historiallisena kontekstina, mutta myös piilotettuna ja jopa kiellettyä tosiasiana niin tieteenalalla ja opinnoissa kuin käytännön työssäkin. Ristiriitaisuus heijastui työntekoon konkreettisesti, kun uskonnollinen työntekijä ei tiennyt, saako uskonnosta puhua, saako uskontoon liittyviä asioita käsitellä tai ottaa huomioon asiakastyössä. Työntekijät kokivat tarvetta uskonnon huomioimiseen, mutta korostivat samanaikaisesti, että uskonto ei kuulu työhön eikä sitä saisi ottaa päätöksenteossa huomioon. Työntekijät työskentelivät siis useiden erilaisten ristiriitaisten tunteiden ja käytäntöjen alaisena, niin monikulttuurisuuteen kuin uskonnollisuuteenkin liittyen. Islamiin ja kristinuskoon suhtauduttiin usein hyvin eri tavalla, mutta molempiin uskontoihin liittyi ristiriitaiset tunteet ja toimintatavat sen suhteen, saako tai pitääkö uskonto huomioida vai jättää huomiotta.

Uskontoon ja monikulttuurisuuteen liittyvä asiakastyö oli vaativaa työtä, joka paikantui esimerkiksi päihdetyön erityisosaamisen vaatimusta vastaavaksi sosiaalityön erityisalaksi. Työ vaatii erityistä kompetenssia, johon sisältyy tiedot, taidot, asenteet ja toiminta. Työntekijöiden kokemukset kompetenssista vaihtelivat osa-alueittain; tiedot koettiin erityisesti uskontoon mutta myös kulttuureihin liittyen puutteellisina, ja työntekijät kokivat, että opintoihin tulisi lisätä monikulttuuriseen työhön liittyvää koulutusta, mikä viittaisi Aniksen vuonna 2008 esittämän ajatuksen monikulttuurisen työn käytännön työkalujen puutteesta pätevän yhä tänä päivänä. Lisäksi vuorovaikutukseen vaikuttavat ennakkokäsitykset asiakkaasta voivat vaikuttaa asiakkaan ja työntekijän

vuorovaikutussuhteeseen negatiivisesti ja siten asiakkaan tarpeiden vaillinaiseen huomioimiseen. Työntekijät kuitenkin pyrkivät kehittämään osaamistaan ja toimintaansa työstä saaman kokemuksen avulla ja hankkimalla tietoa myös itsenäisesti. Näin ollen työntekijät pyrkivät haasteista huolimatta tutkimuksessa esitettyyn näkemykseen kulttuurisesti kompetentista työntekijästä, joka osaa toimia muuttuvissa tilanteissa joustavasti, ja jonka päätöksenteko perustuu avoimelle ymmärrykselle ennakkokäsitysten sijaan. Tutkimuksesta onkin löydettävissä Katiskon esittämä näkemys kompetenssista alati muuttavana, vuorovaikutuksessa ja työntekijöiden reflektiokyvyn ja kysymisen taidon myötä kehittyvänä prosessina.

Kompetenssista puhuttiin haastatteluissa samalla tavalla, kuin aikaisemmissa monikulttuuriseen kompetenssiin liittyvissä tutkimuksissa, mutta koska tässä työssä erityistarkastelun kohteena oli uskonto, asenteiden ulottuvuuteen liitettiin suhtautuminen uskontoon. Työntekijän oma uskonnollisuus toikin uuden ulottuvuuden ja osa-alueen kompetenssin muodostumiseen; uskonnollisuudesta ja uskonnollisesta taustasta kumpuava herkkyys oli työntekijöille voimavara ja apu kohdata uskontoa työssään. Lisäksi vaikka suhtautuminen ja osaaminen monikulttuurisuuteen ja uskontoon liittyvissä kysymyksissä kulki pitkälti käsi kädessä, erot kristinuskon ja islamin näkemisessä olivat suuret. Uskonto ei siten istu täysin kulttuurienvälisen kompetenssin määritelmään. Jatkotutkimuksessa olisikin mielenkiintoista keskittää fokus uskontoon liittyvään osaamiseen, ja lähestyä kompetenssin käsitettä tarkemmin kohdistetun tutkimuskysymyksen kautta.

7. LOPUKSI

Esitin alussa kysymyksen siitä, mikä on uskonnon paikka julkishallinnollisessa organisaatiossa työntekijöiden näkökulmasta. Haastatteluissa uskonto paikantui hyvin monitahoiseksi kysymykseksi: se on osa asiakastyössä näkyvää monikulttuurisuutta, se on työntekijöiden maailmankatsomuksessa ja asenteissa, se on institutionaalisena ja historiallisena tekijänä - osin esillä, osin piilossa - ja se on osa asiakastyön konkretiaa, siihen liittyviä käytänteitä, päätöksiä ja päätöksentekoon vaikuttavia kysymyksiä. Rajanveto uskonnon huomioimisen ja huomioimatta jättämisen välillä voikin olla haastavaa, kun siihen nivoutuvat kristillisiin arvoihin perustuva tieteenala, maallistunut, lainsäädäntöön nojaava yhteiskunta ja virasto, kristinuskoon nojaava diakonin tutkinto, uskonnollisten toimijoiden

kanssa tehtävä yhteistyö, eri uskontokuntiin kuuluvat asiakkaat jotka saattavat tuoda uskonnollisuuttaan tai uskontoon liittyviä näkemyksiään tai uskontovastaisuuttaan eri tavoin esille, sekä työntekijän oma henkilökohtainen uskonnollinen tausta ja maailmankatsomus. Ei siis ihme, jos työntekijän on vaikea hahmottaa oikeita tai sopivia toimintatapoja uskontoon liittyvissä kohtaamisissa ja kysymyksissä.

Uskonnon rooli yhteiskuntatieteellisessä monikulttuurisuustutkimuksessa on ollut vielä suhteellisen pieni. Toisaalta julkisessa keskustelussa maahanmuutosta puhuttaessa puhutaan lähes aina vain islamista. Julkisen keskustelun laadulla onkin oletettavasti ollut suuri vaikutus aineistosta löytyvään ilmiöön, jossa uskonto, islam, liitettiin niin voimakkaasti maahanmuuttajiin. Uskonto on kuitenkin paljon muutakin, se on tiukasti kiinni niin rakenteissa kuin ihmisissä, ja siten keskeinen osa sosiaalityötä ja kaikkea yhteiskunnassa tapahtuvaa vuorovaikutusta 2010-luvulla. Uskonnon huomioiminen koulutuksessa, työorganisaatioissa, hallinnollisesti sekä työn käytännön tasolla olisikin tärkeää, jotta asiakkaat kohdattaisiin tasavertaisina, omista lähtökohdistaan nähtyinä, jotta uskontoon ja kulttuuriin ei liitettäisi ongelmallisuuden ja erityisyyden leimaa, ja jotta ennakoasenteet eivät määrittäisi tapaa, jolla asiakas tulee kohdatuksi ja huomioiduksi, tai vaikuttaisi niihin palveluihin tai palvelun laatuun jota hän tarvitsee.

Ennakkoluulojen ja vääristyneiden käsitysten välttämiseksi olisikin siis ensiarvoisen tärkeää sisällyttää eri koulutusalojen opetussuunnitelmaan monikulttuurisuuteen ja uskontojen kohtaamiseen liittyvää opetusta. Sosiaalityön kansainvälinen kattojärjestön mukaisesti sosiaalityötä tulisi ohjata ihmisoikeuksien ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumisen lisäksi *monimuotoisuuden kunnioittamisen periaatteet*. Erilaisiksi koetut asiakkaat eivät tällä hetkellä mahdu julkisen sektorin sosiaalityölle tarjoamiin raameihin, ja Hammar-Suutarin ehdotus viranomaistyön yhdenvertaisuuden periaatteen uudelleenarvioimisesta tulisi sosiaalityössä yhä tarpeeseen.

Tutkimukseni on pyrkinyt tarjoamaan yhden näkökulman siihen, miten uskontoa voidaan tarkastella osana toisaalta monikulttuurisuutta, ja toisaalta julkisen organisaation asiakastyötä. Tutkimuksessa on nähtävissä oma kiinnostukseni yhteiskunnan monimuotoisuuteen ja maahanmuuttoon liittyviin kysymyksiin, sekä näkemykseni, että monikulttuuristumisen myötä eri aloilla olisi tarve tuottaa tietoa erilaisista ihmisten moninaisuuteen liittyvistä kysymyksistä. Mutta olisin voinut keskittyä tutkimuksessa myös vain esimerkiksi islamiin, ja vertailla tutkimustuloksia islamintutkimuksessa esitettyihin

näkemyksiin islamin piirteistä ja ulottuvuuksista suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimuksen olisi voinut myös kohdentaa kristinuskoon tai luterilaisuuteen, ja selvittää perusteellisemmin kristinuskon asemaa ja vaikutusta suomalaisessa julkisessa ammatillisessa työssä, ja esimerkiksi vertailla tuloksia yhteiskunnan uskonnollisen kentän ja suomalaisen uskonnollisuuden muutoksiin viime vuosina. Myös diakoniatyön tarkempi asemointi ja tutkiminen näennäisesti sekulaarissa yhteiskunnassa ja monikulttuurisen työn kontekstissa olisi mielenkiintoista. Jäinkin pohtimaan, tarvitsisimmeko monikulttuurisuuden ymmärtämisen lisäksi osaamista myös suomalaisen yhteiskunnan sekularisoitumisen ja uskonnollisen resonanssin yhteenlöymäyksestä ja näiden huomioimisesta esimerkiksi sosiaalialojen eri kentillä?

Tutkielmani pystyi ottamaan monikulttuurisuuskeskusteluun osaa vain pinnallisesti, mutta uskontotieteellisesti se on tarjonnut joitain uusia tarkastelukulmia siihen, miten uskonto voidaan nähdä yhteiskunnassa ja julkisella sektorilla, ja minkälaisia kysymyksiä ja haasteita uskonnon kohtaamiseen liitetään. Tutkimus sijoittuu yhteiskuntatieteellisen ja uskontotieteellisen tutkimuksen välille, ja pyrkii osoittamaan, että uskonnotutkimuksella voi olla paljon annettavaa myös muilla tieteenaloilla, niin konkreettisella kuin teoreettisellakin tasolla, kun uskontoon liittyvät historialliset ja yhteiskunnalliset kontekstit yhdistyvät ihmisten toimintaa ja ajattelua ohjaavien näkemysten kanssa erilaisiksi kohtaamisiksi.

7 KIRJALLISUUS JA LÄHTEET

Abell, Melissa L; Jennifer Manuel & Andrew Schoeneman

- 2015 Student attitudes toward religious diversity and implications for multicultural competence (s91–104), julkaisussa *Journal of Religion & Spirituality on Social work: Social thought*, 34:1.

Anis, Merja

- 2008 *Sosiaalityö ja maahanmuuttajat – Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat*. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47/2008. Helsinki: Väestöliitto.

Banks, James

- 1994 hammar-suutari s. 69

Borodkina, Olga; Nikolay Sokolov, Alexander Tavrovskiy & Liliia Pankratova

- 2017 Social work with Muslim migrants in Russia: Public opinion issues and practice perspectives (s. 215–246), julkaisussa *Journal of Religion & Spirituality on Social work: Social thought*, 36:1-2.

Brewis, Kielo

- 2008 *Stress in the multi-ethnic customer contacts of the Finnish civil servants : developing critical pragmatic intercultural professionals*. Jyväskylä. University of Jyväskylä.

Deardoff, Darla K.

- 2009 *The Sage handbook of intercultural competence*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.

Dominelli, Lena, Walter Lorentz & Haluk Soydan

- 2001 *Beyond racial divides. Ethnicities in social work practice*. Aldershot: Ashgate.

Durkheim, Emilé

- 1980 *Uskontoelämän alkeismuodot: australialainen toteemijärjestelmä*. Helsinki: Tammi.

Hall, Stuart

- 2003 Kulttuuri, paikka ja identiteetti (s. 85–130), teoksessa *Erilaisuus* (toim. Mikko Lehtonen & Olli Löytty). Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Hammar-Suutari, Sari

- 2009 *Asiakkaana erilaisuus – Kulttuurien välisen viranomaistoiminnan etnografia*. Joensuu: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, Sirkka & Helena Hurme

2009 *Tutkimushaastattelu – Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus.

Illman, Ruth; Kimmo Ketola, Riitta Latvio & Jussi Sohlberg (toim.)

2017 *Monien uskontojen ja katsomusten Suomi*. Tampere: Kirkon Tutkimuskeskus.

Jaakkola, Jouko

1994 Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta (s.71–161), teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva – Suomalaisen sosiaaliturvan historia*. (toim. Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen.) Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Jokela, Ulla

2011 *Diakoniatyön paikka ihmisen arjessa*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu 2011.

Jokikokko, Katri

2002 Interkulttuurinen kompetenssi apuna kulttuurien kohdatessa (s.), teoksessa *Interkulttuurinen opettajankoulutus – utopiasta todellisuudeksi tointatutkimuksen avulla* (toim. Rauni Räsänen, Katri Jokikokko, Maria-Liisa Järvelä & Tanja Lamminmäki-Kärkkäinen). Oulu: Oulun yliopisto.

Juhila, Kirsi

2006 *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina: sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.

Joutselainen, Henna

2012 *Lastensuojelun perhehoito ja kulttuurienvälinen kompetenssi*. Pro gradu-tutkielma, Itä-Suomen yliopisto: Yhteiskuntatieteiden laitos.

Julkunen, Raija

2001 *Suunnanmuutos – 1990-luvun poliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Kaikkonen, Pauli

2004 *Vierauden keskellä – Vierauden, monikulttuurisuuden ja kulttuurienvälisen kasvatuksen aineksia*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Kananoja, Aulikki, Martti Lähteinen & Pirjo Marjamäki (toim.)

2011 *Sosiaalityön käsikirja*. Helsinki: Tietosanoma.

Katisko, Marja

2016 Kulttuurienvälinen kompetenssi sosiaalityössä (s. xx xx), teoksessa *Vastavuoroinen sosiaalityö* (toim. Tiina Lehto-Lundén, Maritta Törrönen, Kaija Hänninen, Päivi Jouttimäki, Petra Salovaara, Minna Veistilä). Helsinki: Gaudeamus.

Ketola, Kimmo

2008 *Uskonnot Suomessa 2008: Käsikirja uskontoihin ja uskonnollistaustaisiin liikkeisiin*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

2009 *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Kotkas, Toomas & Kaarlo Tuori

2008 *Sosiaalioikeus*. Helsinki: WSOYpro.

Laitila, Teuvo

2006 *Ihmisen jumalat: johdatus uskontotieteeseen*. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Lasonen, Johanna

2009 Kokemusta korkea-asteelta: Musiikinopettajien kulttuurienvälinen asiantuntijuus (s. 85–108), teoksessa *Kulttuurienvälinen osaaminen koulutuksessa ja työelämässä* (toim. Johanna Lasonen & Mia Halonen). Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Lehtonen, Mikko & Olli Löytty

2003 Miksi Erilaisuus? (s. 7–17), teoksessa *Erilaisuus* (toim. Mikko Lehtonen & Olli Löytty). Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Lepola, Outi

2000 *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi*. Helsinki: Hakapaino Oy

Markkola, Pirjo

2002 *Synti ja siveys: naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860-1920*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Martikainen, Tuomas; Matti Saari & Jouni Korkiasaari

2013 Kansainväliset muuttoliikkeet ja Suomi (s. 23–54), teoksessa *Muuttajat: kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta* (toim. Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä). Helsinki: Gaudeamus.

Martikainen, Tuomas; Teppo Sinttonen & Pirkko Pitkänen

2006 Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt (s. 9–41), teoksessa *Ylirajainen kulttuuri – Etnisyys Suomessa 2000-luvulla* (toim. Tuomas Martikainen). Helsinki: Hakapaino Oy.

Martikainen, Tuomas

2008 Muslimit suomalaisessa yhteiskunnassa (s.62–84), teoksessa *Islam Suomessa* (toim. Tuomas Martikainen, Tuula Sakaranaho ja Marko Juntunen). Porvoo: Painotyö WS Bookwell.

Matthies, Aila-Leena

1999 Deacony and the crisis of the welfare state (s. 82– 94), teoksessa *Spiritus, Lux, Caritas*. (toim. Riikka Ryökäs & Klaus Kiessling). International Congress in Deacony. Lahti: Lahden diakonin instituutti.

Nieto, Sonia

1996 kato Hammar-suutari s. 69

Pekkanen, Tiina

2014 *Monikulttuurisuus sosiaalityössä – Näkökulmia monikulttuurisuuden rooliin sosiaalityön arjessa ja rakenteissa*. Pro gradu-tutkielma, Jyväskylän yliopisto: Kulttuuripolitiikan maisteriohjelma.

Pitkänen, Pirkko

2006 *Etninen ja kulttuurinen monimuotoisuus viranomaistyössä*. Helsinki: Edita.

Pohjola, Anneli

2003 Sosiaalityön koulutuksen tila ja paikka (s. 145–165), teoksessa *Sosiaalisen vaihtuvat vastuut* (toim. Merja Laitinen & Anneli Pohjola). Jyväskylä: PS-kustannus.

Pulma, Panu

1994 Vaivaisten valtakunta (s.15–70), teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaalityö – Suomalaisen sosiaalityön historia*. (toim. Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen.) Helsinki: Sosiaalityön keskusliitto.

Puuronen, Vesa

2011 *Rasistinen Suomi*. Helsinki: Gaudeamus.

Rauhala, Pirkko-Liisa

1996 *Miten sosiaalipalvelut ovat tulleet osaksi suomalaista sosiaalityötä?* Tampere: Tampereen yliopisto.

Raunio, Kyösti

2009 *Olennainen sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus.

Ruusuvuori, Johanna; Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen

2010 Haastattelun analyysin vaiheet (s. 9–36), teoksessa *Haastattelun analyysi* (toim. Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen). Tampere: Vastapaino

Sakaranaho, Tuula

- 2007 Johdanto: Katsomusaineiden opetus monikulttuurisen yhteiskunnan haasteena (s. 12–30), teoksessa *Monikulttuurisuus ja uudistuva katsomusaineiden opetus* (toim. Tuula Sakaranaho & Annukka Jamisto). Kurikka: Painotalo Casper.

Sakaranaho, Tuula & Heikki Pesonen

- 2000 Johdanto: Muslimit monikulttuurisessa Suomessa (s. 8–24), teoksessa *Muslimit Suomessa* (toim. Tuula Sakaranaho & Heikki Pesonen). Helsinki: Yliopistopaino.

Satka, Mirja

- 1994 Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi (s.261–339), teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva – Suomalaisen sosiaaliturvan historia*. (toim. Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen.) Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Saukkonen, Pasi

- 2013 Multiculturalism and nationalism: the politics of diversity in Finland (s.270–294), teoksessa *Debating multiculturalism in the Nordic welfare states* (toim. Peter Kivisto & Östen Wahlbeck). Basingstoke: Macmillan.

Saukkonen, Pasi

- 2010 *Kotouttaminen ja kulttuuripoliittikka – Tutkimus maahanmuutosta ja monikulttuurisuudesta suomalaisella taiteen ja kulttuurin kentällä*. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore.

Smart, Ninian

- 2005 *Uskontojen maailma*. Helsinki: Otava.

Tiilikainen, Marja & Tuomas Martikainen

- 2007 *Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen ja työ*. Helsinki: Väestöliitto.

Tiilikainen, Marja

- 2003 *Arjen islam: somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärviä

Urponen, Kyösti

- 1994 Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon (s. 163–260), teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva – Suomalaisen sosiaaliturvan historia*. (toim. Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen.) Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

INTERNET-LÄHTEET

Finlex

- 1993 Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta HE 309/1993
[<https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/1993/19930309>] Viitattu 11.3.2018.

Diakonia-ammattikorkeakoulu

- 2017 Diak – AMK-tutkinnot – Sosionomi (AMK)
[<http://yhteishaku.diak.fi/koulutukset/amk-tutkinnot/sosionomi-amk/>]
Viitattu: 30.11.2017.
- 2017 Diak – AMK-tutkinnot – Sosionomi (AMK), diakoniatyö
[<http://yhteishaku.diak.fi/koulutukset/amk-tutkinnot/sosionomi-amk-diakoniatyo/>] Viitattu: 30.11.2017.

Opetus- ja kulttuuriministeriö, tutkimuseettinen neuvottelukunta

- 2012 *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa.*
[http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf] Viitattu:
20.1.2016

Sosiaali- ja terveysministeriö

- 2017 Sosiaalityö – Sosiaali- ja terveysministeriö. [<http://stm.fi/sosiaalityo>] Viitattu:
30.11.2017.

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja

- 2007 Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimukset valtio-,
kunta- ja yksityissektorilla 2007
[https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/73398/Julk_0718_kelpoisuusvaatimukset_verkko.pdf?sequence=1]. Viitattu: 22.1.2018.

Talentia

- 2017 *Arki, arvot ja etiikka.* Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet.
[<http://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/>] Viitattu: 30.11.2017

Tilastokeskus

- 2015 Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne [verkkojulkaisu].
Vuosikatsaus 2014, Liitetaulukko 7. Väestö uskonnollisen yhdyskunnan
mukaan 2000–2014.
[http://www.stat.fi/til/vaerak/2014/01/vaerak_2014_01_2015-12-10_tau_007_fi.html] Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu: 1.4.2016.

- 2016 Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne [verkkojulkaisu].
[<http://www.stat.fi/til/vaerak/index.html>] Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu:
13.4.2016.
- 2018 Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne [verkkojulkaisu].
Vuosikatsaus 2015. [<https://www.stat.fi/til/vaerak/2015/index.html>]
Tilastokeskus. Viitattu 19.2.2018.

8 LIITTEET

8.1 Haastattelukutsu

Hei,

teen Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunnassa maailman kulttuurien laitokselle pro gradu-tutkimusta siitä, miten uskonnot näkyvät sosiaalityön asiakastyössä.

Tarkoitukseni on selvittää sosiaalityöntekijöiden tulkintoja uskonnon paikasta sosiaalityössä, sekä uskonnon näkymisestä asiakaskohtaamisissa. Lisäksi pohdin sosiaalityöntekijän koulutuksen merkitystä uskonnon kohtaamiseen sosiaalityössä.

Etsin haastateltavakseni asiakastyötä tekeviä sosiaalityöntekijöitä. Minulla on tutkimusluvut Helsingin ja Vantaan kaupunkien sosiaalitoimistoihin, joten etsin haastateltavia näistä organisaatioista. Uskontoihin liittyvää erityisosaamista ei tarvitse olla.

Pyrin pitämään haastattelut vuoden 2016 kesän ja syksyn aikana. Haastattelut tehdään yksilöhaastatteluina ja ne voidaan pitää haastateltavan toivomana aikana ja toivomassa paikassa, haastattelun pituus on puolesta tunnista noin tuntiin. Haastattelut ovat ehdottoman luottamuksellisia, työhön ei tule tunnistettavia tietoja haastateltavista, heidän asiakkaista tai työpaikasta. Haastateltaville annetaan allekirjoitettavaksi suostumuslomake, jossa antavat suostumuksensa haastattelun käyttöön.

Tutkimuksen ohjaajana toimii uskontotieteen yliopistonlehtori Heikki Pesonen (Yhteystiedot xxx)

Jos haluat jakaa kokemuksiasi ja osallistua tutkimukseeni, niin otathan rohkeasti yhteyttä! Annan tarvittaessa mielelläni lisätietoja.

Tätä haastattelukutsua saa vapaasti välittää eteenpäin myös muille tutkimukseen osallistumisesta mahdollisesti kiinnostuneille henkilöille.

Kiitos avustasi jo etukäteen!

Ystävällisin terveisin,

Rania Taina
Hum. kand., Helsingin yliopisto
puhelin: xxx
sähköposti: xxx

8.2 Suostumuslupa

Suostumus tutkimukseen osallistumisesta

Haastatteluin kerätty tutkimusaineisto on osa Helsingin yliopistossa tehtävää uskontotieteen pro gradu-tutkielmaa. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää sosiaalityöntekijöiden tulkintoja uskonnon paikasta sosiaalityössä, sekä uskonnon näkymisestä asiakaskohtaamisissa. Lisäksi tutkimuksessa pohditaan sosiaalityöntekijän koulutuksen merkitystä uskonnon kohtaamiseen sosiaalityössä.

Tutkimus ei kohdennu haastateltavien työyksikköön tai työskentelykuntaan, vaan sillä pyritään laajemman ilmiön kuvaamiseen suomalaisessa sosiaalityössä. Haastatteluin kerättyä aineistoa käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti ja haastateltavien anonymiteettiä kunnioittaen. Haastateltavia, heidän asiakkaitaan tai työpaikkaa ei voida tunnistaa tutkimusraportista. Tutkimus julkaistaan sähköisenä Helsingin yliopiston tietokannassa.

Annan edellä mainituin ehdoin suostumukseni haastattelun käyttöön yllämainitussa Helsingin yliopiston pro gradu-tutkimuksessa. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja voin halutessani kieltää antamani haastattelun käytön siitä välittömästi tutkijalle ilmoittamalla.

Paikkakunta ja päivämäärä

Allekirjoitus ja nimen selvennys

8.3 Teemahaastattelurunko

1) Haastateltavan tausta

- Työkokemus
- Tämänhetkinen työnkuva

2) Uskonto asiakaskohtaamisissa

- Miten uskonto näkyy työssäsi?
- Tapauskertomuksia
- Ongelmia/ haasteita tai kysymyksiä?

3) Työntekijän reflektioita

- Miten koet uskonnon tai uskontoon liittyvät kysymykset työssäsi?
- Miten monikulttuurisuus ilmenee työssäsi?

4) Työntekijän kompetenssi

- Millaiseksi koet kompetenssin tai osaamisesi kohdata uskontoon (ja monikulttuurisuuteen) liittyviä kysymyksiä?
- Haastateltavan määritelmän ymmärtäminen käytännön työssä: mitä se tarkoittaa konkreettisesti työsi arjessa? (Kompetenssin merkitys monikulttuurisessa asiakastyössä)

5) Työntekijän koulutus

- Koulutustausta
- Koulutuksen merkitys oman kompetenssin rakentumisessa